

K. T.

**UNÎVERSÎTEYA ARTUKLUYÎ YA MÊRDÎNÎ
ENSTÎTUYA ZIWANANÊ GANÎYAN YÊ TIRKÎYA
ŞAXÊ MAYZANISTÊ ZIWAN Ê KULTURÊ KURDAN**

Tezê Lîsansê Berzî

**AVERŞÎYAYÎŞÊ DOMANAN SER O TESÎRÊ KAYANÊ
TRADÎSYONELAN; NIMÛNEYÊ KAYANÊ SÊWREGI**

Yakup TAŞÇI

Şêwirmend

Doç. Dr. Ahmet KIRKAN

Mêrdîn-2024

K. T.

**UNÎVERSÎTEYA ARTUKLUYÎ YA MÊRDÎNÎ
ENSTÎTUYA ZIWANANÊ GANÎYAN YÊ TIRKÎYA
ŞAXÊ MAYZANISTÊ ZIWAN Û KULTURÊ KURDAN**

Tezê Lîsansê Berzî

**AVERŞÎYAYÎŞÊ DOMANAN SER O TESÎRÊ KAYANÊ
TRADÎSYONELAN; NIMÛNEYÊ KAYANÊ SÊWREGI**

Yakup TAŞÇI

Şêwirmend

Doç. Dr. Ahmet KIRKAN

Mêrdîn-2024

T. C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYE’DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Türkiye’de Yaşayan Diller/Kürt Dili ve Kültürü 21711017 numaralı yüksek lisans öğrencisi **Yakup TAŞÇI**’nın hazırladığı “**Averşîyayîşê Domanan Ser O Tesîrê Kayanê Tradîsyonelan; Nimûneyê Kayanê Sêwregî**” başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca **14. 02. 2024 Çarşamba** günü saat **11: 00**’da yapılmış, tezin onayına OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan (İmza)

Doç. Dr. Ahmet KIRKAN (Danışman)

Üye (İmza)

Doç. Dr. Yakup AYKAÇ

Üye (İmza)

Doç. Dr. Kenan SUBAŞI

ONAY

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu’nun. tarih ve.
...sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ahmet KIRKAN

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,
- Tez çalışmada kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,
- Tez çalışmasının özgün olduğunu,
- Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

Yakup TAŞÇI

2024

KILMNUS

Tezê Lîsansê Berzî

Averşîyayîşê Domanan Ser o Tesîrê Kayanê Tradîsyonelan; Nimûneyê Kayanê Sêwregî

Unîversîteya Artukluyî ya Mêrdînî
Enstîtuya Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya
Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan
Yakup TAŞÇI
167: rîpel

Kayê domananê komelan tarîxo folklorîk o. Folklor zî hafîzayê kultur û edebîyatê şaran o. Kayî tenya seba ke kesî falîyetê ke wextê xo pa ravênê ê nîyê. Kayê domanan ziwanê domanan ê. Komelî çende veyîrê kayanê domananê xo bivîjîyê hende kulturê ci xo lingan ser o maneno. Kayî tenya kultur zî nîyê. Kayî eynî wexte averşîyayîşê domanan, ziwanê domanan, sosyalîteyê domanan û psikolojîyê domanan ser o tesîr virazenê. Seba coyî komelî gereke kayan şenik nêvînê. Bi nêya pîya domanî bi pirdê kayana heyatî mûsenê û kultûrê xo musenê. Xebate de zî seba coyî kayê domanan nûşnêyayê. Amancê na xebate kayê domananê ke êyê şîne vîrî ra înan vejê meydane û kayanê domanan biresnê nesîlê neweyî. Eynî wexte amanco bîn zî folklorê deva Sêwregî Nasirwêranî dekerdişê lîteraturî yo. Xebate de kayê dewa Sêwregî Nasirwêranî pancas kayî arêbîyayê. Yontemê na xebate; cêgeryayîşê sahayî, merdimana mulaqat kerdene, perskerdenê kayan, lîteratur ra kayan gêyrayene, rîya rî qiseyî kerdene o. Na xebate de pancas kayê Nasirwêranî bi teferrûata nûşnêyayê, nîrxandina kayan bîya, averşîyayîşê domanan ser o tesîrê kayan û tesnîfê kayan nûşnîyayê. Derheqê kayan de pênasî bîya û teorîyê ke kayan ser o zanistan nûşnayê ê zî analîz bîyê. Nê kayê ke nûşnêyayê bi tarîx û destanê domanana ameyê resayê nika. Labelê nê kayî eke newe nê nûşnêyê ê dê pêro vinîbê. Çike nê kayan ra se ra heştayê ci domanê nê jenerasyonî kayî nêkenê û çekuyê ke nê kayan de ravêrenê nêzanê. Seran ser amancê na xebate nê kayê ke dewa Nasirwêranî mîyan de kayî bîyê û hewna zî kayî benê binusîyê, bibê bêmergî û rojê nê kayî dibistanan de perwerdeyî mîyan de cayê xo bigîrê.

Kilîçekuyî: Sêwregî, Kayê Domanan, Folklor, Nasirwêran, Averşîyayîşê Domanan, Tesnîfê Kayan.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Çocukların Gelişimi Üzerinde Geleneksel Oyunların Etkisi; Siverek Oyun Örnekleri

Mardin Artuklu Üniversitesi
Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü
Kürt Kültürü ve Dili Anabilim Dalı
Yakup TAŞÇI
167: sayfa

Toplumların çocuk oyunlarının folklorik bir tarihi vardır. Folklor ise toplumun edebiyatı ve kültürel hafızasıdır. Oyunlar sadece çocukların güzel vakit geçirdikleri faaliyetler değildir. Çocukların dili oyunlarıdır. Toplumlar ne kadar çok çocuklarının oyunlarına sahip çıkarlarsa kültürleri o kadar çok ayakta kalır. Oyunlar sadece toplumların kültürleri de değildir. Oyunlar aynı zamanda çocukların gelişimi, dilleri, sosyaliteleri ve psikolojileri üzerinde etki yaratmaktır. Bu nedenle toplumların oyunları küçümsememeleri gerekiyor. Oyunlar çocukların kültürlerini öğrenme ve hayatla tanışmada köprü görevi görüyor. Bu nedenle bu çalışmada çocuk oyunları ele alınmış. Bu çalışmanın temel amacı unutulmakta olan çocuk oyunlarını gün yüzüne çıkarmak ve onları yeni nesille tanıştırmaktır. Aynı zamanda Siverek Destek köyünün folklorunu literatüre kazandırmaktır. Bu çalışmada Siverek Destek köyünün toplam elli tane çocuk oyunu toplanmıştır. Saha araştırma yöntemi, kişilerle görüşme, kişilere oyunları sorma, yüzyüze görüşme ve literatür taraması yapılmıştır. Çalışmada Destek köyünün elli oyunu ayrıntılarıyla ele alınmış, oyunların alanlizi yapılmış, oyunların çocukların gelişimi üzerindeki etkisi ve oyunların tasnifi yapılmıştır. Oyun tanımlamaları ve oyun teorileri ile ilgili teorisyenlerin görüşleri verilmiştir. Yazılan bu oyunlar tarih ve çocukların eliyle bugüne gelmiştir. Fakat bu oyunlar artık yazılmasa tamamı kaybolacak, unutulacak. Çünkü bu oyunların yüzde sekseni yeni nesil çocuklar tarafından oynanmamakta ve oyunlarda geçen kelimeleri bile bilmemektedirler. Bu çalışmada da amaç Destek köyünde daha önce oynanmış ve oynanmakta olan oyunları yazarak ölümsüzleştirmek ve bu oyunların okulların eğitiminde yer almasını sağlamaktır.

Anahtar Sözcükler: Siverek, Çocuk Oyunları, Folklor, Destek, Çocuk Gelişimi, Oyunların Tasnifi.

ABSTRACT

Master's Thesis

The Effect of Traditional Games on Children's Development; Siverek Game Examples

Mardin Artuklu University

Living Languages Institute in Turkey

Department of Kurdish Culture and Language

Yakup TAŞÇI

167: pages

Children's games in societies have a folkloric history. Folklore is the literature and cultural memory of the society. Games are not just activities where children have a good time. The language of children is their games. The more societies protect their children's games, the more their cultures will survive. Games are not just the cultures of societies. Games also have an impact on children's development, language, sociality and psychology. For this reason, societies should not underestimate games. Games serve as a bridge for children to learn their culture and meet life. For this reason, children's games were discussed in this study. The main purpose of this study is to unearth forgotten children's games and introduce them to the new generation. At the same time, it is to bring the folklore of Siverek Destek village to the literature. In this study, a total of fifty children's games from Siverek Destek village were collected. Field research method, interviewing people, asking people about games, face-to-face interviews and literature review were used. In the study, fifty games of Destek village were discussed in detail, the field analysis of the games was made, the effects of the games on the development of children and the games were classified. Opinions of theorists about game definitions and game theories are given. These written plays have survived to this day through history and the hands of children. But if these plays are not written anymore, they will all be lost and forgotten. Because eighty percent of these games are not played by the new generation of children and they do not even know the words in the games. The aim of this study is to immortalize the games that have been played in Destek village by writing and to ensure that these games are included in the education of schools.

Keywords: Siverek, Games, Children's Games, Folklore, Nasirwêran, Child Development, Classification of Games.

VATEYO VERÊN

Seserra nikayîne de averşîyayîşê teknoloji dewam keno. No averşîyayîşê teknoloji tesîrê cuya merdiman zî keno. Rayê benî kilmî û mesafeyî qedênê. Merdim sayeyê teknoloji eşkeno her hetê dinya de tekêlî rono, zanayîşê xo bizêdno ûsn. Teknoloji, her çiqas rîyê xo yê averşîyayîşî nîşanê ma bido zî hetêk ra zî taybetmendîya kultur û hereman vindî bena. Bi teknoloji telefon, televizyon ûsn. hacetî kewtê her ca û nê hacetî bi taybetmendî serê domanan de tesîrê xo mojnena. Domanan kena binê bandora xo. Domanî zî rîyê naye ra kulturê xo ra, taybetmendîya netewe û herema xo ra dûr kewenî. Qandê coyî ke gerek komelî, sazîyî û merdimî kultur û taybetmendîyanê herem û neteweyê xo bipawê û domananê xozî derheqê naye de perwerde bikerî. Kapîtalîst modernîteyî seydê heme çî domanî zî kerdê mehkumê teknoloji, mîyanê betonan, mîyanê apartmanan. Domanî rîyê înan ra kayanê xozayî û folklorîkan ra kewtê dûrî. Domanî heremayan ra vetê berdê dekerdê mîyanê caman û betonan. Seba domanan kayê modernî virazîyayî û nê kayî domanî mehkumê zereyî kenê; mehkumê teknoloji kenê. Kayî ziwanê domanan, lingî û destê domanan ê. Mîyanê pêro şarî de her çiqas hacet û qaydeyê kayan bivurîyê zî taybetmendîya fonksîyonan ra kayê xozayî û folklorî hina zî seba domanan taybetmendîyanê xo domnenê. Kayî teneya seba ke domanî pîya wext ravêrnê çinîyê, kayî wayîrê zaf meqsedanê. Domanî ke kayanê girdanê xo musenê pê kulturê komela xo zî musenê. Kayî mîrasê komelî yê. Seba edebîyatê şarî zî kayê cayêko taybet tepîşenê. No kultûro folklorîk seba edebîyatê fekkî zî cayo hera gêno. Kayî seba komelan tena kayan îfade nêkenê. Kaykerdişê kayan de domanî, hem benê sosyal hem zî ziwanê kaye musenê, hem îlm hem zî nîzamê dinya fahm kenê. Seba naye gêra komel, sazî û merdimî domananê xo rê perwerdeyê kayanê verênan bidê û seba ke domanê nê kayan kay bikerê înan teşwîk bikerê.

Domanî kayan de ziwan û edebîyat zî musê. Domanî ke bi kayan bîyê pîlî nîzamê ziwanê înan ronîşeno û domanî xo bi xo ziwanê maya xo musenê. Hetê bînî ra domanî bi kayan edebîyatê fekkî ra numuneyan zî musenê. Gama domanî kay kenî, seba ke kabîyetê înan bibo zêde, kaye de leze kay bikerî yan zî kaye de bieşkê xo

îfade bikerî zîwanê aver şîno. Kayî hafîzaya azanê verênan mîyanê xo de pawenê. Gama domanî kay kenî, zîwan û edebîyatê verênan zî bêhişmendî wedarenê.

Kayê ke ma dekerdê mîyanê xebata xo heme kayê ke merdimanê verênan ra natayênê kaykerdişî yê. Çike wextê domananê neweyan bi teknoloji yan zî di mektebe de ravêreno. No zî problemêko ma ser de vîndenî weş dano verê çîman. Seba ke nê kayî nêbê vîndî gêra pêro dekewê sîstemê perwerdeyîyê domanan. Eke nê kayî pêro dekewê sîstemê perwerdeyî folklorê şarî zî vîndî nêbeno.

Ma nê kayî pêro merdimê ke dewa Sêwregî Nasîrwêran de îkamet kenê û dewanê nezdiyê dewa Nasîrwêranî ra arêdayê û çimeyê fekkîyan de nîşan dayo. Mi bi qeydê vengî kayî arêdayî û dima zî deşîfre kerdê.

Mamosta Ahmet Kırkanî sere ra heta peynîye prosesê perwerdeyî de ma rê hetkarî kerde û rayîr mojna ma. Ez mamosta Ahmet Kırkan rê zaf sipas kena. Seba arêdayişê kayan dewijê ke hetkarîya înan resaya ma ma pêrona rê sipas kenî. Prosesê xebata min de embazê ke hetkarîya mi kerda; Erkan Yıldırım, Mehmet Emin Gökdemir, Abdullah Narin û Ömer Biçerî rê seba hetkarîya înan sipas kena. Ez kewta mîyanê xebata kirdkî û mi înan îhmal kerdî, keda înan zî xercê xebata min de esto; sere de seba ke aye mi bi kirdkî da şînasayiş, bi zanayişanê xo rayirê mi roştî kerd, ez pîrika xo Emîna Taşçı rê û seba hetkarîyanê înan lacê mi Arjen û hemserra mi Nazlı Taşçı rê zaf sipas kena, kêyeyê înan awan bo.

Yakup TAŞÇI

Mêrdîn-2024

TEDEYÎ

TEZ ONAYI	II
KILMNUS.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
VATEYO VERÊN.....	VII
TEDEYÎ	IX
LÎSTEYA TABLOYAN	XIII
KILMNUŞTEYÎ.....	XIV
DESTPÊK.....	1
<i>Şumûl û Babeta Cigêrayîşî</i>	2
<i>Amancê Cigêrayîşî</i>	2
<i>Metodê Cigêrayîşî</i>	2
<i>Nimûneyê Cigêrayîşî</i>	3
<i>Popûlasyonê Cigêrayîşî</i>	3
1.KAYÎ; PÊNAS, TARÎXÇE, TEORÎ Û ÇARÇOWEYA PSÎKOLOJÎKE	
1.1. Kaye.....	4
1.1.1.Unsûrê Kayan	6
1.2. Tarîxçe	11
1.2.1. Xebatê ke Mıntıqayê Kurdan de Bîyê.....	13
1.2.2. Xebatê ke Bi Destê Kurdan Bîyê.....	19
1.3. Teorîyê Kayan	22
1.3.1. Teorîyê Kayanê Klasîkan	23
1.3.2. Teorîyê Kayanê Modernan	26
1.4. Aversîyayîşê Domanan Ser O Tesîrê Kayan	33

1.4.1. Aversîyayîşê Domanan.....	34
1.4.2. Aversîyayîşê Domanan Ser O Tesîrê Kayan	37

2. KAYÎ; TAYBETMENDÎ Û TESNÎF

2.1. Taybetmendîya Kayanê Domanan.....	48
2.2. Tesnîfê Kayan.....	55
2.2.1. Goreyê Hacetan Kayî.....	56
2.2.2. Goreyê Cayî Kayî	57
2.2.3. Goreyê Cînsîyetan Kayî.....	59
2.2.4. Goreyê Serran Kayî	61
2.2.5. Goreyê Wextan Kayî	62
2.2.6. Goreyê Demserran Kayî	64
2.2.7. Goreyê Hûmaranê Merdiman Kayî.....	65
2.2.8. Goreyê Şekli Kayî.....	66

3. KAYÊ NASIRWÊRANÎ Û NÎRXNAYÎŞÊ ÎNAN

3.1. Nasirwêran.....	69
3.2. Taybetmendîyê Kayanê Nasirwêranî.....	74
3.2.1. Qaydeyê Kayanê Nasirwêranî	75
3.2.2. Destpêkê Kayanê Nasirwêranî.....	76
3.3. Kayê Nasirweranî: Usûl û Nirxnayîş	79
3.3.1. Serê Salê	79
3.3.2. Baranbûk.....	81
3.3.3. Sîqûnçe	82
3.3.4. Çimpisînoke.....	83
3.3.5. Xîjnok	84
3.3.6. Gude.....	85
3.3.7. Qîjo Qilîjo.....	86
3.3.8. Dello	87
3.3.9. Çizbî.....	90
3.3.10. Qozî	93
3.3.11. Daxme.....	94
3.3.12. Pirrê	97

3.3.13. Hewalî.....	98
3.3.14. Tekana Gulle (Gulle Tek).....	100
3.3.15. Gulleyanê Cînciqênan a Kaye.....	103
3.3.16. Kelasînge	104
3.3.17. Delame.....	106
3.3.18. Tule.....	108
3.3.19. Kaboke	110
3.3.20. Eşkijeke	113
3.3.21. Hevlotike	114
3.3.22. Lehtî.....	115
3.3.23. Hinkose.....	116
3.3.24. Doqiz Aylix	117
3.3.25. Çitme	119
3.3.26. Gude Perodayîş.....	119
3.3.27. Resen Kaşkerdiş.....	120
3.3.28. Bîlek (Gulaşê Qolî).....	121
3.3.29. Gulaş.....	122
3.3.30. Dismal Giroten.....	123
3.3.31. Kêyeyê Kê Yo.....	124
3.3.32. Girranike.....	125
3.3.33. Gulle Eştîş.....	126
3.3.34. Mûrekana Kayî	127
3.3.35. Çarweyî Qesnayene	128
3.3.36. Çeqa Nişaneştîş.....	129
3.3.37. Herfa Sifteyên.....	132
3.3.38. Anbornayîş.....	133
3.3.39. Kozê Adirî	133
3.3.40. Hêlike.....	134
3.3.41. Lêyli.....	135
3.3.42. Teker Girkerdiş.....	136
3.3.43. Hergoşeke	137
3.3.44. Qelenqîzike	139

3.3.45. Tîntilqozî	139
3.3.46. Riştayî.....	140
3.3.47. Kaya Remayîşî.....	142
3.3.48. Sergîn Pêravirnayîş.....	142
3.3.49. Qûnça Newsêk.....	143
3.3.50. Virvireke	145
PEYNÎYE.....	147
ÇIMEYÎ	149
ÎLAWEYÎ	160

LÎSTEYA TABLOYAN

Şekil 1: Herra Rezan (Herra Kerecî)	73
Şekil 2: Dello.....	89
Şekil 3: Sehayê Çizbî	91
Şekil 4: Daxmeyo Heştêke	95
Şekil 5: Hewalîya Şeş Koşê.....	99
Şekil 6: Gulleyê Mermerî	101
Şekil 7: Gulleyê Cînciqî.....	103
Şekil 8: Kelasînge.....	104
Şekil 9: Kaya Delamayî Nameyê Xo Nê Delameyî Ra Girota.....	107
Şekil 10: Hacetê Tulleyî.....	109
Şekil 11: Kabokî, Kaya Kabokan bi Nê Estana Kayî Bena	111

KILMNUŞTEYÎ

env. Esero ke nameye ci vîyareno

r. rîpel

ûêb. û ê bînî

ûsn. û sey nînan

Ç₁: Çimeyo Yewin

Ç₂: Çimeyo Dîyin

Ç₃: Çimeyo Hîrêyên

Ç₄: Çimeyo Çeharin

Ç₅: Çimeyo Pancin

Ç₆: Çimeyo Şeşin

Ç₇: Çimeyo Hewtin

Ç₈: Çimeyo Heştin

Ç₉: Çimeyo Newin

Ç₁₀: Çimeyo Desin

Ç₁₁: Çimeyo Des û Yewin

Ç₁₂: Çimeyo Des û Dîyin

Ç₁₃: Çimeyo Des û Hîrêyên

Ç₁₄: Çimeyo Des û Çeharin

Ç₁₅: Çimeyo Des û Pancin

Ç₁₆: Çimeyo Des û Şeşin

Ç₁₇: Çimeyo Des û Hewtin

Ç₁₈: Çimeyo Des û Heştin

Ç₁₉: Çimeyo Des û Newin

Ç₂₀: Çimeyo Vîstin

Ç₂₁: Çimeyo Vîst û Yewin

Ç₂₂: Çimeyo Vîst û Dîyin

Ç₂₃: Çimeyo Vîst û Hîrêyên

Ç₂₄: Çimeyo Vîst û Çeharin

Ç₂₅: Çimeyo Vîst û Pancin

- Ç₂₆: Çimeyo Vîst û Şeşin
Ç₂₇: Çimeyo Vîst û Hewtin
Ç₂₈: Çimeyo Vîst û Heştin
Ç₂₉: Çimeyo Vîst û Newin
Ç₃₀: Çimeyo Hîrisin
Ç₃₁: Çimeyo Hîris û Yewin
Ç₃₂: Çimeyo Hîris û Dîyin
Ç₃₃: Çimeyo Hîris û Hîrêyên
Ç₃₄: Çimeyo Hîris û Çeharin
Ç₃₅: Çimeyo Hîris û Pancin

DESTPÊK

Verî domanî verê kêyan de, kinarê taxan de, kuçan û goman de bi domananê bînana kayî kerdine. Merdim eşkayîne her ca de nê manzarayan bivîno. La nê wextanê peyênan de zafê cayan de domanî teber de kayanê verênan kay nêkenê û hacet û îmkananê teknolojiye der mijûl benî. Teknolojî her çiqas averşîyaye bo û îmkanê xo zêde bê zî derûverê xo de kulturêko newe awan keno. No kultur kulturê netewe û welatan keno vindî. Domanê nikayênî sey domananê verênan kayanê herem, kultur û netewîyan kay nêkenî. Zafê domanan înternet ser o kayanê teknolojîkan kay kenî û vernîyê televîzyonî de wextê xo xerc kenê. Domanî, çiqas kayanê verênan ra dûrî bikewê nasnammeyê xo û tarîxê xo ra dûrî kewenê. Taybetmendîyanê netew û herema xo vindî kenê. Verê hacetanê teknolojî de xo xo vîr ra kenê. No serê psîkolojîya înan de zî bar peyda keno. Domanê ke xo ra û nasnameyê xo ra bîyî dûrî hetê psîkolojî ra zî problemê înan peyda benî. Laşê înan de zî neweşîyî peyda benî û cuya înan bê tendurîstî vîyarena.

No proses de mudahaleyêke nêbo, kayê verî û kulturî hêdî hêdî bene vindî. Domanî, xo ra ver û xo ra dima rê bene xerîbî. Na vindîbîyayene terefê UNESCO ra zî ameya qebulkerdişî. Goreyê muqaweleya 2003î; *Pawitişê Mirasê Kulturî yê Şênber Nîyê de* kayê domanan seba ke vindî nêbê UNESCOyî kayanê kulturî girewtê binê seveknayîşê xo. Çike kayê domanan goreyê na muqawele ûnsûrê kulturelî yê. Averşîyayîşê tekonojî de vecîyayîşê kulturê kapîtal û despotî û şaşgirdbîyayîşê bajaran de kayanê kulturî rê eleqe bîyo tay. Seba ke na vindîbîyayena vêşî nêbo nê kayê folklorîkî kom bibê, bêrê nuştîşî û seba ke kayî cuya komele de bîyayîşê xo muhafaza bikerî hewce keno ke kayî sey perwerde bikewê sîstemê perwerdeyê fermî.

Na xebate de kayî yewayew do bêrê nuştîş, derheqê nê kayan de analîzî bêrê kerdiş û seba domanan taybetmendîya nê kayan ser o cigêrayîş û zanayîşî bêrê dayîş.

Şumûl û Babeta Cigêrayîşî

Na xebate xebatêka folklorîk a. Xebate de qalê pancas kayanê Dewa Sêwregî Nasirwêranî bîyo. Kayî mîrasê şarî yê, folklorîkî yê. Kışta kulturî ya zaf dewlemend ê. Ewro averşîyayîşê teknoloji de kayê domanan zî vurîyayê. Nêyî ra yo ke kayê domanan seydê kayê verî nîyê. Seba ka kayî kay nêbenê benê vinî. Na xebate de amanco sereke o yo ke kayê domananê Sêwregî de kewê lîteratur, tesnîfê kayanê Sêwregî, averşîyayîşê domanan ser o tesîrê kayan senîn beno û derheqê kayan de nîrxandin kerdiş o.

Xebate de kayê ke terefê domananê dewa Sêwregî Nasirwêranî ya kay bîyî û kay benê tespîtkerdiş, averşîyayîşê domanan ser o tesîrê kayan senîn virazîyêno, tesnîfê kayan ameyo kerdiş.

Ziwanê domanan kay a. Kayê domanan çande biparêzîyê ziwan û kulturê komelan zî pa parêzêno. Çike eke bewnîyo nê pancas kayan ra o do biaso ke kayan mîyan de seran ser kulturê Sêwregî ravêrenê.

Amancê Cigêrayîşî

Amancê na xebate; kulturê Sêwregî rê beşdarî kerdiş, kayanê folklorîkanê domanan tesbît kerdiş, kayê ke Dewa Sêwregî Nasirwêran de tesbît bîyê înan tesnîf kerdiş û averşîyayîşê domanan ser o tesîrê kayan rê balantiş o. Domanî nê kayan senîn kay kenê, kotî de kay kenê, qaydeyê kayan, kamcîn kayî çande merdimana û nê kayî bi çi ya yê nê kaykerdişî pêro etud bîyê. Derheqê kulturê Sêwregî, tarîxê Sêwregî, erdnîgarîya Sêwregî de zanistî ameya dayîşe. Nê kayî ke terefê dewijanê verênan ya ameyê kaykerdişî bi xebate benê bêmerginî.

Metodê Cigêrayîşî

Na xebate de tesbîtbîyayîşê kayan û analîzê kayan ameyê kerdiş. Bitaybetmendî semedê tesbîtkerdiş û tesnîfkerdişê înan metodanê cigêrayîşê senînîye ra analîzê dokumanî û tîgêrayîşê lîteraturî ameyê bikarardiş. Xebate de kayê ke hetê domananê Nasirwêranî yê verênan ra ameyê kaykerdiş deşîfre bîyê û nê deşîfreyan ser o analîzî ameyê kerdiş.

Her yew kaye tewr kemî vîst merdiman ra goştareyî bîya. Kamcîn merdimî kay bi qûral, teferûat û zanistî vata seke a kayî û o merdim çime gêyrîyayo. Çünke zafane

merdiman kayê ke mi ci ra perse kerdê nîmçe zanayê yan zî kayanê bînana şanayê pêmiyan. Mi ê kayî çime nêgirotê.

Xebate de seke çiyê zanistî nuşnêyayê çimeyê nuşteyîyan ra tespîtî, nuşteyî gêyrêyayê. Seke xebata saha bîya zî teknîkê çim kerdên, goştari kerdên û rîya rî kayî pers kerdên ra îstîfade bîyo. Aver şîyayena domanan, aver şîyayena domanan ser o tesîrê kayan, teorîyê kayan pêro lîteraturê nuşteyîyan ra, zanistanê pedegogan ra gêyrîyayê. Seke kayî merdiman ra perse bîyê verî ra persî hadre bîyê. Persê ke hadre bîyê winayê; kayê kê şima domanîn de kayî kerdê kamcînî yê, ti kamcîn kaye zana/zanê, nameyê kaye çi ya, qûralê kaye çi yê, kaye çende merdimana kayî bena, destpêkê kaye senîn o, kayî seke destpê nêkerda ebe senîn weçînêyeno, seke ebe weçînêyeno kamcîn kayvate yan zî teknîk xebêtêyêno, kayî kotî de kayî bena, kayî çi wexte kayî bena, kayî çi wexte qedîyêna, kayî bi çi ya kayî bena ûsn. persî perse bîyê.

Nimûneyê Cigêrayîşî

Xebate de motod o nîtel (kalîtatîf) ci gêrayene xebitnîya yo. Xebate de zaf vêşî teknîkê arêdayîşê doneyanê nîtelî (kalîtatîf) ra rîya rî pîya qiseyîkerdiş û çim kerdene ra îstîfade bîyo. Kayî kişta teorî û folklorîk ra etud bîyê. Yew kayî tewr kemî des merdiman ra perse bîya. Kayî pêro sifte qeyde bîyê dima nusîyayê. Seba ke mîyanê kayan de xeletî nêbo û yew kaya ka merdiman pêrin kayî kerda, qaydeyê kayan, tarîfê kayan pê tepêşê; keyî hem merdiman ra cîya cîya persîyayê hem zî 5-6 merdimî seke pê heteke de bîye fina ci ra kayî pers bîye ke standart kayî binusî yê.

Popûlasyonê Cigêrayîşî

Popûlasyonê cigêrayîşî Dewa Nasirwêran a. Kayê ke verî domanan dewe de kayî kerdê nê kayî pêro dewijanê kalan, ciwanan û domanan ra perse bîyê. Xebate de pancas(50) kayî kom bîyê, tesnîfê nê kayan bîyo û derheqê teorîyanê kayan malûmatî ameyê dayiş. Merdiman pêrin ra seba ke nameyê înan dê çimeyan de ravêrê destûr ameyo girewtiş.

1. KAYÎ; PÊNAS, TARÎXÇE, TEORÎ Û ÇARÇEWAYA PSÎKOLOJÎKE

Nê beşî de derheqê kayan de pênasî dêyayê, tarîxçeyê kayan nûşnêyayo, teorîsyenê ke bi kayan ya alaqa teorî nûşnayê ê merdimî û teorîyê înan nûşnêyayê. Derheqê averşîyayîşê domanan û kayî averşîyayîşê domanan ser o senîn tesîr virazenê etud bîyê. Pênas de kayî û unsûrê kayan, tarîxçe de xebatê ke mîyanê Kurdan de bîyê, xebatê ke bi destê Kurdana bîyê, teorîyê kayan de derheqê teorîyan û derheqê teorîsyenan de malûmatî dêyayê. Qismê averşîyayîşî de zî averşîyayîşê domanan û tesîrê kayan averşîyayîşê domana ser o senîn tesîr keno nûşnêya yo.

1.1. Kaye

Kaye ziwanê domanan a. Tebîet de cuya heywanan û insanî kaye esta. Îsanî domaniya xo de bi kaykerdiş xo nas kenî, derûverê xo nas kenî. Musayîşê xo û qabîliyetanê xo kenê zêde. Beno ke seba heywanan ecêb yena insanî rê labelê ke seke heywanan temaşe keno heywanî zî xo mîyan de kayî kene. Heywanî kewnê pêdim, pê erzenê erde, xo hillo kenê, babet babet vengî vejenê û seke nê vengî vejenê ke fahm keno ke êyê nê kayan ra zewq gêne.¹

Kayî taynî zanistan cîya cîya penase kerdê:

Goreyê Kenan Subaşı, kayî cuya merdimî de ûnsurêka mûhîm ê. Formê kayan, şeklê kaykerdene bi wextan vurîyênê. Labelê seba ke cuya merdimî berdewam bikero û seba werdêyîya domanan cayê kayan teybet o. Seba ke cayê kayer mîyanê merdiman de muhîm o zafê merdiman kayan ser o etudî kerdê.²

Goreyê John Dewey, kayî falîyetê bêhişmendîyê ke merdim bi xo pêynîya ci ra çîyê nêpaweno yê. Merdim seke kayî keno hişê ci serê ey de nîyo. Kayî goreyê qûralan nêronêyayê. Komelî mîyan de domani xo bi xo kayî kenê.

¹ Dilek Karğın, *Şanlıurfa ve Çevresinin Çocuk Oyunları*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2018. r. 5.

² Kenan Subaşı, "Lîstikên Zarokan Yê Qedîm û Berdewamiya Wan Li Devera Hekarîyê", *Folklor û Ziman*, Cild 2 Hejmar 2(1), Nisan, 2021, r. 63.

Goreyê Huizinga, kayî falîyetê ke yew wexte de û yew cayê de kayî benê û bi destê kaykerdoxana goreyê waştên a înan û goreyê quralane kayî benê êyê. Kayî goreyê waştên kaykerdoxan kayî benê û qûralê kayan goreyê waştên domanan virîyenê.

Goreyê Gulickî, kayî falîyatê ke kaykerdoxî qayîlê bikerê êyê. Falîyetê ke domanî pîya kenê pêro kayê.

Goreyê Patrickî, kayî falîyetê beşerî yê ke serbestîye û xobe xo kayî benê û falîyetê ke kaykerdoxî binê zordarî de nîyê kayî benê êyê.³ Öztürk vano ke kayî ogeyê kulturê heremî yê. Nêya pîya temayê unîversalî mîyan de estê. Qaydeyê ci zafane unîversal qûralî yê û nê qûralî yan verî ronîyayê yan zî behdo xozayî ameyê meydan. Domanî raya girdanê xo teqîb kenê û nê kayan tewrdê şekl û qûralana mûsenê.⁴

Goreyê Smithî, domanî heme çî ya şenê kayî virazê û kayî kay bikerê. Qamişê ci mebê û kaykerdena înan ra tem bigîrê.⁵

Spencer seba kayan tesîrê Darwînî de mendo û vato ke, kaye tenya aktîwîteyêna ke domanî enerjîyê xo erzenê teber a ya. Domanî enerjîyê ci yo ke vêşî yo bi kayana erzenê teber. Kayî merdimî stres û qesawet ra fînenê dûrî. Domanê ke astengdarî nîyê domananê astengdaran ra vêşêrê kayî kay kenê çike enerjîyê domananê bêastengdaran hîna fêşî yo.⁶

Goreyê Baratavî kayî seba folklorî bîrê etud kerdene zî wina yenê pênas kerdene; kayê domanan seba ke domanî û girdê domanan wextê ci yo ke kar kerdene ra maneno ê wextê xo û wextê xo yê betalî bi kay kerdene xerç kerdene û edizîyayeya xo girewtene ra pêya bîyê. Merdimî seke kayî kenê adizîyayen/betilyayen a xo gênê û seke kayî kenê o wexte amancê înan de mehsulardiş çînî yo tenîya kêf kerdene esta. Însanî roja ka estê a roj ra yo ke kayî

³ Mahmut Tezcan, *Çocuk Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2012, r. 51.

⁴ Özhan Öztürk, *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Phoenix Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2009, r. 268.

⁵ Subaşı, "Lîstikên Zarokan Yê Qedîm û Berdewamiya Wan Li Devera Hekarîyê", r. 63.

⁶ Haluk Yavuzer, *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, 34. Basım, İstanbul, 2012, r. 181.

leteyênê însaniyê û xêyrê kayan domanî dinyayî keşf kene.⁷ Domanî seke kayî kene dinyayî û bi dinyaya pîya xo, embazanê xo û qabilîyetê xo zî nas kenê. Kayan ser o verî ra heyânî nika zaf xebatî bîyê coyî ra yo ke cîya cîya tarîfkerdişê kayan bîyê. Goreyê Huizinga, kayî neql kerdena kulturî kenê û seba însanî zaf muhîmî yê. Cayê kaye kulturî û komelî mîyan de zaf balkêş o.⁸ Xêyrê kaye domanî dinyayî şilasnenê, fahm kenê û keşf kenê. Seke nê kayan kayî kenê zî kêfweş benê. Falîyetê ke domanî qandê şênayî kenê inan rê vanê kayî.⁹ Nê terîfan ra zî aseno ke kayî seba domanan, ciwanan, girdan kiştê pedogojîk û kiştê sosyolojîk falîyetê zaf muhîmî yê. Tesîrê kulturî kayanê domanan ser o esto. Tesîrê kayan zî aver şîyayen a domanan ser o esto. Xêyrê kaye domanî dinyayî ser o şênê aheng virazê.¹⁰ Hem tesîrê kayan kulturî ser o esto hem tesîrê kulturî kayan ser o esto. Kayî kulturê komel zî averşîyayîşê domanan zî aver benê.

Objeye ke mîyanê kayan de estê bi destê merdiman û sembolan îfade benê. Mîyanê pêro kayan de hemkarî-rekabet esto. Mîyanê kayan de komînîkasyon esto, seba nêyî kayî hunerê komînîkasyonê merdimî raver beno. Mîyanê kayan de rolê kaykerdoxan ya verîndera belî yê yan zî rolê ci spontane belî benê. Seba nêyî kaykerdoxan rê seba rolan perwerdeyî danê. Nêya pîya kaykerdox tanya rûmet o girdo. Her yew kaye de tewr kemî yew rûmetê esto.¹¹ Seba coyî kayê domananê folklorîkî rûmetê komelan ê.

1.1.1. Unsûrê Kayan

Mîyanê kayanê domanan de çehar unsûrê muhîmî estê. Nê unsûrî seran ser kaykerdişê kayan de cayê ci muhîm o. Nê unsûrî nêyê; kaykerdox, wasitayê kayan,

⁷ Derya Şahin, *Türkiye’de Çocuk Oyunlarının, Oyuncaklarının ve Oyun Alanlarındaki Değişimlerin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Okan Üniversitesi), İstanbul, 2021, r. 11.

⁸ Şahin, *Türkiye’de Çocuk Oyunlarının, Oyuncaklarının ve Oyun Alanlarındaki Değişimlerin İncelenmesi*, r. 12.

⁹ Şahin, *Türkiye’de Çocuk Oyunlarının, Oyuncaklarının ve Oyun Alanlarındaki Değişimlerin İncelenmesi*, r. 12.

¹⁰ Karğın, *Şanlıurfa ve Çevresinin Çocuk Oyunları*, r. 27.

¹¹ Üstün Dökmen, *Yarına Kim Kalacak? Evrenle Uyumlaşma Sürecinde Varolmak Gelişmek Uzlaşmak*, Sistem Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul, 2002, r. 275-277.

ca û sehaya kayan û wextê kayan o. Seke kayî kaye benê bi destê kaykerxoxana benê. Seba coyî ke kayan mîyan de rolê kaykerdoxan, serre kaykerdoxan, cînsîyetê kaykerdoxan, humarê kaykerdoxan pêynîya kayan û derbasbîyayîna kayan de tesîr virazenê. Çende taynî kayî goreyê kaykerdoxan şekil bigîrê zî zafane kaykerdoxî goreyê kayan rolî gênê. Wasitayê ke kayan mîyan de ravêrenê zî muhîmî yê. Taynî kayî nameyê xo zî wasitayî ke pa kayî kay bena înan ra gênê. Mîsal kaya *delameyî*, kaya *qozî* zî, kaya *lehtî*, kaya *gude*, *xîjnoke*, *kaboke*, *kelsînge* ûsn. Kayî hewna kayî nêbîyê verî cayo ke kayî dê kayî bibê wîja belli beno. Çike ê her kayer sehayêna ci esta. Ma vajê ke kayâ *gullan* gereke cayo bêsi de bibo labelê kaya *sêqûnçe* ca yo sîyîn nêbo kayî nêbena. Ya zî kaya ke *tekerana* kayî bena gerek ca yo kaşoyîna kayî bibo. Labelê kaya *çimpisînoke* cayo ke kêyeyî, percênî, lodî çinêbê kayî nêbena. Tamê kayer nêvijêno. Eynî wexte çaxo ke kayî kayî benê zî muhîmî yê. Mavajê ke kaya *qîjoyî* tenya bişewe kayî bena. Ya zî kaya *gude* tenya zimistanî kayî bena. No semede ra yo ke kayan mîyan de nê çehar unsûrê ke core de dêyîyayê muhîmî yê.

1.1.1.1. Kaykerdox

Kaye mîyan de ûnsûro zaf muhîm kaykerdox o. Merdimo ke kayan organize keno, aver beno û nê kayan resneno merdîmanê bînan ey ra vanê kaykerdox.¹² Kaykerdox kayan mîyan de rolanê cîya cîyayan gêno, taynê wextan de serkewte beno, taynê wextan de ceza gêno, hedefê kaykerdoxî keyf girewtiş o, no mîyanê kaye de ûnsurêko muhîm o.¹³ Mîyanê kayanê ke Riha de seba “kaykerdoxî” taynî zanistî tesbît bîyê. Nê tesbîtî cêr de nuşnîyayê. Nê tespîtî bi temaşekerdişê kayanê domanan ra gêyrêyayê. Tespîtê ke lîteraturde seba Riha bîyê nê tespîtî kayanê dewa Sêwregî Nasîrwêranî de zî estê.

¹² Karğın, *Şanlıurfa ve Çevresinin Çocuk Oyunları*, r. 13.

¹³ Mehmet Fatih Yılmaz, *Isparta Çocuk Oyunları*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2013, r. 47.

Humarê Kaykerdoxan

Kayê ke domanî Riha de kayî kenê nînan ra zaf taynê ci teneya kayî benê, zafane kayî yewvêşêrî kaykerdoxan a kayî benê. Kayê ke domanî Sêwregi de kayî kenê nê kayî zî zaf taynê ci yew merdimî ya kayî benê. Se ra neway û newê ci yewî ra vêşêrî kaykerdoxan a kay benê.

Cînsîyetê Kaykerdoxan

Seke kayê domananê Riha seba cînsîyetî bîrê etud kerdene zaf zahmetin beno. Çike kayê ke verî teneya kêynan ya zî lajan teneya kayî kerdê ke newe winêno ê kayan domanî pêro pê mêyan de kayî kenê. No qayde sebe kayanê Sêwreg zî vîyartbar o. Cigêrayîşî de tesbît bîyo ke zafane kayî lajan û kêynana pê mêyan de kayî kenê. Komel û kultur o ko domanî ci mêyan de bîyê girde yeno etud kerdene ke kayê ke mêyanê sûke de kayî bîyê keyneyî û lajî pê mêyan de kayî kenê labelê taynê dewan de domanî taynê kayan hemcînsanê xo ya kayî kenê. Kayê ke Sêwregi de bîyê tespît û kayî benê zafane keyneyî û lajî pê mêyan de kayî kenê. Kayê ke na xebate de ravêrenê kamcînî keyneyî kamcînî lajî kayî kenê qismê goreyê cînsîyetan kayî de nûşnêyayê.

Serrê Kaykerdoxan

Seke kayê domananê Riha seba serran bîrê etud kerdene aseno ke seba serran sînor çînîyo. Kayê ke bîyê tesbît kerdene zafane hewt serran serra destpêkenê. Taynê kayan de zî sînorê serran çînîyê. Nê kayan ra taynê zî nêyê; dellodaş, giştane nimitene, deleme. Nê kayan merdim o şeş serre zî merdim o şeştî serre zî şeno kayî bikero. ¹⁴ Kayê ke domanê Nasirwêranî kayî kenê bîrê etudkerden o do biaso ke kayan de zaf sînorê serran çînî yo. *Dello, delame, gulle, gulle tek, daxme, sêqûnç, qozî, lehtî, tule, kaboke* merdimê girdî zî kayî kenê merdimê werdî zî. Labelê *çizgî, çimpisînok, hewalî* ûsn. nînan domanê werdî kayî kenê.

¹⁴ Karğın, *Şanlıurfa ve Çevresinin Çocuk Oyunları*, r. 13-14.

Rolê Kaykerdoxan

Kayanê domanan mîyan de “rol” faktoro ke domanî merdimê ya zî çîyê bi hereketan û vaten a ganî kenê o yo. Kayanê Riha de domanî kayan ya bi kêfî yan zî maka cî bena seke gênê xo ser. Kayan mîyan de rolo zaf muhîm ebe yo. Goreyê kayan kayan mîyan de karê ebeyî vurîyeno. Ebe yew fine kayan destpêkeno, yew fin îdare keno, yew fine qedînenno, yew fine zî mecbûre teneya têkoşîn keno. Cigêyrayîşan de tesbît bîyo ke kayî zafane bêebeyê. Giştane nimitene, korebe, daîre, sobi (çimpisînok) kayê ke bi ebeya kayî benê nêyê. Kayê ke bêebe kayî benê zî estê. Awa lej, bi çiwala ray şîyayene û name- sûk ûsn. kayê ke bêebe kayî benê ke şeno nînan nimûne bido. Rolê ebî kaye mîyan de yew fin bi mukafata yew fin zî bi cezaya qedîyenê. Kaya ke Destê Mi Ser o Destê Kê Esto de merdim o ke beno ebe yeno no mehne ke behdo ceza zî o do bûro. Kaya ke bi kemera kay bena merdim o ke ebeyo kemer eyî destî do seba coyî civistene ebe keno û seba nêyî bişans o.¹⁵ Kayanê dewa Sêwregi Nasirwêran de zî kayan mîyan de ebe rolê ci yo muhîm esto. Kamcîn merdim maka ci bo seke ebe o yo. Rolê ebe taynî kayan mîyan de seba kayan despêkerdiş, taynî kayan mîyan de kaye îdarekerden, taynî kayan mîyan de zî ya ceza gêno ya zî ceza dano.

1.1.1.2. Wasitayê Kaye

Pertev Naili Boratav wasitayê kaye rê vano ke, çîyo ke bazaçî ra cîya nîyo û teneya kay virazeno o yê. Cuyeyê komelî, kulturê komelî û taybetmendîyê coxrafikî wasitayê kaye nîşan kerdene de zaf bitesîrî yê. Aseno ke zafane domanî wasitayanê kayan virazenê û nê kayan nameyê wasitayan danê ci.¹⁶ Kayê ke Sêwregi de kayî benê ke şeno nêyî rê tayîn nimûne bido. Nê kayî nêyê; *kelasing*, *tûle*, *delame*, *kozî*, *lehtî*, *qîjo*, *kaboke* ûsn.

¹⁵ Karğın, *Şanlıurfa ve Çevresinin Çocuk Oyunları*, r. 14.

¹⁶ Karğın, *Şanlıurfa ve Çevresinin Çocuk Oyunları*, r. 14.

1.1.1.3. Ca û Sehayâ Kaye

Unsurê ke kaye ware ardena ci peyda kenê nînan ra yew zî sehayâ kaye a. Kayê Riha seke yenê etud kerdene aseno ke kayî goreyê seha şekil gênê. Kayê ke kêyede-polde kayî benê, kayê ke kuçande- hewşede- hewşê mektebî de kayî benê û kayê ke goreyê çizgîyan kayî benê estê. Kayê ke Sêwregi de kayî benê nînan ra çende mînnakî bida seke kaya *Delloyî* zafane mîyanê kêyî de, kaya *Delameyî* zafane hewşo dûze de, kaya biçizgî *Daxme* û *Çizbî* bi çizgîyana kayî benê.

Cayo ke kayî do bibo tesbît beno tepîla ca yo ke tesbît bîyo seba kayî kenê munasîb. Cayê kaye goreyê qaydeyê kaye yenê nîşan kerdene ya zî xîz beno tepîla sehayâ kaye belî bena. Kayanê Riha Dismal Remnayene, Hakana Musabaqa, Çizgî ûsn. kayan de sehayâ ker de cayê kaye nîşan beno tepîla seba kaye seha amade bena. Sehayâ kaye keşkerden Nasirwêran de zî muhîm o. Seke domanî Gulle kenê kaye bikerê verî winênê sehayâ kaye û goreyê ci kayî destpê kenê. Ya zî seke kenê Sêqûnçe kayî bikerê seba sehayê kaye cayêno sîyîn tespît kenê û dima kaye destpêkenê.

Kayanê Sêwregi de kayê domananê ke kayî benê bi şeklê ca yo akerde, şeklê ca yê girewte û bi şeklê ca yê mîyanê aw ameyê tesbît kerdene. Kunyeyanê kayan mîyan de kamcîn kayî kotî de kayî benê ameyê nuştene. Taynî kayî kuçan de, êwanan de, hewşê kêyan de, mekteban de û kêyan de ameyê kay kerdene. Weçînyayen a cayê kaye goreyê qûralanê kaye, wextê kaye û goreyê taybetmendîyanê kaykerdoxan nîşan bena. Kayê ke tebera kayî benê goreyê kayê ke mîyanê kêyî de kayî benê zaf hera ca virazenê kaykerdoxan rê. Tesbît bîyo ke kayê ke Sêwregi de kayî benê nê kayan mîyan de kayê ke ca yo hera de kayî benê kayandê ê ke ca yo tenege de kayî benê înan ra vêşîyê. No tesbît seba kayanê Sêwregi zî kayanê Nasirwêranî zî vîyartbar o.

1.1.1.4. Wextê Kaye

Kayanê domanan de wextê kayan terefê domanan ra tayîn beno, çike domanî çende biwazê kayan hende şenê bikerê derge. Kaykerdoxê ke kaye kenê vinî yan zî kaykerdoxê ke kayan kenê vinî hêrse benê û qayîlê kayî kokra nêqedîyo. Kayan newede ra destpê kenê. Kayanê Riha de kayî de kamcîn demserre de û kamcîn wextî

de kayî bikerê girêdayeyê awanîyê kaye o. Kayê ke tesbît bîyê çizgî, Yakar Top, Yedi Kule ûsn. kayî biroj kayî benê. *Aşmî Dî (Ay Gördüm)*, *Ebeyê Şew (Gece Ebesi)* ûsn. kayî seke terî kewno erdî kayî benê. Kaye ke wextê ci çinî yo zî Korebe, Sobî (Saklambaç) ûsn. kayê.¹⁷ Sêwregî de zî taynî kayî bi roj kayî benê taynî bişew û taynî zî hem biroj hem zî bi şew kayî benê. Mînnak; *kaya Qozî, Lehtî, Çizbî, Gulle Tek, Sêqûnçe* ûsn. biroj kayî benê, *Qijô* bişew kayî beno, *Kaboke, Delame, Daxme, Dello* ûsn. hem biroje hem zî bişewe kayî benê.

1.2. Tarîxçe

Tarîxê kayan seke mexlûqato ke sifte ameyo here ser a roj ra destpêkeno. Kaya domanî ya sifteyên seke marda xo ra şite şimitene museno wija de destpêkena.¹⁸ Tarîx çende tim lejanê dewletan, lejkeranê girdan binuşno zî, ê ke tarîxî rê şahîdeyî kenê çimanê komelî, çimanê tarîxî de nêasenê domanî yê. Labelê ver şîyayen a komelan bê guman destê domananê kê û ê ke domanan kene girde înan destî de şekil gêno. Kîştên ra zî domanî lîlêkê komelanê.¹⁹ Domanî tim bê gunayî, dinyayî ra bêxeberî xo rê kayanê xo ya meşgulî yê. Seba ke domanî dinyade bişê xo biparêzê, xo mirde bikerê, xo binimnê, xo rê cayê menden bivînê û bi nîjadanê xo ya komunîkasyon virazê enerjî xerc kenê, no enerjî zî yew kaya.²⁰ Qandê coyî ke tarîxo ke însanî ameyê dinya û tarîxê kayanê domanan yew o. Kayê domanan bi tarîxê mahluqatîya pîya çime xo dinya de akerdê û çende objeyê ke domanî pa kayî kenê ca ra ca bivurîyê zî kayê domanan heme ca de ewrensêlî yê, seydê pê yê û objeyê kaykilî pêro zî seba aver şîyayen a şarî estê.²¹ Kayî mijarê folklorî yê. Eke kayê domanan vinîbê folklorê komelî zî vinî beno. Seba coyî parêzina kayan muhîm a. Derbarê folklorê kurdan de vinîbîyayen û vîrkerden zaf endîşe dana merdimî û no

¹⁷ Kargın, *Şanlıurfa ve Çevresinin Çocuk Oyunları*, r. 14-15.

¹⁸ Sinem Kahya Canlı, Deniz Demiraslan, “Çocuk Oyun Alanlarının Tarihi Gelişimi“, *Çocuk ve Değişim Dergisi*, 2020, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cg/issue/58726/723546>, (21, 01, 2023). r. 60.

¹⁹ Hasan Hüseyin Danyel, *Eskiçağ Anadolu Medeniyetlerinde Çocuk Eğitimi; Oyun ve Oyuncak*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2016, r. 9.

²⁰ Canlı, Demiraslan, *Çocuk Oyun Alanlarının Tarihi Gelişimi*, r. 60.

²¹ Canlı, Demiraslan, *Çocuk Oyun Alanlarının Tarihi Gelişimi*, r. 61.

endîşe newe zî dewam keno.²² Tarîxê komelî, folklorê komelî, kayê domananê komelî roja ka domanî estê û însan ameyo dinyayî ser a roj ra yo ke estê.

Goreyê metayanê arkeolojîkan kaya tewr sifteyên aîde medenîyetê Misirî ya. Mezelanê Fîrawînanê ê Misirî mîyan de kayê ke domanî bi istorê texteyînî, delame, gulleyê kayî hewayê kayê ke domanî newe pa kayî kene hewayê înan ê.²³

Eseranê Yûnanîyan mîyan de serê kereyana qabartmayê ke virazîyayê kaya hewayê tawlayî, kabok (âşîk)²⁴, kaya ke bi çoya qillorek virazenê, delame û kayê goge estê.

Arkeologan taynî kendox û cigêyrayîşan de na kaya kaboke qabartmayî ke sîyan ser o û resmanê şikefte ser o domanê ke kaboke kayî kenê tesbîte kerdê.²⁵

British Museumde heykelêno ke bi her a verê mîlatî heşt seyî de virazîya yo no heykel di keynekî kabok kayî kenê. Tirkîye de zî eserê Evliya Çelebî Seyahatnameyî de kayê domanan estê.²⁶

Rojawayî de xebatê tewr verênê ke kayan ra behs kenê aîdê seserra des û hîrê yê. Rojhelate de zî çimeyî heyanî seserra des û yewî zî şînê. Cigêyrayîşê bîlîmselî/zanistî zî yew seserra vêşêrî nîyê.²⁷

Roj a ke kayê domanan estê a roj ra yo ke xebatî kayanê domanan ser o estê. Seke core de tarîxê kayan de qal bîyo. Komelan kayanê domanan ser o heyelî viraştê, sîyan ser o resmê qabartmayî viraştê, şikeftan mîyan de dêsan ser o domanê ke kayî kay kenê çixîz kerdê. Tîya ra aseno ke kayan hunerê komelan ser o zî tesîr viraştê. Nuşte îcat bîyo tepîla şaran pêrin kayî dekerdê perwerdeyî mîyan û kayan ser o

²² Ramazan Pertev, *Edebîyata Kurdî ya Galêrî*, Weşanxaneyê Avesta, Îstanbûl, 2015, r. 14.

²³ Niemman Helmut, "Oyuncağın Gelişim Tarihi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1991, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auedbfd/issue/47891/605408> (22. 01. 2023), r. 56.

²⁴ Na kayî dewa Sêwregî Nasirwêran de zî zehf kayî bîya. Na kaye rê vanê "kabok". Mi na kayî apê xo Ç₁, Ç₃, pîyê xo Ç₁ û dewijê ma Ç₂₉ (lajê Kek Miho yî û nîyajika Rih) ra perse kerdê Na kaye bi estanê mîyan yan zî bizana kay kenê. Este yo ke gozeka linganê heywanan de çehar çimîyê bi înan a kayî bena.

²⁵ Canli, Demiraslan, *Çocuk Oyun Alanlarının Tarihi Gelişimi*, r. 62.

²⁶ Karğın, *Şanlıurfa ve Çevresinin Çocuk Oyunları*, r. 10.

²⁷ Bekir Onur ve Neslihan Güney, *Türkiye'de Çocuk Oyunları: Araştırmalar*, Kök Yayıncılık, Ankara, 2004, r. 7.

xebatî kerdê. Heyanî ewro serê kayanê domananê kuradan ser o taynî xebatî ameyê kerden. Hendayê domanê kurdan, kayê domananê kurdan estê labelê kayanê ci ser o taynî xebatî ameyê kerdene.²⁸

1.2.1. Xebatê ke Mintiqayê Kurdan de Bîyê

Yılmaz Irmakî kovara *Bingöl Arştırmaları* beşê *Bingöl Geleneksel Çocuk Oyunları (Kayê Domananê Çewligê Folklorîkî)* de vîst û hîrê kayê ke Çewlige de domanî kayî kenê nûşnayê. Irmakî na xebata xo serra di hezar û des û şeş(2016) de kerda. Derheqê nê kayan de malûmatî dayê û kayana alaqa resmî dekerdê xebate.²⁹

Serra hezar û new sey û hewtay û şeş (1976) de Şükrü Elçin, xebata xo ya Kızıltepe ve Kermira'da Köylü Çocuk Oyunları (Koser û Kermîra de Kayê Domananê Dewijan) kovara *Türk Folklor Araştırmaları (Cigêyrayîşê Folklorî Tirkan)* de çape kerda. Na xebata xo de Elçinî di kayê ke dewa Koser Kermîra de kayî bîyê bi resmana û detayana nuştê.³⁰

Serra hezar û new sey û hewtay û şeş (1976) de Halil Dumluca, cigêyrayîşa *Sivas Folkloru (Folklorî Sîwasî)* de *Divrîği'de Ebe Çıkarma Tekerlemeleri (Dîwrîği de Kayvateyê Ebe Weçînayene)* des û çehar kayê ke Dîwrîği de kayî bîyê bi tewrdê ebe weçînayene û kayvateyokana nuştê.³¹

Şakir Sabir Zabit pirtûkê xo *Kerkükte İctimai Hayat- Folklor* ³²(*Kerkuk de Heyata İctimaî- Folklor*) de xebata xo *Kerkük Çocuk Oyunları (Kayê Domananê Kerkukî)* de hîris kayê ke domanî Kerkuk de kayî kenê nuştê û derheqê nê kayan de malûmatî dayê.

Serra hezar û new sey û hewtay û şeş- serra hezar û new sey û hewtay û hewte (1976-1977) de Özen Kutlu, kovara *Sivas Folkloru (Folklorî Sîwasî)* de yewe ser mîyan de humarê çewres-pancas û di de kayê ke Sîwas û dormeyê Sîwasî de kayî

²⁸ Mem Mukrîyanî, *Lîstikên Gundê Tîzyanê*, Weşanxaneyê Wardoz, İstanbul, 2020, r. 7.

²⁹ Yılmaz Irmak, "Bingöl Geleneksel Çocuk Oyunları", *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 3. Cilt, 3. Sayı, Ankara, 2016, r. 67.

³⁰ Şükrü Elçin, *Türk Edebiyatı Araştırmaları II*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1997, r. 500-501.

³¹ Onur, Güney, *Türkiye'de Çocuk Oyunları: Derlemeler*, r. 258-259.

³² Şakir Sabir Zabit, *Kerkükte İctimai Hayat- Folklor*, Kerkük, 2010.

bîyê nuştê. Cigêyrayoxe seyî serra kayîkomê keno û nê kayan ra kaya aşık û tayna kayan bi tefeerûata nuşneno.³³

Şükrü Elçinî, serranê 1968-1969î de kovara *Türk Folklor Araştırmaları (Cigêyrayîşê Folklorî Tırkan)* de hîrê maqaleyî nuştê û nê maqaleyan de kayê domanan nuştê. Şükrü Elçinî serra hezar û new sey û şeştî û heşte (1968) de sernameyê *Anadolu Çocuk Oyunları: Çomçalı Gelinî (Kayê Domananê Anadolî; Vêyfa Çomçalî)* ya nameyê Çomçalı Gelin (Vêyva Çomçalî) de melumatî dayê. Kovara *Türk Folklor Araştırmaları (Cigêyrayîşê Folklorî Tırkan)* humara 229 de pance kayê ke Sîwas de kayî bîyê sernameyê *Sivas Çocuk Oyunları (Kayê Domananê Sîwasî)* de girotê deste. Serra hezar û new sey û şeştî û new (1969) de maqaleya nameyê *Çorum'da Oynanan Üç Çocuk Oyunu (Çorim de Hîrê Kayê Domanan)* de kayê Korebe, Saklambaç (Soba), Gömme Çelik (Tule)î nuştê.³⁴

Şükrü Elçin serra hezar û new sey û hewtay û yew de cigêyrayîşê *Türk Folklor Araştırmaları (Cigêyrayîşê Folklorî Tırkan)* de kayê ke Erzincan de kayî bîyê panc hebî kayî nuştê. M. Sabri Kozî kayê ke qezaya Kahramanmaraşî Ekinözü de kayî bîye, nê kayan ra hîris û yew kayî nuştê. Na serre de Handan Cengizî, maqaleya xo ya nameyê *Çocuk Oyunları (Kayê Domanan)* de des û hîrê kayan ra behs keno.³⁵

Aziz Gençlerî bi nameyê *Kars'ta Aşık Oyunları (Qerse de Kayê Kabokî)* ya kovara *Qers Eli (Mintiqaya Qersî)* de maqaleyê nušta. Maqaleya xo de kaya ka domanî mintiqaya Qersî de kayî kenê a nušta. *Gençlerî* fina bi nê nameya sarra hezar û new sey û hewtay û di- serra hezar û new sey û hewtay û hîrê (1972-1973) de kovara *Kars Eli (Mintiqaya Qersî)* de hîrê maqaleyî nuştê.³⁶

İsmail Hakkı Acar zî maqaleya xo de nameyê *Zara Çocuk Oyunları I-II (Kayê Domananê Zara I-II)* de des kayê ke Sîwas de kayî bîyê nuştê. Fina na serre de Bülent Varlı, maqaleya xo *Derlemeler: Ermenek'tene Sayışmacılar ve Tekerlemeler (Arêkerdene: Ermenek de Ambornayene û Kayvateyî)* kovara *Türk Folklor*

³³ Onur, Güney, *Türkiye'de Çocuk Oyunları: Derlemeler*, r. 259-288.

³⁴ Şükrü Elçin, *Türk Edebiyatı Araştırmaları II*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1997, r. 495-499.

³⁵ Çolak, *Geleneksel Kayseri Çocuk Oyunları ve Halkbilimsel İncelemesi*, r. 35.

³⁶ Çolak, *Geleneksel Kayseri Çocuk Oyunları ve Halkbilimsel İncelemesi*, r. 36.

Araştırmaları (Cigêyrayîşê Folklorê Tirkî) de çape keno. Nê nuştayî de panc kayvateyê ke mintiqaya Ermenekî de kayî bîyê ê nuştê.³⁷

Serra hezar û new sey û hewtay û pance (1975) de M. Sabri Kozî, maqaleya xo ya *Ekinözü Folkloru: Oyun Tekerlemeleri (Folklorê Ekînozi: Kayvateyê Kayan)* kovara *Türk Folklor Araştırmaları (Cigêyrayîşê Folklorê Tirkî)* de çape kerde. M. Sabri Kozî, na xebata xo de kayvateyê ke qezaya Kahramanmaraşî Koz de kayî bîyê des û panc hebî kome kerdê.³⁸

Serra hezar û new sey û heştay u pance (1985) de Doğan Kaya, kayê ke dewa Sîwasî Acıyurt de kayî bîyê kovara *Türk Folkloru (Folklorê Tirkî)* de çape kerdê.³⁹

Serra hezar û new sey û heştay û şeşe (1986) de Nuri Yüceyî, maqaleya xo ya *Hombur Oyunundaki Eski Gelenekleri (Kaya Hombûr de Tradîsyonê Verênî)* de kaya homburî tesnîf keno.⁴⁰ Kovara *Türk Folkloru (Folklorê Tirkî)* de fina na serre de kayvateya ser o hîrê xebatî kenê û çape keno. Nê xebatan ra yewin de xebbata İsmail Görkemî Adana ve Kahramanmaraş'tan Derlenen Tekerlemeler (Kayvateyê ke Adana û Kahramanmaraş Ra Arêbîyayê) de hîris û new kyvateyî vînenê û nuşnenê.

Erdinç Akünî serra hezar û new sey û heştay û hewte (1987) de kayanê domanan ser o di xebatî kerdê. Xebata xo ya *Çocuk Oyunları (Kayê Domanan)* de derheqê teorîya kayî de zanistî dayê. Derheqê kaykokan de tefaruatî dano tepîya, kaya Gıcırdağî nuşnenê û behdê coyî hîrê kayanê domanan nuşnenê. Xebata Akünî ya bîn nameyê ci *Çocuk Oyunları: Tekerlemeli Çocuk Oyunları (Kayê Domanan: Kayê Domananê Kayvateyîni)* yo. Na xebate de şeş kayê ke kayvatoxana kayî benê ê nuşnayê. Yewna xebata ke serra hezar û new sey û heştay û hewte (1987) de çape bena ê İrfan Ünsalî ya. Ünsalî xebata xo ya *Suşehri'nde Derlenen Çocuk Tekerlemeleri (Kayvateyê Domananê ke Sûşehri de Arêbîyayê)* de qezaya Siwasî

³⁷ Onur, Güney, *Türkiye'de Çocuk Oyunları: Derlemeler*, r. 251-256.

³⁸ Çolak, *Geleneksel Kayseri Çocuk Oyunları ve Halkbilimsel İncelemesi*, r. 36.

³⁹ Özdemir, *Türk Çocuk Oyunları I-II*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2006, r. 81-82.

⁴⁰ Çolak, *Geleneksel Kayseri Çocuk Oyunları ve Halkbilimsel İncelemesi*, r. 39.

Sûşehrî de kayê ke domanan kayî kerdê nînan ra hîris û panc kayîkomê kerdê û kayvateyê ke nê kayan mîyan de ravêrdê nuştê.⁴¹

Serra hezar û new sey û heştay û heşte (1988) de Yılmaz Keskin, nuştayê xo *Oyun Folklorumuzdan Damlalar (Kayanê Folklor Ma de Dilopî)* de kayê ke domanan Nisêbîn û Çaykara de kayî kerdê nuştê.⁴²

Serra hezar û new sey û heştay û new (1989) de Hüseyin Şahinî, kovara Türk Folklorundan Derlemeler (Arêkerdişê Folklor Tirkan Ra) de xebata xo ya Morhamam Çocuk Oyunlarında Ebe Seçimi (Sayışmacalar) (Kayanê Domananê Morhamamî de Weçînayîşê Ebeyî (Ambornayene)) çape kerda. Xebata xo de kayvateyê ke qezaya Malatyayî Arguvan de kayî bîyê ê etud kerdê. Nê kayvateyî dewa Arguvanî Morhamam ra girotê û nê kayvateyî aidê dewa Morhamamî yê. Şahinî derheqê kayvateyan de nimûneyî zî dayê.⁴³

Serra hezar û new sey û neway (1990) de Mevlüt Özhan, kitabê xo *Çocuk Oyunlarımız (Kayê Domananê Ma)* çape keno. No kitab serê kayanê domanan de kitabê ke nuşnîyayê înan ra kiştê herayeyî û tedeyî ên kitab o xurto. Cigêyrayox xebata xo de hîris û hîrê sûkan ra verî/doneyîkomê keno û hewtay û şeş kayan ra mînnakî dayê û derheqê nê kayan de tefaruatî dayê. Nê hewtay û şeş kayî bi şekl û resmana nuşnayê. Cigêyrayoxî seke kayî weçînayê sûkê ke tewr vêşî xebatê kayan mîyan de bîyê înan de xebatê xo kerdê. Cigêyaryoxî nêya pîya çewres û çehar kayvateyî nuştê û kayê ke bi ezgîyana kayî benê nê ezgîyan rê notayî viraştê.⁴⁴

Suphi Saatçi, Kongreyê IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü (Kongreyo Çeharin O Mîyanê Şaran de Kulturê Şarê Tirkan) de bi nameyê *Kerkük'tene Derlenen Çocuk Oyunları (Kayê Domananê ke Kerkuk Ra Arêbîyayê)* de çehar kayan

⁴¹ Onur, Güney, *Türkiye'de Çocuk Oyunları: Derlemeler*, r. 327-333.

⁴² Özdemir, *Türk Çocuk Oyunları I-II*, r. 82.

⁴³ Onur, Güney, *Türkiye'de Çocuk Oyunları: Derlemeler*, r. 333-336.

⁴⁴ Mevlüt Özhan, *Çocuk Oyunlarımız*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1990, r. 7.

kayî senî destpêkenê bi mînakana dano û heşte hebî zî kayî nuşneno. Kongre de nê heşte kayan pêrin pêşnîyaz keno.⁴⁵

Hanifi Başaran, kitabê xo *50 Yıl Öncesinin Elazığ Çocuk Oyunları (Kayê Domananê Elezîzî Ê Verê Pancas Serran)* de kayan mîyan de ambornayene û kayê domanan nuştê. Hanifi Başaran serra hezar û new sey û neway û çehar (1994) de kitabê xo *Şanlıurfa Mahalli Çocuk Oyunları (Kayê Domananê Riha Yê Herêmi)* çape keno. Xebata xo de kayê ke Riha de bi destê domanana kayî bîyê nînan ra se û heşt kayî nuştê û qalê kayvateyane û kaykokane kerdo. Derheqê kayan de tefarûatî dayê.⁴⁶ Şevket Beysanoğlu, serra hezar û new sey û neway û pance (1995) de kitab nameyê *Diyarbakır Folklorunda Gelenekler-Görenekler- Adet ve İnanmalar (Folklor Dîyarbekirî de Tradîksiyonî-Toreyî-Adetî û Baverî)* ya çape keno. Kitabê xo de kayê domananê ke areyê serranê hezar û new sey û hîris û hîrê – hezar û new sey û çeres û şeşe (1933-1936) de Dîyarbekir de kayî bîyê ê nuştê. Nêya pîya kitabê *Ferruh Arsunarî Türk Çocuk Oyunlarından Örneklerî (Kayanê Domananê Tirkan Ra Nimûneyî)* ra kaya *Qaleyî* gêno û na kaye kitabê xo mîyan de bi teferrûata nuşneno.⁴⁷

Serra hezar û new sey û neway û pance (1995) de Hüseyin Şahin, xebata xo ya *Malatya'da Oynanan Çocuk Oyunlarından Derlemeler (Arêkerdene a Kayê Domananê ke Malatîya de Bîyê Kayî)* de kayê domanan, kayvateyê ke kayan mîyan de vajênê û ebe kayanmîyan de senîn weçînêyeno nuştê. Na ser mîyan de xebata xo ya M. Eflatun Yüzbaşıoğlu de kayê domananê ke Mıntıqaya Slîfke de kayî bîyê nuştê.⁴⁸

Mehmet Turan, xebata xo nameyê *Kağızman Folklorunda Çocuk Oyunları (Folklorê Qaxizmanî de Kayê Domanan)* de kayê ke domanan serranê hezar û new sey û pancas û heşte- hezar û new sey û heştayî de qezaya Karsî Kağızman de domanan kayî kerdê nînan ra hîris û di kayî nuştê.

⁴⁵ Onur, Güney, *Türkiye'de Çocuk Oyunları: Derlemeler*, r. 394-399.

⁴⁶ Onur, Güney, *Türkiye'de Çocuk Oyunları: Derlemeler*, r. 382-423.

⁴⁷ Onur, Güney, *Türkiye'de Çocuk Oyunları: Derlemeler*, r. 423-430.

⁴⁸ Onur, Güney, *Türkiye'de Çocuk Oyunları: Derlemeler*, r. 430-454.

Serra di hezarî (2000) de Hülya Göçmez, kovara *Türk Halk Kültüründe Derlemeler (Arêkerden a Kultururê Şarê Tirkkan)* de maqaleya xo ya *Adıyaman'da Maniler, Atasözleri ve Çocuk Oyunlarında Söylenen Tekerlemeler (Semsûrde Manî, Vateyê Verênan û Kayvateyê ke Kayanê Domanan de Vajênê)* çape kerda. Na xebata xo de des kayvateyî nuştê û nê kayvateyan rê nimûneyî dayê.⁴⁹

Ebru Turgut, tezê xo yê lîsansê berzî nameyê *Elazığ Çocuk Oyunlarının Halk Bilimi Açısından İncelenmesi (Kayê Domananê Elazîzî Kışta Şarnasî Ra Etudkerdiş)* de kena. Tugut tezê xo de kayê kedomanî Elezîz de kayî kenê tesnîf kerdê.⁵⁰

Pınar Kayar, serra di hezarî û heşte (2008) de tezê xo yê lîsanê berzî ser o nameyê *Van'ın Geleneksel Çocuk Oyunları ve Bu Oyunların Eğitsel Yönden İncelenmesi (Kayê Domananê Vanê Tradîsyonî û Kayan Kışta Perwerdeyî Etudkerdiş)* de nuşnena. Tezê xo de kayê ke domanann Wan de verî kayî kerdê û hewna newe zî kayî kenê nînan ra se û şeştî û çehar kayî nuştê.⁵¹

Serra di hezar û des (2010) de Abdullah Doğan tezê xo yê lîsansê berzî ser nameyê *Geleneksel Çocuk Oyunları Malatya İli Battalgazi İlçesi Örneği (Kayê Domananê Tradîsyonî Olçe de Nimûneyê Sûka Malatya)* nuşneno. Tezê xo de kayê ke domanî qezaya Melatî Battalgazi de domanan kayî kerdê ê nuştê.⁵²

Doğan Kaya, serra di hezar û des û yewe (2011) de nameyê *Çöm Çöm Çömbelek: Sivas Çocuk Oyunları (Çom Çom Çömbelek: Kayê Domananê Sîwasî)* ya kitabê çape kerdo. Kaya, kitabê xo de kayê ke Tirkîye de û Sîwas de kayî bîyê nê kayan ra hîrê sey û heşte kayî nuştê.⁵³

⁴⁹ Onur, Neslihan, *Türkiye'de Çocuk Oyunları: Derlemeler*, r. 548.

⁵⁰ Ebru Turgut, *Elazığ Çocuk Oyunlarının Halk Bilimi Açısından İncelenmesi*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2005.

⁵¹ Pınar Kayar, *Van'ın Geleneksel Çocuk Oyunları ve Bu Oyunların Eğitsel Yönden İncelenmesi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2008.

⁵² Abdullah Doğan, *Geleneksel Çocuk Oyunları Malatya İli Battalgazi İlçesi Örneği*, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde, 2010, r. 23.

⁵³ Doğan Kaya, *Çöm Çöm Çömbelek: Sivas Çocuk Oyunları*, 1. Baskı, Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, r. 13.

Serra di hezar û des û yew (2011) de Gonca Tokuz, lîsansa xo ya berze de tezê xo nameyê *Gaziantep Çocuk Oyunları Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme (Serê Kayanê Domananê Gaziantepî Ser O Etuda Şarnasî)* ya nuştö. Tokuz tezê xo de di sey û pancas kayanê domananê Gaziantepî nuşnena û nê kayan goreyê zanistîyê şarî etud kena. Nêya pîya xebata xo de bazeçê ke kayanê domananê suka Gaziantepî mîyan de estê nênuştê û derheqê nê bazeçan de malumatî dayê.⁵⁴

Serra di hezar û des û yew (2011) de Arzu Tören teza xo ya berze nameyê *Erzincan'dan Derlenen Çocuk Oyunlarının Çocuk Eğitimindeki Yeri (Kayê Domananê ke Erzincan Ra Arêdêyayê Perwerdeyê Domanan Ser O Cayê Ci)* ya hadre kerda. Xebata xo de kayê ke suka Erzincanî de domanan kayîkerdê nuştê û kayî perwerdeyê domanan ser o senîn tesîr kenê serê nêyî de.⁵⁵

1.2.2. Xebatê ke Bi Destê Kurdan a Bîyê

Lîteraturî de xebatê ke ezraştê kayanê Sêwregî ser o bîyê nêyê: Dr. Ekrem Akmanî taynî kayê domananê Sêwregî nameyê xebata Sîverek Çocuk Oyunları (Kayê Domananê Sêwregî) nuştä.⁵⁶ Sêwregî ra yew wendekarê lîsansî Yakup Çildarulî kayanî Sêwregî ser o, kayê ke mîyanê Sêwregî de kayî benê înan ra taynî bi tirkîya nuştê. Xabata Çildarulî zî xebata Akmanî zî bi tirkîya nuşnîyayê. Akmanî kayê ke Sêwreg de kay benê yan zî kayî bîyê nînan ra des û yew kayî bi qûralû qaîdeyana nuşnayê. Nê kayana alaqa resîmî dayê. Balê edebîyatê fekkî anto.

Argeş Birgünî projeyê xo yê bêtezî *Berhevkirina Hêmanên Folklorê Li Gundê Qerekoyinê Yê Girêdayî Sêwrekê* de beşa pancin de despêkerdişê kayanê Dewa Sêwregî Qereqoyin de malûmatî dayê û des û şeş kayî bi qûralanê ci ya nûşnayê. Birgünî xebata xo bi kurmancîya nûşnaya.⁵⁷

⁵⁴ Gonca Tokuz, “*Gaziantep Çocuk Oyunları Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme*”, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep, 2011.

⁵⁵ Arzu Tören, *Erzincan'dan Derlenen Çocuk Oyunlarının Çocuk Eğitimindeki Yeri*, Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan, 2011.

⁵⁶ Akman, Ekrem, “Siverek Çocuk Oyunları”, *Şehir ve İrfan*, 3. Cilt, Şanlıurfa, 2016.

⁵⁷ Argeş Birgün, *Berhevkirina Hêmanên Folklorê Li Gundê Qerekoyinê Yê Girêdayî Sêwrekê*, Artuklu Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü (Tezsiz Yüksek Lisans Projesi), Mardin, 2023, r. 34-43.

Nadire Güntaş Aldatmaz, *Folklorê Kırmancan (Zazayan / Kırdan / Dımılîyan) Ser O Cığêrayîşê* de derheqê kayan de taynê tespîtî dayê. Şeş nimûneyê kayanê Dersimî bi kilmkî nûştê. Derheqê Lîceyî de hîrê kayî bi kilmkî des kayî zî hîra nûştê. Derheqê di kayanê Sêwregî ser o malûmatî dayê.⁵⁸

Kendal Tosunî projeyê xo yê bêtezî de ser nameyê *Derheqê Kayê Domananê Dewanê Dorê Licê* de vîst û çehar kayî kope kerdê û derheqê nê kayan de malûmatî dayê. Kayê domanan kayê ke domanê kêneyî, kayê ke domanê lajî û kayê ke lajî û kêneyî pîya kaye kenê qatagorîze kerdê.⁵⁹

Dilek Karğın teza xo ya berze *Şanlıurfa ve Çevresinin Çocuk Oyunları (Riha û Dormeyê Ci de Kayê Domanan)* de taynê kayê ke Riha û qazayanê Rihade kayî bîyê bi tirkîya nûşnayê. Na kayan ra taynê ci estê ke Sêwregê de kayî benê. Taynê ci zî wertaxî yê. Heme qazayan de zî kayî benê. Xebata Karğın hîrê beşan ra pêya bena. Neşên de kayana alaqa zanistî dêyayê, beşên de işlewê kayan dêyayê û derheqê kayan û kulturî de tefarruatî dêyayê, beşên de zî qûralê kayan dêyayê û derheqê kayan de malûmatî vatê.⁶⁰

Mem Mukrîyanî pirtûkê xo *Lîstikên Gundê Tizyanê* de hewtay û şeş (76) kayî kom kerdê û pêro bi teferrûata nûşnayê. Tizyan dewa Mardîn a. Mukrîyanî nê hewtay û şeş kayî pêro goreyê cayî, kaykerdoxî, humarê kaykerdoğan, serre kaykerdoxan, wexto ke kayî kaye benê, hacetê kaye, kaye çende humaran de qedêna, eke nêqedêna çirê nêqedêna, kayvateyê ke kayer de ravêrenê, kedexeyê kaye û cezayê kaye, armancê kaye, faydeyê kay û kayî senîn kayî bena bi teferrûata dayê.⁶¹

⁵⁸ Nadire Güntaş Aldatmaz, *Folklorê Kırmancan (Zazayan / Kırdan / Dımılîyan) Ser O Cığêrayîşê*, Unîversîteya Artuklu Ya Mêrdînî Enstîtuya Ziwananê Ke Tirkîya De Ciwîyenê Qismê Ziwan û Kulturê Kırdan, Tezê Masterî, 2013, r. 104-106.

⁵⁹ Kendal Tosun, *Derheqê Kayê Domananê Dewanê Dorê Licê*, Unîversîteya Artuklûyî ya Mêrdînî Enstîtuyê Ziwanê Ganiyan yê Tirkîya, Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kırdan, Projeyê Lîsansê Bêtezî, Mêrdîn, 2017.

⁶⁰ Karğın, Dilek, *Şanlıurfa ve Çevresinin Çocuk Oyunları*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2018.

⁶¹ Mukrîyanî, *Lîstikên Gundê Tizyanê*, r. 8-10.

Kenan Subaşı Kovara *Folklor û Ziman* de serra di hezar î vîst û yew de (2021) nameyê Lîstîkên Zarokan Yên Qedîm û Berdewamîya Wan Li Devera Hekarîyê de hewtay û hewt (77) kayî kom kerdê û nê kayî nûşnayê. Derheqê nê kayan de malûmatî dayê. Subaşı xebata xo de kayê ke dormeyê Hekarî de kayî bîyê ê arêkerdê. Qazayê Hakarî Gever, Çelê û hîrê dewê ke girêdayeyê Hekarî yê nê dewan ra kayî arêdîyayê. Nê kayî bi teknîkê mulaqat û roportja arêdîyayê. Kayî merdimanê pîlan ra, verdîyan ra û merdimê ke serê ci areyê pîlan û werdîyanê înan ra pers bîyê. Armancê na xebatê kayê ke verî kayî bîyê û newe da kesî kayî nêknê îna tespît bikerê û kayê ke hewna kaî benê înan tespîtkerdiş o.⁶²

Cennet Çelik xebata xo ya lîsansê berzî ye bêtezî *Polînkirina Lîstîkên Zarokan Yên Herêma Mêrdînê* de vîst û şeş kayê Mêrdînî kope kerdê û nuşnayê. Xebata xo de pênasîya kayan daya. Derheqê vîst û şeş kayan de malûmatî dayê. Ê her yew kayer qûralî û qaîdeyê ci nûşnayê. Xebata Çelik de çerçowe tenya Mêrdîn a.⁶³

Hadi Şakî xebata xo ya lîsansê bêtezî ya *Di Edebiyata Gelêrî De Mamik û Mamikên Herêma Silopî* de vîst û hîrê kayê Silopî tespît kerdê û nê kayan ra derheqê new kayan de malûmatî dayê. Xebata Şakî de çerçowe tenya Silopî ya.⁶⁴

Nofal Shirinov teza xo ya lîsansa berze *Folklorê Kurdên Azerbaycanê* de beşa şeşin de qalê kayanê kurdanê Azerbêycanî kerdo. xebate de kayî goreyê merdimanî girdan û domanan di babatî qatagorîze kerdê. Kaye ke merdimê girdî kayî kenê nê kayan ra heşt kayî bi tewrdê kayvateyana nûşnayê. Kayê dana ra zî hîrê kayî tewrdê kayvateyana nûşnayê.⁶⁵

⁶² Subaşı, “Lîstîkên Zarokan Yên Qedîm û Berdewamîya Wan Li Devera Hekarîyê”, r. 61.

⁶³ Cennet Çelik, *Polînkirina Lîstîkên Zarokan Yên Herêma Mêrdînê*, Enstîtûya Zimanên Zindî Yên Li Tirkîyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Projeya Lîsansa Bilind A Bêtez, Mêrdîn, 2023, r. 6.

⁶⁴ Hadi Şakî, *Di Edebiyata Gelêrî De Mamik û Mamikên Herêma Silopî*, Zanîngeha Mardîn Artûklûyê Enstîtûya Zimanên Zindî yên Li Tirkîyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Mêrdîn, 2018, r. 14-15.

⁶⁵ Nofal Shirinov, *Folklorê Kurdên Azerbaycanê*, Teza Lîsansa Bilind, Zanîngeha Mardîn Artuklûyê Enstîtûya Zimanên Zindî yên li Tirkîyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn, 2017, r. 81-85.

Serhat Çetînî projeya xo ya lîsansa berz a bêtez *Çend Nimune Ji Lîstikên Zarokan Yên Herema Nisêbînê* de derheqê new kayanê domananê Nisêbîn de malûmatî nûşnayê. Kayan mîyan de çende hebî kayvateyî nuşnayê. Çende kayana alaqe resmî zî dekerdê xebete mîyan. Xebate de tenya kayê ke Nisêbîn mîyande ravêrenê ê nûşnêyayê. Çerçowe tenya Nisêbîn a.⁶⁶

Süleyman Yıldırım xebata xo ya lîsansa berz a bêtez *Li Navçeya Mîdyada Mêrdînê Lîstikên Gelerî*, de derheqê kayanê Mîdyadî û çosmeyê ci de vîst kayî kope kerdê û radakte kerdê. Percînê xebate Mîdyad û dewê Mîdyadî yê. Kayana alaqe çende resmî zî dekerdê xebate mîyan. Xeba te Yıldırımî waştê ke kayanê Mîdyadî û dewanê Mîdyadî dekero lîteratorî mîyan.⁶⁷

Şükran Çeçen xebata xo ya lîsansa berz a bêtez *Li Gundên Embar û Eyintirta Têrkan Lîstikên Zarokan* de vîst ûçehar kayê di dewanê Dîyarbekirî nûşnayê. Na xebate de percên tenya di dewê Dîyarbekirî Embar û Eyintirta Têrkan a. xebete de Çeçen tekiliya kayan û folklorî, faydeyê kayan domanan ser o senîn esto, wextê kayan û cayo ke domanî kaye kenê senîn o, derheqê nînan de malûmtî dayê. Çende kayan mîyan de kayvateyî zî nûşnayê.⁶⁸

1.3. Teorîyê Kayan

Çende ke xebatî rewna ra serê perwerdeyîya domanan û kayanê domanan ser o destpê kerdê zî kayî kancîn waran ra pêyda benê kes nêzano. Warê kayan hewna zî netî nîyê labelê deqa ke cigêrayoxî pêro qebûl kenê naya ke keyî pêro domanan rê fayde danê û domanî pêro zî kayan ra îstîfade benê. Tarîfkerdene û tesnîfkerdene a kayan ser o zî babet babetî teorî vijîyayê û her yew teorîsyenî kayan cîya cîya analîz kenê. Kayan ra winîyayen a teorîsyenan pêrin babet babetî ya. Teorîsyenî her yew

⁶⁶ Serhat Çetîn, *Çend Nimune Ji Lîstikên Zarokan Yên Herema Nisêbînê*, Zanîngeha Mardin Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkîyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Mêrdîn, 2018.

⁶⁷ Süleyman Yıldırım, *Li Navçeya Mîdyada Mêrdînê Lîstikên Gelerî*, Zanîngeha Mardin Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkîyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Mêrdîn, 2018.

⁶⁸ Şükran Çeçen, *Li Gundên Embar û Eyintirta Têrkan Lîstikên Zarokan*, Zanîngeha Mardin Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkîyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Mêrdîn, 2020.

winênê kiştêna kayan ra. Çende teorîsyenê her yewê kayan cîya cîya analîz bikerê zî kayî her kiştî ra hem domanan rê hem zî girdan rê zaf muhîmî yê. Merdimê yo xorte seke domanê kayî kayî keno êyî eke çim bikero zano ke domano kayî mîyan de çi wazeno. Çike kaykerdene zî ziwanê yê domanan o.⁶⁹

Seke kayî goreyê beşan abirnêyayê çende babetî metodî xebitnîyayê. Kayan ser o teorîyê ke nuşnîyayê wina tesnîf benê: teorîyê kayanê klasîkî, teorîyê kayanê dînamîkî, teorîyê kayanê modernî û teorîyê kayanê ê bînî.⁷⁰

1.3.1. Teorîyê Kayanê Klasîkan

Goreyê Verenikina, Harris û Lysaghtî teorîyê kayanê klasîkî kayî çi rê kayî benê teneya înan ser o vîndenê, kayane ser o kiştê şekilî û tedeyî ya aleqadar nêbîyê. Nê teorî kayî bi çimê ewrîm û antropolojî tesnîf kerdê. Zafane ke bewno seke kêra aseno ke teorîyê kayanê klasîk tarîxê ci reseno pêynîya seserra des û new û sereyê seserra vîstî. Teorîsyenê kayanê klasîkî zafane kayanê domanan mîyan de hêz xerçkerdene ser o vînderdê.⁷¹

Teorîya kayana Klasîk çehar beşan de kom benê: Teorîyê Xo Zafanê Ediznayene (Friedrich Schiller ve Helbert Spencer), Teorîyê Asanbîyayene û BoygiREWtene (Moritz Lazarus ve George Thomas White Patrick), Teorîyê Girdbîyayene Rê Xo Amade Kerdene (Karl Gross), Teorîyê Rekapîtulasyon û Xo Newe Kerdene (Stanley Hall).⁷²

⁶⁹Kök, *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Ebeveynleri İle İlişkilerinin Çocukların Oyun Davranışlarına Yansımalarının İncelenmesi*, r. 27.

⁷⁰ Özge Aslan, *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Oyun Davranışları ve Oyunlarında Ortaya Çıkan Zorbalık Davranışlarının İncelenmesi*, Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2013, <https://mjer.penpublishing.net/makale/330> (14. 03. 2023), r. 38.

⁷¹ Irina Verenikina, Harris Pauline ve Lysaght Pauline, *Child's Play: Computer Games, Theories of Play and Children's Development*, 2003, (https://www.researchgate.net/publication/234778099_Child's_play_computer_games_theories_of_play_and_children's_development, 18. 02. 2024 tarihinde erişildi.)

⁷² Arnold Arnold, *Çocuğunuz ve Oyun*, (çev. Rezan Mahmudoğlu), Ece Yayınları, İstanbul, 1980, r. 7.

1.3.1.1. Teorîya Xobetilnayişî

Na teorî vana ke organîzma seba ke enerjîyê ci zaf o nê enerjîyê xo kaye mîyan de seba ke berzo kayî kay keno. Na teorî seserra des û heştî de yew şaîr o Alman Friedrich Schiller û filozofê yo Îngîlîz Herbert Spencer seserra des û newan de na teorî veta meydan. Gorê na teorî merdimî seba ke weşe bimanê enerjî bar kenê. Enerjî yo ke yeno berardiş merdim qismêdê enerjîya weşe maneno labelê enerjî yo ke pêynî ra maneno merdimî ser o tazyîk/basqî virazeno. Enerjî merdimî ser o tazyîk virazeno seke merdim nêhewêyeno. seba ke merdim bihewêyo gerek nêenerjî xerç bikero. Teorîsyenê ke na teorî mudafa kenê/pawenê vanê ke merdimî bê amance hereketî kenê û yew armencê ci teneya esto o zî enerjîdê vêşî ra rêyayene a. Mayî û pî hewcedarî ya domanan vînênê seba coyî enerjî yê domanan girdan vêşêrî maneno labelê enerjîyê girdan kemî maneno. Nêyî ra yo ke domanî girdan vêşêrî kayî kaykenê.⁷³

1.3.1.2. Teorîya Asanbîyayene û Boygirewtene

Na teorî hemberê Teorîyê Xo Zafanê Ediznayene ra vijîyaya. Ne teorî Şaîr o Alman Morizt Lazarusî seserra newêşî de veta. Morizt Lazarus vano ke keyî enerjîyê merdimî nêqedînenê enerjîyê merdiman kena newe. Merdimî enerjî yo ke erzenê gereke fîna arêkerê seba nêyî zî merdime gereke kayî kayî bikero. Wexto ke domanî boyegirewtişê perwerdeyî de kayî kay kenê seke enerjî yê xo pêyî gênê. Nêyî ke na mînaq ra zî şeno fahme bikero.⁷⁴ Merdimî seke kayî kenê enerjî çende berzê zî enerjîyê kenê newe. Na teorî seran ser nêyî parêzena.

1.5.1.3. Teorîya Xo Amadekerdişê Girdbîyayişî

Seserra des û new de filozof Karl Groosî na teorî mudafa kerda. Gorê na teorî domanan de taynî hîssê tedeyî estê û domanî çende kayî kay kenê nê hîssê tedeyî vijênê teber û domanî tim aver şînê. Domanî çende aver şînê hende taynê rolê ci cayê

⁷⁴ Kök, *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Ebeveynleri İle İlişkilerinin Çocukların Oyun Davranışlarına Yansımalarının İncelenmesi*, r. 29.

xo gênê. Goreyê nê teorî merdimî yan ke zî domanî seke kayî kay kenê kulturê şarê xo mîyande berpirsîyarîyan rê û rolanê xo yê komelan rê benê amadeyî. Goreyê na teorî kay weşbîyayene û girdbîyayene rê rol a amadekerdene a. Mîsale seke domanê xo rê banekî virazenê, keyekînoke kayî kenê seke nê kayan de rolanê mar û pêrê xo mûsenê. Domanî seke kayan de nê rolan kayî kenê werdî werdî rolê mayan û piyan kewnê hêşê înan mîyan. Teneya rolê kayan nê zî nîyê hewceya kayan domanî problemê ke vijênî înan ver şenê înana a mucadele zî bikerê. Kayî domanan probleman pêrin ra merdiman kenê amade. Goreyê Groosî kayî domanan, merdiman rê kışta nasnameyî ra zî alîkarî kenê. Merdimê ke werdêkeyî da xo de kayî kay kenê antî-komelkî nêbenê. Merdimê ke embazanê xo ya zaf kayî kay kenê ê merdimî zafane komelkî benê.⁷⁵ Merdiman de kıştîda psîkolojîk a problemî bibê zî kayî problemanê merdiman qanalîzeyê cana kenê.⁷⁶

1.3.1.4. Teorîya Xoageyrayîş (Rekapîtulasyon) û Xonewekerdîşî

Teorîyê rekapîtulasyon yan zî xo newe kerdene G. Stanley Hall tesîrê teorîya Charles Darwinî Evrîmî de mendo û teorîya Rekapîtulasyonî eştê orte. Goreyê na teorî domanî îçguduyê ke zayene ra têydê înan û tecrubeyê girdanê xo ra îstîfade benê. Saracho û Spodek vano ke girdê domanan senin merhalan ra ravêrenê seke werdî zî ê babetî merhalan ra ravêrenê. Nê merhalan ra tepîla domanî xo vînenê, yenê xo. Kayî merdiman cuyeyê îlkeli ra gênê benê cuyeyê modernî. Teneya wîna zî nê herketanê domananê îlekela kenê modernî merdimî hêdî hêdî mîyanê kayanê xo zî kışta komelî ra kenê modernî. Kayî çende kayî bibê hende kışta modern bîyayene ra vûrîyenê. Goreyê nê teorî kayî merdimî îçguduyanê îlkelan ra rêynenê.⁷⁷

Teorîyê kayan ê klasîkî balê xî ceribkî/tecrubî ser o nîyo. Zafane balê ci raya felsefî ser o yo. Qandê coyîke nê teorî teneya pênasîya kayan ser o vîndenê. Teorîyê Xo Zafanê Ediznayene domanî çende bîdizîyê/bîbetilîyê zî nêşenê kaye verdê ya

⁷⁵ Haluk Yavuzer, *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Kadar Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2001, r. 33.

⁷⁶ Kök, *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Ebeveynleri İle İlişkilerinin Çocukların Oyun Davranışlarına Yansımalarının İncelenmesi*, r. 29-30.

⁷⁷ Kök, *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Ebeveynleri İle İlişkilerinin Çocukların Oyun Davranışlarına Yansımalarının İncelenmesi*, r. 28.

kişta nêyî ra nêşayô pênasê, tesnîfê biker o. Teorîyê Xo Zafanê Ediznayene, na persa domanî çi rê seke edizênê kayî nêverdanê dê kewtê kemasî mîyan. Nêyê ra yo ke rexne bîyê. Teorîyê Asanbîyayene û Boygirewtene kiştîda girdê domanan domanan ra vêşêrî xebitêyenê da vêşê enerjî erzenê û seba nêyî gereke girdî domanan ra vêşêrî kayî kay bikerê. Nê rexneyî rê teorîya Asanbîyayene û Boygirewtene nêşayo tarîfê bikero. Teorîya rekapitülasyon û xo newe kerdene, domanî nê wextan de çîrê gemîya, teyara ya feza ya yan zî çîyê teknolojikî ya kayî kenê, na perse rê nêşayo bersiv bido.⁷⁸ Goreyê Jhonsonî nê rexneyan û kemasîyana pîya teorîyê kayanê klasîkî hîmê teorîyanê modernan erzenê, kayan pêrin rê perspektîf o tarîxî ronenê.

1.3.2. Teorîyê Kayanê Modernan

Teorîyê kayanê modernî kayî çîrê estê bi nêya alaquadar nêbenê, persa domanî çîrê kayî kay kenê aya alaquadar benê. Balê xo danê domanî qandê çî kayî kay kenê. Nînana pîya nê teorî kayî senîn aver şîyayen a domanan ser o tesîr kenê êy a û wexto ke merdimî kayî kenê kaye mîyane de hereketanê merdimî ra şeno kişta psîkolojikî ra çî analizî bikero êyî ser o vîndenê. Areyê teorîya kayana modern û teorîya kayana klasîkî de ferq o ke balê merdimî anceno no yo; teorîyê kayanê modernî de çî yo ke muhîm o pêynîya kayan de domanan de çî tesîr peyda beno. Teorîya kayan a qîlîsik zî pêynîya kayan de kişta kulturî çî feydeyê ci esto êyî ser o vîndena.⁷⁹

1.3.2.1. Teorîya Kayanê Psikoanalitikî

Teorî Kayana Psikoanalitik serra hezar û new seyî (1900) de Sigmund Freudî mudefa kerda. Freud binhêşê organîzma etud keno. Goreyê Freudî kayî falîyetê ke Rihatiya ruhî danê êyê. Domanî seke kayî kay kenê xo kişta psîkolojîya Rihate hîsse kenê. Freud vano ke kayî domano ke waqayê trawmatîkî ravêrnayê û kay kayî bikero seke şeno bi trawmaya mucadele bikero. Merdim o ke trawma ravêrnaya û hîssê ci negatîfî yê wextê kaykerdene yan zî behdê kaykerdene hîssê ci benê pozîtîfî. Kayî

⁷⁸ Kök, *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Ebeveynleri İle İlişkilerinin Çocukların Oyun Davranışlarına Yansımalarının İncelenmesi*, r. 30.

⁷⁹ Kök, *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Ebeveynleri İle İlişkilerinin Çocukların Oyun Davranışlarına Yansımalarının İncelenmesi*, r. 32.

hîssanê merimanê negatîfan açarnena pozîtîfan. Nêyî ra yo ke kayî merdiman ser o terapotîk tesîr ronenê. Domanî kayan mîyan de trawmayan kenê xo vîra çike domanî seke kayî kay kenê xoya şinê. Domanî estê ke waqayê ke ameyê ci sere înan kayan mîyan de şixulnenê. Mîsal eke maya domanî domanî rê qiseyê arî/giranî bikero doman zî nê qiseyanê aran kaye mîyan de ambazanê xo rê o do vajo. Eke mîyanê domanan de kayî çinêbê domanî dê heyetê xo de tim tesîrê hîssanê waqayanê giranan û hîssanê giranan de bimanê. Dinyayê domanan do bibo nêante, bibo tenege.⁸⁰

Freud vano ke kayî kişta averşîyayîşê domananê hîssî de muhim ca gênê. Domanî hîssê ci yê ke makanîzmaya teberî ra benê manî/ asteneg înan kayan mîyan de vejenê werte/orte. Kayî ci rê benê ortam o ke hîssanê xo îfade kerdene. Mîsal domano ke maya ci nêverdana şiro teber kayanê xo mîyan de domanê xo yê îşik/bazeçî kaye mîyande vejeno teber. Tebera kamcîn herketan qayîlo bikero seke nê hereketan pêrin îşikê xo ya dano kerdene. Labelê nê kayê ke domanî kayî kenê ti vajê ke pêro zî kayê xeyalî benê. Domanî çiyê ke reştayî nêşenê bikerê xeyalanê xo de kenê û no zî psîkolojî de yontemê yo.⁸¹

Erik Erikson tesîrê teorî yê Freudî psîkoanalîtîk de maneno û serra hezar û newsey û şeştî hîre de teorîya xo psikososyal erzeno werte. Na teorîya Erik Eriksonî heşte ereyan ra peyda bena. Nê ewreyan ra aşamaya hîrin nameyê ci çaxê kayan bena.⁸²

Fros vano ke Erikson, qayîlo ke teorîya Freudî tana aver bero. Goreyê êyî kayî domanan seranê ci ra ravey înan kenê cematkî/komelkî. Seba kayan domanî areyê vizêyî, ewroyî û meştî de analîz şenê bikerê. Wexto ke kayan domanî kayî kay kenê kesîtiyanê xo yê negatîfan, tersinokan û waştayan vejenê teber. Goreyê Eriksonî kayî

⁸⁰ Kök, *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Ebeveynleri İle İlişkilerinin Çocukların Oyun Davranışlarına Yansımasının İncelenmesi*, r. 47.

⁸¹ Mehmet Emin Sardoğan, Tevfik Fikret Karahan, *Kişilik Gelişimi*, (ed.) Alim Kaya, Eğitim Psikolojisi, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2007, r. 133-144.

⁸² Sardoğan, Karahan, *Kişilik Gelişimi*, r. 133-144.

seba ke domanî bişê xo heyatî mîyan de tepêşê, bişê payî vinderê xeyalanê xo ya kayî virazenê. Kayî dinya da ahengê domanan pêtenê.⁸³

Teorîye Psikoanalîtîkî kayan çende cîya kiştan ra analîz bikerê zî îde yo ortax domanî waştên a xo ancenê kayan mîyan û ganê xo kenê Rihet no yo.⁸⁴

1.3.2.2. Teorîya Hazgirewtîşî Yan zî Îkazbîyayîşî

Na teorî Daniel Berlynî mudafa kerda. Goreyê teorîya Daniel Berlynî kayî keşkerdene a domanan, kelecane domanan tatmîn kenê û kêf danê domanan. Berlyn vano ke organîzma do ke bê hereket bimanê hereket bikero da baş o, çike hereket kêf dano domanan û domanî heruna bêhereketî herketî tercîh kenê. Goreyê Berlynî merdimî babet babetî îkazan ra zewq, haz gênê. Goreyê taynî îkazan taynî merdimî zaf taynî zî tanekê zewq gênê. No babeta eke îkazî balê merdimî nêancê weşşîyayen a merdimî nîna û merdim kayî ra kewno, hewîya merdimî nîna, merdim kar o ke keno verdano. Merdim tim o qayîl o weşşîyayen a xo denge de tepêşo. Weş şîyayen a xo denge de tepêştik merdiman pêrin de esto. Goreyê Berlynî domanan de weş şîyayen a xo denge de tepîştîş bi kayan a bena. Domanî bi kayan a zanayen a xo vejenê teber.⁸⁵

1.3.2.3. Teorîya Komunîkasyonî

Teorîsyen o ke sifte serê komunîkasyonî de xebat kerda Gregory Bateson o. Gregory Batesonî xebata xo serranê hezar û new sey û hewtay û yew de kerda. Êyî areyê kaye û komunîkasyonî de bax segaw (su samuru) awe mîyan de kayî keno seke çim kerdo û ferqe kerdo. Goreyê Gregory Batesonî ganî/gandarî pêro seke kayî kenê

⁸³ Şule Erşan, *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Altı Yaş Grubundaki Çocukların Oyun ve Çalışma (İş) İle İlgili Algılarının İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü), Ankara, 2006, r. 12.

⁸⁴ Erşan, *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Altı Yaş Grubundaki Çocukların Oyun ve Çalışma (İş) İle İlgili Algılarının İncelenmesi*, r. 6.

⁸⁵ Kök, *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Ebeveynleri İle İlişkilerinin Çocukların Oyun Davranışlarına Yansımalarının İncelenmesi*, r. 32.

eylemê ke peyda benê zanê raştayê ya raştayî nîyê. Gregory Batesonî na zanayene bi ser komunîkasyonî ya girêdaya.⁸⁶

1.3.2.4. Teorîya Hişmendî

Teorîsyenê aver şîyayen a domanan û cigêrayoxî arayê hişmendî û kayîser o vinderdê û rayî vetê werte. Nê beşî de teorîsyenê ke serê averşîyayîşê domanan dexebitîyayê ê girotê çiman ver. Nê teorîsyenî nê yê J an Piaget, Lev S. Vygotsky, Jerome Bruner û Brian Sutton Smith.

1.3.2.4.1. Jan Piaget

Seba ke teorîya J an Piagetî ya kayan bîro fahm kerdene êyî balê kaye o ke dayo hişmendîya averşîyayîşî ser çî yo gerek ke êyî etud bikero. Goreyê teorîyê Piagetî averşîyayîşê hişmendî de merdim averşîyayîşê xo metodanê hemilnayene/hezmkerdene û aheng kerdene keno. Yan zî merdim mûsayan a xo bi metodanê şema û awanî ya hêşî ya keno. Metodê hemilnayene de merdim çî yo ke newe dîyo yan zî newe keno bimûso şemayanê verênana a ano pêhet û mûseno yan zî newe ra mane dano ci. Aheng kerdene de zî merdim çî yo ke newe amayo ci ver êyî û şemayanê verênan ano pêhetek û şemayanê xo seran ser virneno.⁸⁷

Goreyê Piaget domanî çîyo ke kayan mîyan de musenê musayene da ci ya verên ra cîya nîyê. Çîyê ke kayan mîyan de newe musenê musayen a xo ya verêna kenê pêmiyan û şablonê do newe vijeyêno teber. Doman çîyo newe dekeno şemayanê xo mîyan. Areyê şemayanê verênan û neweyan de tim dengeyê esto û no denge dînamîk o. Çike şemayê domanî tim xo virnenê. Nêyî ra zî ke şeno vajo ke kayî pêro awanîyê ci yo dînamîk esto.⁸⁸

Piaget têkilîyê kay û mûsatene de fonksîyonanê di bingeyî ra behs keno. Nê fonksîyonan ra yew, hunerê domanan o ke kaye mîyan de vijênê teber şemayê ke

⁸⁶ Kök, *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Ebeveynleri İle İlişkilerinin Çocukların Oyun Davranışlarına Yansımasının İncelenmesi*, r. 33.

⁸⁷ Nuray Senemoğlu, *Gelişim öğrenme ve öğretim*, Pegem Akademi, 20. Baskı, Ankara, 2011, r. 67.

⁸⁸ Nicolopoulou, Ageliki, "Oyun, bilişsel gelişim ve toplumsal dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası" (çev. M. T. Bağlı), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2. Cilt, 37. Sayı, Ankara, 2004, r. 137-169.

hişê domanî mîyan de estê pa pekîşme benê. Yanê şemayê ke domanî zanê bi kayana şemayê ci roşenê, ca gênê. Fonksîyonan ra didiyîn zî kayî falîyetanê, karê, aktîwîteyanê domanî de aver şîyayene virazenê. Na aver şîyayene egoyê domanî tatmîn kenê û doman motîwe beno.⁸⁹

Goreyê Piagetî hîrê ewreyê kayan estê. Nê ewreyî tesîrê ewreyanê hişmendîya pêyda benê.

Goreyê Piagetî Ewreyê Aversîyayîşê Hişmendî

- Ewreyê Hereketanê Motoranê Hîssî
- Ewreyê Vernîya Kirarî
- Ewreyê Kirarê Objektîfî

Evreyê Kayan

- Kaya Banderkerdene
- Kaya Sembolîk
- Kaya Qaydeyîn

Charman û Swettenehamî ya vanê ke Piagetî qûramê xo yê kay serê teorîyê xo yê hişmendîyê averşîyayîşî ser o hîmê ci viraştê. Kayê domanan areyê domanan û dorûverî de tekîlî virazenê. Na tekîlî hêşê domanan da vûrnayene pêyda kena û domanî dormeyê xo manîpule kenê. Piagetî zî no manîpule goreyê aşamayanê averşîyayîşê domanan girewto destê. Piagetî kayê domanan corde zî ravêreno hîrê ewreyan de goreyê hêşmendîya averşîyayîşî qatagorîze kerdê nê ewreyan ra Ewreyê Hereketanê Motoranê Hîssî yeno rastê kaya banderkerdene. No ewre yeno areyê sifir û di serran, Ewreyê Vernîya Kirarî yeno rastê kaya sembolîk. Kaya sembolîk yena areyê serra di û des û di, Ewreyê Kirarê Objektîfî yeno rastê kaya qaydeyîn û no ewre yeno areyê serra desû di û serê des û di.⁹⁰

⁸⁹ Kök, *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Ebeveynleri İle İlişkilerinin Çocukların Oyun Davranışlarına Yansımalarının İncelenmesi*, r. 35.

⁹⁰ Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim, Kuramdan Uygulamaya*, Gazi Kitabevi, 12. Baskı, Ankara, 2005, r. 72-84.

Nicolopoulou vano ke goreyê teoriya Piagetî averşîyayîşê kayan, domanan de averşîyayîşê kayan prosesê ewrîmî mîyan de aver şînê. No proses kayê bander kerdene ra destpêkeno û vera bi kayanê qaydeyînan reveyî şîno. Pêynîya nê prosesî zî kayê biquralî yê.⁹¹

Teoriya Piagetî ya werşîyayîşê kayan ra aşama yo vernêyên kayê mûsayene (areyê 0-2 serran) de hereketê liyayene, eştene, tepîştene, hêlkerdene ûsn. estê. Nê hereketî pêro balê xo danê aqîwîteyanê psîkomotoran ser. Kayê sembolîkî zî areyê di serran û des û di serranê. Kayanê sembolîkan de zî taqlîtî, xeyalî qûrgûyî, seydê seke ma vajê sembolîk ûnsûrî şuxulnêyenê. Kayê sembolîkî domananê di serreyan de destpêkenê û destpêkerdişê nê kayan de ziwan muhîm o. Bi nê kayan a ziwan ever şîno û doman qîseyîkerdiş mûseno. Kaya sembolîk xo mîyan de bena di cayî/ di leteyî. Sembolîzasyona a sifteyên goreyê xozayîyê domanan a (idiosyncratic) yanê herêmi ya. Her yew doman sembolîzasyona ci cîya ya. Labelê qismê sembolîzasyona diyîn de sembolê ke domanî karanê ortaxî yê. Seba domanan manayê ci yew o.⁹²

Aşamaya ke kayê biqûralî (areyê diwêsi û serê diwêsi) kay benê tîya de fikriyayen a bihêş, fikirîyayen a rexnekerdene, zanistî û tekîliya komelkî organize kerdiş, balê xo çîyê ser antiş ûsn. Qabilîyetanê girdanê zanistî pêşnîyaz benê.⁹³

1.3.2.4.2. Lev S. Vygotsky

Vygotsky seba kayanê domanan zaf çî nêvatê. Derheqê kayan de tenya xebatêna cî seydê ders dayen tenya esta.⁹⁴ Goreyê Vygotsky kaye aqîwîteyê no komelkî ya. Averşîyayena domanan de tesîre komelî û kultur î zaf o. Komel kayanê

⁹¹ Piaget Jean, *Play, Dreams And Imitation In Childhood*, Trns. (C. Gattegno and F. M. Hodgson), London: William Heinemann Ltd., 1962, r. 118-142.

⁹² Piaget Jean, *Play, Dreams And Imitation In Childhood*, r. 118-142.

⁹³ Mehmet Toran, Aytaç Dilek, *Çocuklar ve Kitaplar: Piaget'nin Oyun Kuramına Göre Bir Değerlendirme*, Yaşadıkça Eğitim, 2017, <http://journals.iku.edu.tr/yed/index.php/yed/article/view/57> (22. 03. 2023), r. 44-45.

⁹⁴ Vygotsky, Lev Semonovich, *Play And Its Role In The Mental Development Of The Child*, Trns. (N. Veresov and M. Barrs), International Research in Early Childhood Education, Vol. 7, No. 2, pp. 3-25, 2016, r. 2012.

orjînalane ki goreyê qûralan kayî benê serranê hîriyîn tepîla dano damanan.⁹⁵ Vygotsky teorîyê xo ya seba kayan sosyokulturel/çandî bi awanîya kerda yew û kewto rayî. Kayî kişta sosyokulturelî ya qatagorîze kerdê. Vygotsky vano ke kayî merdim ke nêşo çîyo ke wazeno bîyaro ca, hîssê ke nêşinê ci vîra, rewşê ci yê ke komelê ci yo nezî nêşeno bîyaro ca benê kome û merdimî de negatîf enerjî virazenê wija ra pêyda bena.⁹⁶

Kayî werdêkîna rewe de vijêna meydan û waştên a domanan a ke nîna ca înan rê seydê reaksiyonî vijêna. Yanê kayî karê ya r aksîyon a. Doman çî yo ke wazeno sifte nêşeno bîyaro ca labelê bi destê kayana xeyalanê xo ano ca. Goreyê Vygotsky î kayî waştên a domanan ca arden ra teber da vêşî xeyalanê ci vejena û ana ca.⁹⁷

Vygotsky kaye bi şeklo pêro ya nano xo çîman ver şîrove keno. Vano kayî teneya seba werşîyayen a hişmendî nê seba aver şîyayen a hîssi zî muhîm a. Doman seke kayî keno kaye mîyan de xo de şîknîyayene û zehmetîya ke yena ci vere domani de hêşê xo tewnatene destpêkeno bi nêya pîya problem o ke esto beno rayîr bîyayene. Teybetî domani kayê bixeyalê ka kayî kenê hunerê dûrî fikirîyayene domani de virazenê. Mijarî û qehremanê ke kayan mîyan deyê komelo ke domani ci mîyandê kulturê êyê raşt raşt danê famkerdene û danê şîlasnayene.⁹⁸

Goreyê Vygotsky kayî çende mahsulê xeyalan biasê û goreyê xeyalan kayî bibê zî vano kayan mîyan de taynî quralî zî estê. Mînnak, domano ke bazeçê xo yê tûtekî seke binê ci vano ez o bibestera taya de seydê may û pî lebat keno. Leбата may û pîyê ci ya binê domanan besterdene biqûral a. Vygotsky vano kayê afirnayoxî xo mîyan de taynî qûralî virazenê, nêyî ra yo ke kayî çende azadî biasê zî na azadî azadîya xeyalî ya.⁹⁹

⁹⁵ Nicolopoulou Anastasia, "Oyun, bilişsel gelişim ve toplumsal dünya: Piaget, Vygotsky ve sonrası", Çev. (M. T. Bağlı), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, cilt: 37, sayı: 2, ss. 137-169, Ankara, 2004, r. 146.

⁹⁶ Dilek Ünveren Kapanadze, "Evaluation of Teaching Turkish in the Context of Vygotsky's Theory of SocioCultural and Cognitive Development", *Sdû Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 47, Ağustos 2019, r. 181 – 195.

⁹⁷ Vygotsky, *Play And Its Role In The Mental Development Of The Child*, r. 2013.

⁹⁸ Vygotsky, *Play And Its Role In The Mental Development Of The Child*, r. 2013.

⁹⁹ Vygotsky, *Play And Its Role In The Mental Development Of The Child*, r. 2013-2014.

1.3.2.4.3. Jerome Bruner

Jerome Bruner merdimê yo ke teorîya aver şîyayîşa hişmendî ser o xebitêno înan ra yew o. Jerome Bruner vano ke kayî lastikinî yê. Omanî seke kayî kenê kaye cidî gênê labelê pêynîya kayan zaf zî ehemîyet nêdanê ci. Domanî ehmîyet nêdanê pêynîya kayan çike ê seba pêynîya kayan kay kerdene tercîh nêkenê seba ke kayan ra kêf bigîrê, embazanê xo ya wexte ravêrnê kayan tercîh kenê. Pêynîya na rewşe domanî kayan mîyan de babet babet rayî vînenê û musenê. Nêyî ra yo ke domanî yew babet qaliban mîyan de nêmanenê. Domanê ke yew babet hereketan mîyan de nêmanenê benê elastikî.¹⁰⁰

1.3.2.4.4. Brian Sutton-Smith

Brian Sutton-Smith serê hişmendîya aver şîyayîşî ser o xebitîya yo. Têkilîyê kayan elastîkeyî û afiranyene çî ya êyî ser o balê xo roneno. Vano seke domanî kayî kay kenê sembolîk neql kerdene a hêşê domanan aver şîno. Sutton-Smith vano kayê ke doman xo hetek ra virazeno zî domanî de fikrê neweyî aci fînenê/fînenê aci. Sutton-Smith (1988) qawram o ke kayî senîn bîyê kedî eyî ser o vinderdo û vato mudaxaleyo ke teber ra beno kayan rê zafinde kayan keno kedî. Gorê êyî kayê ke teber ra ci rê mudaxale beno rindî û kayê ke kuçan de serbes kayî benê nerindî nîyê. Vano algî yo wîna zî raşte nîyo. Kayî domanan ameyoxî rê kenê amade. Nêyî teneya bi ameyoxî rê amadekerdişa nêkenê, elastîkeya ci zî aver benê.¹⁰¹

1.4. Aversîyayîşê Domanan Ser O Tesîrê Kayan

Aversîyayene pîzeyê mayî ra dest pêkeno, heyanî merg rameno, aver şîno. Umûmî ra dest pêkeno vera taybetmendî nîzamî raver şîno. Kayî kerdene seba domanan kîştî komelkî, fîzîkî û hêşmendî averşîyayîşî de tewr baş programêno perwerdeyî yo. Doman seke kayî keno dormeyê xo bêzarî keno, hîssê, zanistê ke newe dîyê kaye mîyan de xebitneno. Metodê ke bixor ravey berdê înan kayan mîyan

¹⁰⁰ Kök, *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Ebeveynleri İle İlişkilerinin Çocukların Oyun Davranışlarına Yansımalarının İncelenmesi*, r. 35-36.

¹⁰¹ Kök, *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Ebeveynleri İle İlişkilerinin Çocukların Oyun Davranışlarına Yansımalarının İncelenmesi*, r. 36.

de sifte ceribneno û behdo nê metodon problemê ke rel de zî yenê verê ci wija da zî seba ke nê probleman rê rayîr bivîno şixulneno. Domanî çî-mî yo ke dormeyê ci de esto înan xo rê kenê işike û bi nê işikana hîssanê xo, çîyê ke binhêşê ci de esto nînan ser ra danê teber. Kaye seba domanan vasitaya komunîkasyonî, enerjî yo ke zereyê înan ra yeno êyî bi kayana erzenê teber û xo bi kayana îfade kenê.¹⁰² Nê seran de balê zanistan kayê domanan û averşîyayîşê domanan ser o tesîrê kayan zêde aseno.¹⁰³ Nêya pîya averşîyayîşê domanan seke beno kayî kişta, fîzîkî, hişmendî û exlaqî tesîro girde domanan de virazenê. Nê tesîrî ewro pêro qebûl kenê.¹⁰⁴ Seba averşîyayîşê domanan de tewr çî yo vernêyên kayê. Kayî biqûralî bê zî bêqûralî bê zî domanî xêyrê kayan benê bitecrubeyî. Kaywaştîşê domanan xozayî yo. Kaywaştîşê domanan zereyê domanan, hîsê domanan ra vijîyeno. Seke domanî kayî kenê zî mîyanê zereyê înan, hîsê ke zereyê înan de estê teber ra rehat çim benê. Seba kayan domanî benê jîhatî, benê çimakerdeyî. No wexte de kayî çîyê ke domanî tenya ci ra kêf gêne û bêmahneyî nîyê. Kayî karê muhîmî û teybetî yê.¹⁰⁵

1.4.1. Averşîyayîşê Domanan

Tewirê însanî goreyê xo prosesê ci û îlkeyî averşîyayîşê ci esto. Îlkeyê averşîyayîşî de organîzmaya însanî pêro senin aver şina û senin asena heme esta. Seba ke fêhlanê însananê taybetmendîyan ke bizano gerek qelfetî, motor, hişmendî, hîssî û seksuel averşîyayîşê ci ser o etud bikero.¹⁰⁶

Averşîyayene a însanan meyî pîze ra heyânî mayerda xo ra bîyayene, mayer da xo ra bîyayene ra heyânî merden kok ra nêvîndeno berdewam kena. Merdimî seke benê pîrî bejinantene vindena, bejne derg bîyayene bena kemî ke vano qeyî aver şîyayene a însanî vindena. Labelê aver şîyayenena merdiman teneya kişta bejnû qelafatî ra nêbena kişta zanistî ra zî bena. Însan heyânî ke birih bo û tekilîya ci bi

¹⁰² Sinem Kahya Canlı, Deniz Demirarslan, *Çocuk Oyun Alanlarının Tarihi Gelişimi*, Çocuk ve Gelişim Dergisi (ÇG-D)/Journal of Child and Development (J-CAD), Cilt 3, Sayı 6, r. 61.

¹⁰³ Melike Türkân Bağlı, "Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, yıl: 2004, cilt 37, sayı 2, r. 132.

¹⁰⁴ Subaşı, "Lîstikên Zarokan Yê Qedîm û Berdewamîya Wan Li Devera Hekarîyê", r. 61.

¹⁰⁵ Smith, P. K. ,Children and Play, West Sussex: Wiley-Blackwell A John Willey & Sons Ltd. Publication 2010, r. 22.

¹⁰⁶ İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, Gül Yayınevi, Ankara, 1996, r. 18.

dorûverî/derûdorî ya bibo aver şîyayen a ci zî berdewam kena. Vurînayene merdiman zafane zeydeyêna û aver şîna. Çende aver şîna hende bena vêşî. Mînnak, averşîyayîşê motorîya doman şîyayene, tepîştene, bûlikî şîyayene û heyanî rayî şîyayene rêzdarî bena. Averşîyayîş o hişmendî de zî doman prosesê taynî nesneyan şilasnayene ra destpêkeno û doman seke reseno qawramanê abstreyan/razberan yeno.¹⁰⁷ Averşîyayena domanan xo bexo nêbena. Doman senîn ke makanîzmayanê xo finenê akar averşîyayên berdewam kena.¹⁰⁸ Aver şîyayene a merdiman tim û tim nîya labelê aver şîyayene hergû serran de yew zî nîya. aver şîyayene a merdiman serra ser virîyêna. ser certa ke wêşîya ser esta ke kemîya. Mîsal seke doman toximê ci erzêno mayî pîze û heyanî bîyayene (mayarda xo ra zayene) girdbîyayene leze ya. Areyê bîyayene û di serran lezê gird bîyayene vernîya zayene ra giran a labelê goreyê di serran tepîla zî zaf lez a. averşîyayîşa însanî tim herrikêna labelê na herriknayene teynî wextî lez a taynî wextî zî giran a. Aver şîyayîşê însanî de serrê ke aver şîyayene girana û heyanî ke ya tana aver şîyayene lez bo ya zî tana giran bo nê qatmanî rê pedegogî vanê ewre. Her ewreyê averşîyayîşî ewreyanê bînan ra babetna yo û cîya leza aver şîno û serranê merdiman cîya cîyayan îhtîwa keno. Nêyî ra yo ke her yew ewreyê aver şîyayene de wazîfeyênê aver şîyayene esto. Çimkerdene û cigêyrayîşê ke bîyî înan ra aseno ke ê her averşîyayîşê ewreyanê domanan de yew babet taybetmendî estê. nê taybetmendîyan zanayene zaf muhîm o. Merdimî seke nê taybetan bizanê seke perwerdeyî kenê goreyê ci teknîkî xebitnenê. Ewreyanê domananê averşîyayîşan zanayene, taybetmendîyê înanê ferdîyan zanayene, taybetmendîyê Înanê ferdî de zanistî; programanê perwerdeyî goreyê nê taybetmendîyan amadekerdene de nê ke nê programan kenê amade karê nînan zafane beno asan. Psîgologê perwerdeyî vanê ke merdime ke kîştê aver şîyayen a organîzma de zanaye bo ortamê perwerdeyî zî goreyê ci organîze keno.¹⁰⁹

Domanî averşîyayîşî de kamcîn ewreyî de û kamcîn ewreyî çî taybetmendî yê ci estê zanayene seba mamosteyê ke perwerde danê û seba may û pîyan zaf muhîm o.

¹⁰⁷ Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, r. 19.

¹⁰⁸ Ramazan Pertev, *Zarok û Çîrok – Destpêka Pedagojiya Kurdî*, Doz, Stenbol, 2009, r. 22.

¹⁰⁹ Nermin Aral, Gülen Baran, *Çocuk Gelişimi*, Yapa Yayın, İstanbul, 2011, r. 19.

Merdim ke ewreyanê domanan û teybetîyanê ewreyan bizano, domanê ke yew ewrede yê zî areyê înan de zî cîya cîya taybetmendî dê zî bibê/estbê o do bizano. Domanê yew serrî ra tûwaleta xo kontrol kerdene yan zî domanê di serrî ra pisqilêt ramitiş pawitene xelet o. Çike domanî nê serran de nêresayê dûştê averşîyayîşê xo. Seba taybetmendî yê ke bi irsî ya yenê û taybtîyê ke derûdor ra girotê babetna yê. Seba nêyî averşîyayîşê domanan de ferqê şaxsî estê. Coyî ra yo ke domanêke yew serre dê înan ra yew babet karê averşîyayîşî pawitene xelat o. Maye ûpîyê ke averşîyayîşê domanan, averşîyayîşê domanan dê şexsî ferqî ra haydarî yê domanê ke hîrê serre yo û nêkewto qiseyî û doman o ke yew serre yo û nêşeno hewna rayî şîro nînan pêrin normal vînenê. Domanê ke yew serran dê înan pîya qiyas nêkenê, taybetmendîyanê înan nênanê pêvera. Ê her ewreyê averşîyayîşî cîya cîya hewcedariyê ci estê. Bitaybetmendî di serranê sifteyênan de seba ke hîssê îtibarî xoser o vîndero domanî ra heskerdene û nezî ra alaquadar bîyayene zaf muhîm o. Seba nêyî çi hewcedariya domanan esta wextê ci da ca arden û kaykerden a domanî rê mecal dayene zaf muhîm o. Serranê sifteyênan de domanan de taynî bingeyan mûsatene gereke esas bigêyrîyo. Kîştê averşîyayîşê domanan de merdimê ke zanayeyê domanan nê esas malûmatan ra xeberdar kenê û nînan mûsnenê. Zafane domanî prosesê averşîyayîşî de babet babetî hereketê probleminî nîşan danê. Problemê ke domanan de vijênê seba ke nê problemî çiman de girde nêasê çimkerdoxî gereke bewnê ewreyê aver şîyayen a domanan. Taynê hereketê ke ewreyênê averşîyayîşî de adetî asenê yewna ewreyî de bêadetî zî yenê Nirxnayîş. Mînnak; domanî heyânî çehar panc serran xo de mîzî kerdene, mitêlanê xo hîkerdene adetî yo labelê na mîzî kerdene nê serran serra zî biramo beno problem. Seke domano ke ewreyê kayan do yew çi rê vervîjîyayene, yewfin zûrî kerdene gerek adetî bivînîyo labelê nê hereketî ewreyê destpêka mektebî kerdene de zî berdewam bikero seke gereke merdim ser o vîndero. Tîya ra tepila mesele beno muhîm. Seba nêyî ke kamcîn hereketî kamcîn ewreyanê averşîyayîşî de adetîyê kamcînî bêadetîyê zanayene zaf muhîm o.¹¹⁰

¹¹⁰ Aral, Baran, *Çocuk Gelişimi*, r. 20.

Goreyê Yavuzer û Smîthî kayî heyatê domanan ser o zaf tesîr kenê û semedê kayan domanan amadeyê heyatî kenê. Seba coyî kayî biqîmetî yê.¹¹¹ Ewreyê averşîyayîşan etud kerdene kişta psîkolojîya domanan, merdiman zî zaf muhîm o. Ê ewreyan wertax psîkolojîj taybetmendîyanê ci zanayene seba averşîyayîşa psîkolojîk averşîyayîşî de zî hetkarî bena. Averşîyayîşo weşî/sihet zanayene karê averşîyayîşê şaxsîyetî de îdefiksî estê ya da çinîyê tesbîtkerdene asan keno.¹¹²

1.4.2. Averşîyayîşê Domanan Ser O Tesîrê Kayan

Cigêrayôxanê pedagog, psîkologan û psîkoanalîstan beşanê cîyayan de seba kayan fikrê psîkologan girotê û xebatî kerdê. Psîkologê girdê ke kayan ser o xebitîyayê înan ra di jî Lev Semenovich Vygotsky (1896-1934) û Jean Piaget (1896-1980) o. Piagetî nameyê *Play, Dreams and Imitation in Childhood* (Domanîn de Kaye, Xeyal û Teqlîd) de pirtûkêk nûşt. Serê teqlîdî, kaye û kayanê xeyalîyan ser o xebatê ya derge, hîra nûşnaya. Vato ke kayî zafanê xeyalvînayîş o.¹¹³

1.4.2.1. Tesîro Hişmendî

Areyê kayî û averşîyayîşê hişmendî de têkiliye no hîris serro esta. Xebatê ke averşîyayîşê psîkolojîkî de bîyê nê mijarî xo rê bingevo kilît gênê. Di çerçeweyê dezgehî şêkil danê nê xebatan û nê xebatan organîze kenê. Demê yo derge de bi tesîrê kayan serê averşîyayîşê hişmendî de Piagetî girewto destê. Nêya pîya çende tesîrê xebatanê Piagetî serê averşîyayîşê hişmendi de bibo zî wextên ra tepîla rexneyî zî xebatanê ci rê ameyê. bi taybetmendî zaf rexneyî vanê kê çirê teorîya Piagetî mîyan de ûnsûrê komelkî û kulturelî çinîyê. Zanistê ke Piagetî rexne kenê nînan ra yew zî Vyogtsky o, ya zî merdimê ke fikranê Vyogtsky pawenê ê rexne kenê. Çike teorî ya ê Vyogtskyî de averşîyayîşo hişmendîyo sosyokulturel esto. Averşîyayîş o

¹¹¹ Subaşı, “Lîstikên Zarokan Yên Qedîm û Berdewamîya Wan Li Devera Hekarîyê”, r. 64.

¹¹² Aral, Baran, *Çocuk Gelişimi*, r. 20.

¹¹³ Piaget Jean, *Play, dreams and imitation in childhood*, Trns. (C. Gattegno and F. M. Hodgson), London: William Heinemann Ltd., 1962, r. 5-86.

hişmendî komel û kulturê komelî ra cîya nîyo. Pîagetî no kultur o komel eşto pêwê goşî.¹¹⁴

Kayan a eleqe cigêrayîşê psîkolojîkî serranê hezar û new sey û hewtayan de zafane bi destê Pîagetî ya bîyê. Xebatê ke Pîagetî kerdê nêyê *Domaneyî de Kayî, Xeyalî û Îmîtasyon*. Pîaget qayîlo ke kayan raşata raşt dekero prosesê hişmendî û prosesê averşîyayîşê hişmendî mîyan. Seba Pîagetî kayî herketanê adetîyan ra yewî yê. Areyê kayan û adetî hereketan de ferqê yo ke bi çimana biaso çînîyo. Melike Bağlı vana ke çîyo ke ûnsûrê kayan keno nîşan, aktîwîteyanê kayan mîyan de kamcîn hereket vêşî kamcîn herekete kemî yo û nêya pîya nê hereketê vêşî yan kemî benê taybetmendî. Na taybetmendî seran ser baldarin a (yönelimli). Na baldareya taybetmendî qawram o ke Pîagetî seba averşîyayîşê hişmendî veto werte xoser girewtene (özümleme) o.¹¹⁵

Pîaget kilmnuştêyî vano ke aver şîyayen a kayan taybetmendîya prosesî û sembolê taybetmendîyê ke zayene ra ameyê nînan ra heyânî kayanê komelkîyan û sembolîzmê wertaxî aver şînê. Kaye anatomîya hêşê domanan ra pêyda bena û ancax no anatomî şeno tasfîr bikero. Kaye xosergirewtene a ahenge nêvirazena û bena falîyeta babetna û taybetmendî xosergirewtene teneya beno faal, o wexte kaye vijêna werte. Zayen a tasawurê qabilîtiya pîya, xosergirewten a ke seba xosergirewtene bena, teneya tadayene nê, eynî wexte verî ra beno çimeyê kayanê xeyalîyan zî. Nêyî ra yo ke kayê xeyalî seba ke ego raştayeya heyetî rê mile rono çînîyê seba ke ego xo mirde nêkero û doman egoyê xo bipilozno, serreşme bikero estê. Kayî seba ke domanî egoyê xo esahî bikerê zaf muhîmî yê. Kayî seba ke doman heyatî raşta raşte bimûsê çînîyê seba ke heyatî nermayî fahm bikerê û bimûsê estê.¹¹⁶

Doman seke kaye keno hêşê ci de nê karî despêk kenê; fahmkerdene, şirove, analîz kerdene û qerar girewtene ûsn. Qabilîyetê hêşî xo aver benê, hêşê domanan aver şîno. Aver şîyayen a hişmendî, aver şîyayen a komelkî û aver şîyayen a psîkolojîkî ra cîya nîya, cîya nêvînêyena. nê pêro pîya averşînê û pê kenê tamam.

¹¹⁴ Bağlı, “Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası”, r. 139.

¹¹⁵ Bağlı, “Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası”, r. 140.

¹¹⁶ Bağlı, “Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası”, r. 142.

Afirnayeney a ke aver şîyayen a psîkolojîkî mîyan de gêyrêna destê, çende psîkolojîke biaso zî na ke kaye mîyande mûseyêna xebatê ya hişmendî ya.¹¹⁷

1.4.2.2. Tesîro Fîzîkî

Kayan mîyan de bitaybetmendî kayê ke teydi têkoşîn esto, nê kayan de domanî mecburîyê ke biremê, xo hillo bikerê, dêsano dîyar bikewê, pê kaş bikerê, pê meqle bikerê, pê wegîrê. Kilmasî domanî kayan de mecbure ke bitaybetmendîyanê leşa xo ya têkoşîn bikerê. Nê têkoşînî ya doman kewno tevgerdarî mîyan. Tevgerdarî boyegirewtîş, gonî gêrrayene, sîstemê hemilnayene de pozîtîf tesîr virazeno. Nêyî ra cîya salgiyê ke zereyê leşe dê zaf vêşî salgi virazenê û aver şîyayen a domaniya fîzîkî da vêşî aver şîna.¹¹⁸

Kayê tevgerdarî domano ke ewreyê aver şîyayene de yo nê sîstemanê ci aver benê:

- Sîstemê Gonî Geyrayene
- Sîstemê Boye Girewtene
- Esteyî û Bînayê Mobikan
- Sîstemê Sînîrî
- Sîstemê Edaleyanê Girdan û Werdîyan

Nê sîstemî aver şîyayen a xo wîna ramojnênê;

- Aver Şîyayen a Qûwetî
- Aver Şîyayen a Çapeikeyî
- Aver Şîyayen a Tevgerdarîye û Elastîkeyî
- Aver Şîyayen a Hêzî
- Aver Şîyayen a Qordînasyonî û Hunerî.¹¹⁹

¹¹⁷ Rasim Kale, *Okul Öncesi Dönemde beden Eğitimi ve Oyun Öğretimi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2003, r. 134.

¹¹⁸ Arzu Özer, “Oyunun Çocuk Gelişimi Üzerine Etkileri”, *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2006, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fudad/issue/47088/592221> (05. 02. 2023), r. 55.

¹¹⁹ Kamil Özer, Dilara Sevimay Özer, *Çocuklarda Motor Gelişim*, Nobel Akademik Yayıncılık, 11. Baskı, İstanbul, 2000, r. 12.

1.4.2.3. Tesîro Komelkî

Kayana alaqe vaten a Vygotskyî ya kilît serê maqaleyê ke êyî serranê hezar û new sey û hîris û hîrê hezar û newsey û şeştî û hewte (1933-1967) de nuştê êyî ser o îna bîyê, balê ci înan ser o ronîya yo. Labelê fina zî seba ke munaqeşe ayan bo teorîyanê Vygotskî ra winayene muhîm o. Goreyê Vygotsky kayê reştayî çöşmeyê hîrê serran de destpêkenê, sosyadramatik kaye zî kaya xeyalî zî (miş gibi) ya destpêkena. Goreyê Vygotsky tim û tim aktîwîteya komelkîya yew sembolîk a. kaye raşt raşte yew domanî ra vêşî domanan ra şumûl bena; xêyrê/seba leteyê mewzûyanê kaye, hîkayeyê kaye ya zî rolanê kaye domanî malzemeyê kulturê xo yê komelkî mûsenê. Kayî rolê xo yê komelkî anê ca. Coka yew domano werdêkek teneya kaye kay bikero zî Vygotsky vano na kaye ûnsûranê sosyokulturelan temsîl keno. Seba nêyê doman teneya zî kaye kay bikero nakaya ci hem kulturel hem zî komelkî ya. Vygotsky vano ke, kaya ke doman teneya kaye keno behdê kayê kê vêşî merdiman akayî benê înan vijîyaya û aver şîya.¹²⁰

Vygotsky vano ke, kayî şeklo sadeya zafane aver şîyayen a hişmendî rê zaf destek dana labelê kayê teneya şeklo sadeya hişmendî aver nêbana eynî wexte tip û teneya seranser falîyetê ya komelkî ya. Vygotsky teorîyê xo yê analîzê kayan nê baxlamî ya taswîr keno.¹²¹

Kayana alaqe fikrê Vygotsky tîya ra destpêkeno, vano ke domanê werdî goreyê fonksiyonê anatomîya însanan zafane mêylanê fizyolojîkî û psîkolojîkan a yeno dinya, zêno; labelê anatomîya însnî heme aver şîyayene de zî bi mîrê, lincîya komelkîya, kulturî ya alawêyêno, şekil gêno. Vygotsky vano domanî, may û pî, merdimê pîlî pêro û ambazê domanan pêro mecbûrê ke kulturê komelî bigîrê û qîmet bidê ci. Gereke nê kulturî xo rê bikerê mîras, ci rê weyêr bivijîyê.¹²²

Vygotsky nîtelemeyanê xo seke keno hem qandê hayalî kayan hem qandê kayanê bêqûralan hem zî qandê kayanê biqûralan keno. Xo ra kayan mîyan de qûralî

¹²⁰ Bağlı, “Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası”, r. 146.

¹²¹ Bağlı, “Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası”, r. 148.

¹²² Bağlı, “Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası”, r. 146.

bibê seke çiyê yo kemayî nîyo. Seke zanistê ke Durkheimî dayê ma vano ke fonksiyonê qûralanê kayan teneya hereketanê merdiman raştkerdene nîya û fonksiyonê qûralanê kayan teneya gerek no zî nêbo. Falîyetê yo ke destê wertax qûralana bîyo rêxistinkerdîş/organîze no falîyet beno torensel û coyî ra doman beno unsurê na kaye. Na rêxistinbîyayen a qûral ronatene merdimê kay kenê înan zî organîze kena, nasnameya komelkî virazêyena, pê tepîştene a komelkî rola girde gêna û merdimanê komelî mîyan de yew bîyayene, pê tepîştene virazêyena. bi winaya merdimê ke kayan kay kenê goreyê wertax qûralan herekete kenê û nê qaydeyê organîzeyî benê sembolîkî. Labelê nê qaydeyê sembolîkî kewnê raya ewrenê wertax dîzaynî.¹²³

1.4.2.4. Tesîro Hîssî

Aver şîyayen a domanî ya hîssî zafane tekîlîya ke merdimanê dormadê xo ya, maye, pî, mamostayanê xo ya zaf tesîr kena. Tekîlîya ci ya ke nînana este aver şîyayen a nasnameyê ci de ya pozîtîf ya negatîf tesîr virazena. Doman hîsse bikero ke maye, pî û mamostayê ci ci ra hes nêkenê, ci nêwazenê yan zî eksê ci zafane ci pawenê, bindestî de tepêşenê o wexte doman tesîrê ci de negatîf maneno. Doman beno tersnok, bêbaverî, gumankerdox û beno şaxsîyeto biendîşe. Labelê domano ke mîyanê kêyî de kêfweş o, hîss bikero ke ci ra hes o beno, senîn o seke winî qebul vînêyêno, doman o wina doman o ke zano însanan ra hes bikero, zano çiyê xo bido însanan, parwe bikero, xo ra baverkerden a ci tamam a, kêfweşî yew aver şîyayen a şaxsîyetî mîyan de bo oder o.¹²⁴

1.4.2.5. Tesîro Kulturel

Yew doman ambazanê xo, girdanê xo heteke de û komelê xo mîyan de mîrasê xo yê kulturî mûseno û aver şîno. Na mûsaten a kulturel mîrasî bi ziwan û komunîkasyonî ya bena. Nêya pîya belgeyê nuşteki, fizîkî, mekanîk yan zî sembolîk tesewurê ke bi destê însanana virazîyayê nê zî kulturel neqlkerdîşî rê destek benê.

¹²³ Bağlı, “Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası”, r. 156.

¹²⁴ Ferit Tuncor, *Eğitici Çocuk Oyunları*, Esin Yayınları, İstanbul, 2000, r. 5.

Winîyo seke goreyê na vatene aver şîyayen a psîkolojîk, duzlemê komelkî ra vera duzlemê şaxsî aver şîna.¹²⁵ Her yew kayer mîyan de kulturê şaran, rengê şaran, çekûyê şaran estê bi destê kayana domanî nînan pêrin mûsenê. Kayan îyan de tenya domanî kultur nê mûsene nêya pîya kulturê komelê xo zî aver benê.

1.4.2.6. Aversîyayîşê Exlaqî Ser O Tesîrê Kayan

Seke qalê exlaqî beno gereke merdim bizano ke exlaq çî yo. Goreyê komelan çî îfade keno, goreyê merdiman çî îfade keno?. Seba kayî û exlaqî seke ke bewno ci ra seke exlaq yew komel senîn herekete bikero, komelî mîyan de çî rind o, çî xirab o êyî îfade keno. Domane komelî mîyan de kamcîn exlaqan bimûso goreyê ê normal herekete keno. Yew komel normane exlaqan çende kayanê domanan mîyan de bişo bido hen de domanê ci rew ê norman mûsenê. Seba coyî aver şîyayen a domanan a exlaqî ser o tesîrê kayan zaf giran o.¹²⁶

Îstîkbalê komelan domanî yê. Domanî kayana pîya exlaqê komelî zî gêna û kayan mîyan de taynê qûralanê exlakîyan zî mûsenê. Çike exlaqe merdimî behdo komelî mîyan de mûsenê. Nê qaydeyê exleqî yê komelî taynê norman îfade kenê. Labelê nê normî kayan pêrin mîyan de çinîyê. Kayê ke newe domanî înternet ser o kayî kenê înan de kok ra çinîyê labelê kayê ke domanan verî kayî kerdêkayê folklorîkan mîyan de zafane normê exlaqî estê. Yew komelî o ke payî ra vindar neno exlaq o. Komel çende exlakî bo domano ke mîyanê ê komelî de beno girde hende exlakî beno. Kayê ke verênan werîyeyî de kayî kerdê mîyanê ci de exlaqî normî zaf vêşîyê. Doman seke ayê kayî keno a kayî mîyan de xêylê qaydeyê exlaqî zî museno. Minnaqe doman kaya Tûleyî de seke tûlî payana amborneno embazê ci zî ci heteke de beno seba coyî wîja de zûrî nêkerdene mûseno. Çike doman seke wîja de ambornayene xelate bikero embazê ci dê ci rê vajê zûrker û komelan mîyan de merdimanê zexelan, zûrkerana kese kayî kay nêkeno. Kaya soba mîyan de merdim o ke beno ebe çîmanê xo gêno û heyânî ke qaydeyê kaye nêaro ca çîmanê xo nêakeno.

¹²⁵ Bağlı, “Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası”, r. 147.

¹²⁶ Mehmet Öcal Oğuz, Petek Ersoy, *Türkiye’de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları*, Genişletilmiş 2. Baskı, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, Ankara, 2005, r. 74.

Çike na kaye mîyan de durusteyî zaf muhîm a û doman na kaye mîyan de qarşîyê embazanê xo durustî museno.¹²⁷

Bi kayanê folklorîkan a domanî pîya kayî kerdene mûsenê. Nê kayan mîyan de nameyanê pê mûsenê. bi nameyanê pê ya veyndanê pê. No wina domanan hem kişta komelkî hem kişta exlaqî hem zî kişta kulturel domanan aver beno. Doman ortamê kayan mîyan de heskerdene, hurmet, embazîn, fedakareyî, heq, bêheqî, hetkareyî, piştîyayewbînan-girewtîş, rindeyî, durusteyî, goreyê qûralan herekete kerdene mûseno. Nê taybetê ke ambornîyayê pêro kayanê domananê verênan mîyan de estê. Seba coyî domanan kayanê verênan kaykerdişî rê teşwîk kerdene seba averşîyayîşê exlaqê domanî zaf muhîm o.¹²⁸

1.4.2.7. Averşîyayîşê Ziwanî Ser O Tesîrê Kayan

Aver şîyayen a ziwanî; prosesê yo vengane, çekûyan, humaran, sembolan ser vistene, nimitene û ziwanî goreyê qûralan xebitnayene o. Ziwan roja ke doman babet babetî vengî vejeno o wexte ra destpêkeno û ê her merdiman, komekan ziwanê ci yo taybetmendî esto.¹²⁹ Tebîetê merdimî de bi ziwanî ya komunîkasyon viraştene, waştene a xo bi hîssan û fikrana merdimanê bînan resnayene esto. Ziwan averşîyayîşê domanî û heyatê domanî de muhîm o.¹³⁰ Ziwanê domanî kayan mîyan de zaf aver şîno. Aver şîyayen a ziwanî mayer pîze ra destpêkeno heyânî kê heyet berdeyam keno aver şîno. Areyê ziwanî û musatene de têkilî ya mûhîm esta. Ziwan mûsatene keno asan. Prosesê mûsatene de zî ziwanê domanî aver şîno. Aver şîyayen a ziwanî de, vengane goştarey kerdene û gereke ca yo ke wengê xo bişo bixebitno bibo. Domanî merdimê ke dormeyê ci dê qisanê, vengane înan taqlît kenê û ziwanî

¹²⁷ Yusuf Ziya Sümbüllü, Mehmet Emin Altın Işık, *Geleneksel Çocuk Oyunlarının Değerler Eğitimi Açısından Önemi*, ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, I/2, Temmuz 2016, Sayfa: 73-85.

¹²⁸ Oğuz, Ersoy, *Türkiye’de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları*, r. 75.

¹²⁹ Kenan Subaşı, *Jî Bo Zarokan Dî Fêrkirina Kurdî De Rola Mamikan*, Teza Lîsansa Bilind, Zanîngeha Mardîn Artukluyê Enstîtûya Zimanên Zindî yê li Tîrkiyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn, 2014, r. 13.

¹³⁰ Nihad Sedewallah, *Dê Çewa Zimanê Zarokî Pêş Êxîn?*, Pirtûkxaneya Bedirxanî, Duhok, 2011, r. 21-22.

mûsenê.¹³¹ Ziwan destê merdimî de yo û ganî yo.¹³² Çende bikar bîro hende aver şino.

Domanî seke kayî kay kenê çekûyê neweyî mûsenê. Çekûyê ke zanê şixulnenê maneyanê ci yê neweyan mûsenê. Kayan mîyan de seba ke ziwani aktîf şixulnenê fahm kerdene, goştareykerdene û becerîyê ci yê qisey kerdene zaf a. Kayanê sembolîkan de averîyayen a ziwani ser o Lyytinen, Poikkeus ve Laaksoyî kayê domanan ser o xebatî kerdê. Cigêyrayîşî de se û des domanê des û heşte serreyan ser o xebat kerda. Behdê cigêyrayîşî tesbît bîyo ke kayê sembolîkî destek danê averşîyayîşê domanan.

Lewis, Bouchler, Lupton û Watsonî domanê ke serê ci yew û şeşê înan ser o cigêrayîşê hereketê domananê ke kayan mîyan de estê arayê înan û averşîyayîşê ziwani de çi tekîlî esta tesbît kerda. Çewres domanan na cigêrayîşe de ca giroto. Na xebate serra di hezarî de bîya. Sebe hereketanê domanan tesbît kerdene mîqyasî TOPP, seba zanistanê konseptkîyan tesbîtkerdene Lowe û Costello Testê Kayanê Sembolîkan, seba ke hunerê ziwani tesbît bikerê mîqyasî Preschool Language Scale (PLS) xebitnêyêno.

Analîzê ke bîyê pêynîya înan asayo ke mabenê kayanê sembolîkan û ziwani goştareyî-xo îfade kerdeneî de tekîlîya bimana vînêyaya. Goreyê na xebate seba aver şîyayen a ziwani teneya zanistê konseptkî besî nîyê, sebanêyî gereke domanan de hunerê kayan bikerê sembolîkî zî hewceyê.¹³³

Cegerxwîn seba kayan, kayvateyan, estanikan vano ke Kurdî domananê xo rê hewna werdêkî yê nê çîyan mûsnenê. Domanê ke newe bîyê înan rê dêrî lornenê, tarîx mûsnenê û estanikî vanê. Senîn ke çîmanê xo akenê, lewanê xo leqnenê destpêkê dêran kenê, kayî kay kenê, hewnanê xo de zî nê çîyan vînenê. Seba coyî domanê Kûrdan xoserîyê, jîhatî yê, dengbêjî yê û estanikvaten zaf zanê.¹³⁴

¹³¹ Şenay Gümüşçü, *Dil Gelişim Etkinlikleri*, Ya-pa Yayıncılık, İstanbul, 2000, r. 13.

¹³² Abdurrahman Adak, *Teşeyên Nezmê, Di Edebiyata Kurdî ya Klasîk de*, Weşanxaneya Nûbihar, İstanbul, 2019, r. 33.

¹³³ Kök, *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Ebeveynleri İle İlişkilerinin Çocukların Oyun Davranışlarına Yansımalarının İncelenmesi*, r. 63-64.

¹³⁴ Cegerxwîn, *Folklorê Kurdî*, Weşanên Roja Nû, Stokolm, 1988, r. 6.

Serra di hezarî û hewte de goreyê krîteranê Wezaretê Neteweyî yê Perwerdeyî tesîrê kayano ke serê averşîyayîşê zîwanî wina yo:

- Kayê domanan zafane destek danê averşîyayîşê zîwanî.
- Taybetmendî kayê sembolîkî, kayê kêyekan û kayê bînê ke dramatîkî yê becerîyê cumleyê rastî awanî kerdene, vengên û kîrîna vengên raste awanî kerdene rê zaf hetkarî kenê.
- Bi raya kayana xezînaya çekûyana domanan aver şîna, çîyo ke domanan rê vajêno êyî rew fahm kenê, xo da başe îfade kenê.

1.4.2.8. Averşîyayîşê Nasnameya Merdimî Ser O Tesîrê Kayan

Paley, babat babetî kitabên xo de sosyokulturel falîyetî meylê ci yê cîya cîyayan ser o vînderdo û tesîrê kayan o ke serê nasnameya merdimî, adapteyê komelî de tesîrê kayan û rolê kayan çîyê înan ser o cigêrayene kerd.¹³⁵ Goreyê Schusterî tesîrê kayan vîraştên a şaxsîyet û nasnameya domanî ser o tesîr virazenê. Nêya pîya nasname seba ke soyûta teber ra analîz kerdene û tesîrê kayan ser o senîn esto vatene taynê girano.¹³⁶

Bayar Çelebî vano ke kayî wexto ke domenî ewreyê domanîna sefteyên de yê qandê înan teneya sebe ke zevk bigîrê kayan kayî kenê. Labelê ewreyê ke behdo yenê înan de kayan goreyê kaîdeyan kayî kenê. Seba coyî ke nê kayê ke goreyê qûralane kayî benê şaxsîyetê domanan, nasnameyê domanan, hişmendîyê domanan û xortbîyayîna domanan aver benê.¹³⁷

¹³⁵ Bağlı, “Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası“, r. 158.

¹³⁶ Gözde Akpınar Canlı, *Geleşen Dünyada Çağdaş Çocuk Oyun Alanları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2014, r. 7.

¹³⁷ Didem Bayar Çelebi, *Türkiye ve Azerbaycan'daki çocuk oyunları ve oyuncaklarının karşılaştırmalı incelemesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri Ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Muğla, 2007, r. 10.

1.4.2.9. Perwerdeyê Domanan Ser O Tesîrê Kayan

Kayê domanan perwerdeyê domanan û aver şîyayen a domanan ser o tesîrê ci zaf muhîm o. Perwerdeyê domani, çende seba kulturê komelî muhim bo zî seba zanistê psîkolojîkî zî girîng o.¹³⁸

Programê perwerdeyîyan de kayê domananê ke perwerdeyî mîyan de xebêtnêyenê nê huneran danê domanan.¹³⁹

Hunerê Bingeyî

1. Hunerê bi rexnekerdişê fikrîyayene
2. Hunerê bi afirnayîşê fikrîyayene
3. Hunerê komunîkasyonî
4. Hunerê cigêrayîşî
5. Hunerê problem çarekerdişî
6. Hunerê zanisteya teknoloji ca arden
7. Hunerê ahengdareyî
8. Hunerê zîwanê xo raşt, weş û tesîldar xebitnayîşî
9. Hunerê rêzkerdene
10. Hunerê pîlan viraştene
11. Hunerê xo kontrolkerdene
12. Hunerê rew qerar girewteneî
13. Hunerê adaptasyonî
14. Hunerê rîsk girewtene

¹³⁸Arzu Özer, *Oyunun Çocuk Gelişimi Üzerine Etkileri*, Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi, 2006, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fudad/issue/47088/592221> (05. 02. 2023), r. 54.

¹³⁹Duru Özden Gürbüz, *Yapısal ve İşlevsel Açından Afyonkarahisar Oyunları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017. r. 40-41.

15. Hunerê heqanê xo pawitene û heqanê embazanê xo pawitene
16. Hunerê wazîfeyan parekerdene
17. Hunerê xo rexnekerdene
18. hunerê pêşnîyaz kerdene
19. Hunerê têkilî viraştene
20. Hunerê babet babetî fikrîyayene

2. KAYÎ; TAYBETMENDÎ Û TESNÎF

Nê beşî de taybetmendîya kayan bi hîra nûşnêyaya. Tasnîfê kayan goreyê hacetanê kayan, cayê kayan, cînsîyetê kaykerdoxan, goreyê serranê kaykerdoxan, goreyê wextî, goreyê demserran, goreyê hûmaranê kaykerdoxan û goreyê şeklî kayî nûşnêyayê.

2.1. Taybetmendîya Kayanê Domanan

Kayî seke roja ke însanî estê a roj ra yo ke estê û aver şîyayen a xo heyânî nika berdewam kenê. Tarîxê bîyayen a însanî ra yo ke kayî estê û ca yo ke domanî estê heme ca de kayî zî estê. Nê herayeyî de kayî teybetê ci yê unîversalî estê. Kayî bi nêya pîya kulturê şaran anê resnenê nesîlanê neweyan. Kayê domanan de lebatê mehsulardişî, zordariya xizmet kerdene xo mîyan de nêlebitnenê. Kayî mîyanê heyatî de merdimê girdî taynê, merdimê domanî zî wextê xo yê pêroyî falîyetanê kayanaravêrnenê. Domanî ya zî pîlî seke nê falîyetan kenê zaf benê kêfweşî û nê falîyetê biqûralî şênayî yê başî yê.¹⁴⁰

Kayê domanan falîyetê ke taybetê kulturan wegênê, adetê şaran ra yenê û qaydeyê ci estê, awayîya ci de vuryayene kenê avan, domanan rê wextê şênayî ronênê, yew yew zî bi grubana zî kayî benê êyê.

Başal vano ke kayî domanan bê xaye nîyê, seba domanan karê tewr muhîmî yê û hecetê ke pa nê kayî kay benê ê hecetî zî hecetê tewr biqîmetî yê.¹⁴¹

Seba teybetmendîya kayanê domanan zaf nirxnayîşî estê. Nînan ra taynî kilmnuşte nêyê:

Huizinga teybetmendîya kayan nî awanîyana daya,

1. Kayî bi kêf û waştên a domanan a, bi azadî û zerî waştên a kayî benê.

¹⁴⁰ Boratav, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 2000, r. 267.

¹⁴¹ Handan Asude Başal, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Geleneksel Çocuk Oyunları*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, r. 9.

2. Kayî heyatê raştayî ra teber vijîyayene, boyî girewtene û xo rê dinya yo xayalî yo ne viraştene ê.

3. Wexte û cayê kayan heyatê rojewî ra cîya wexte û ca yo. No ca û wextî domanî şenê dibare bikerê.

4. kayan mîyan de pêynî arden, serkewte vijîyayene û tekoşîn esto. Seba coyî kayan mîyan de hêrsbîyayene, aksîyon û atraksîyonî zî estê.

5. Balê kayan serê estetîkî do. Seba coyî kayan mîyan de rîtm û armonî zî esto.

6. Ê heme kayan qaydeyê ci estê û kayî bê qurale kayî nêbenê. Kaykerdoxî pêro mecbûrê ke qûralanê kayan bîyarê ca.

7. Kinc û kîsweta virnayene kayene dinyayê teberî ra kenê cîya.¹⁴² Goreyê R. Cailloisî kayî bi destê domanana goreyê qerarê înan, cayê kaye û wextê kaye nîşan dayêno. Kayî pêynîya ci dosenînbibo kes nêzano. Qaydeyê kaye teneya mîyanê kayan de vîyartbarî yê. Kayî quralêci verîndera nîşandayeyê. Domanî xo ver ra qûralanê kayan nêşenê nîşan bidê. Labelê kayan mîyan de dinyayê domanan o xeyalî aver şino.¹⁴³

Özhan seke pîryûkê xo yê *Türkiye’de Çocuk Oyunları Kültürü (Tirkîye de Kulturê Kayanê Domanan)* de seke teybetmendîya kayan dano, zanistanê seydê Johan Huzinga, Roger Coilloise ra malûmatî gêno û bixî zî taynî îlawe kerdene keno. İnsanî kayî kerdene xo bi xo qerar danê; kayî çende xoserî biasê zî taynî rewşan de tesîrê komelî de zî manenê. Kaykerden a domanna xo bi xo nêbena. Kayîkerdişê kayan taynê bi tesîrê komelana zî beno. Ma vajê ke kaya Baranbûkî seke kayî bena taynê zî bi taşwîkê girdana ortamê ci virazîyeno. Çike na kayî seke zimistanî varan nêvareno seke kayî bena. Merdimê pîlî winênê ke varan çiniyo domananê xo xemilnenê sîtilî danê ci deste û rişenê mîyanê kuçane/qolanane.

¹⁴² Huizinga, J. *Homo Ludens -Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*, (Mehmet Ali Kılıçbay, Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, r. 20-34.

¹⁴³ Necate Baykoç Dönmez, *Oyun Kitabı*, Esin Yayınevi, İstanbul, 1992, r. 12.

Kayî goreyê taybetmendîyanê ci ya tebera yan zî zere de kayî benê. Ê her kayan goreyê ci qaydeyê ci estê û kayî sifte ra heyanî pêynî goreyê nê qûralan kayî benê. Kaykerdoxê ke goreyê nê qûralan kayan mîyan de herekete nêkerê veşenê yan zî benê ebe û nêveşê, nêbê ebe zî domanê bînî ci rê vanê *zexel*. No zî sebe kaykerdoxan çiyê yo baş nîyo. Merdim o ke qaydeyê kaye biherimno tilsimê kaye zî remneno û no seba kaykerdoxan û domanan baş nêvînêyeno. Kayan mîyan de adaptasyon û rîtîm esto. Kayê ke goreyê rîtîmî kayî benê vateyê domanan û hereketê domanan gereke pê tepêşê, bîrê pê. bi nê adaptasyonî ya organê domanan pêro pîya yew rîtîme de girweyênê. No wina kombînasyonê organanê domanan ano ca .¹⁴⁴

Hewcedarîya bingeyîna domanan pêrin heskerdene a. Kayî zî seba ke domanî aver şîrê û kesîtiya ci virazîyo heskerdene ra pêyi xidayo rûhî yê.¹⁴⁵

Merdimî pêro seke yenê dinya mîrasê nê kulturî mîyan de marda xo ra benê. Seba ke merdimê bînî ci qebûl bikerê û komelkî bê tim aver şînê. Seba nêyi ke domanî marda xo pîzera benê tepîla mêlê ci mûsayene û çiyê newyî mûsayene ser o yo. Seba averşîyayîşî û musatene kayî cayê ci û rolê ci mûhîm o. bi destê kayan a domanî heyatîya alaqe tecrûbeyî gênê, zanistî, hişmendî, hîssî, fizîkî aver şînê.

Seba domanan mûsayen a tewr muhîm kayan mîyan de bena. Kayî seba musatene domanan rê wetam virazenê. Ellis (1973) kitabê xo *Însan Çirê Kayî Keno? de taybetmendîyê kayan wina taswîr kerdê*:

- Kayî xo be xo vijîyenê werte, kêfweşî û xo amîyayene leteyênê kayan a.
- Kayî organê hîssî, adaleyan û siniran de pîya tesîr virazenê û pêro pîya fonksîyon virazenê.
- Kayan mîyan de tecrûbeyî tekrar benê, dormeyî bêzarîkerdene, çiyê neweyî ceribnayênê û keşîf benê.
- Kayî wextê xo û cayê xo bixor nîşan kenê.

¹⁴⁴ Mevlüt Özhan, *Türkiye’de Çocuk Oyunları Kültürü*, Feryal Matbaası, 1. Baskı, Ankara, 1997, r. 18-21.

¹⁴⁵ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayınları, İstanbul 2004, r. 66-72.

- Kayî dinyayê domanî yê mîyanî dinyayê taberî yê komelkîya finenê tekîlî.
- Kayan mîyan de biserûber aver şîyayene esta.¹⁴⁶

Domanî seke newe ma ya xo ra benê dormeyê xo hêdî hêdî şilasnenê. 0-24 mengan de xo şilasnayene destpêkena û kayî kay kenê. Nê ewreyî de domanî bedenê xo newe hîss kenê, êyî ra tepîla nesneyê ke dormedê ci de estê înan û însanan şilasnayene destpêkena. Sevinç vana ke, ewreyê domanîn a rewîn de (erken çocukluk dönemi) domanî ewreyê verê kayî domanîn de cigêrayîş destpêkeno. Ewreyê verê kayî domanîn de cigêrayîşê de domanî mîmîkanê rî, şeklê hereketanê însanan, hereketanê nesneyan, şeklan, vengên bêzarî/taqlît kenê.¹⁴⁷ Behdê di serran domanî yewîney a ferq kenê û bikayan na yewîneya xo aver benê. Areyê serranê hîrê- pancî zî domanî tanî kayê ke bi fizîkî aktîwîteyana kayî benê û qaydeyê vêşî nîyê înan embazanê xo ya kayî kenê. Nê ewrîyî de kayê ke kayî benê areyê domanan de seydê musabaqa nîvînêyenê seba coyî kayan mîyan de zaf stratejî zî çînî yê û nê ewreyî de kayê ke kayî benê qaydeyê ci zaf giranî nîyê. Qaydeyê kayan domanan rê zorî nîyê. bi destê kayana dinyayo raştayî gêyrêno destê, bi no şekla domanî hem şênayî ra îstîfade kenê hem zî komelbîyayîşî mûsenê, babet babetî rolî mûsenê û berpirsîyarîye tecrube kenê.¹⁴⁸

Doman seke yeno serranê 6-12î kewno ewreyê soyûtî, semedê fonksîyonê hêşî doman merdimanê bînan fahmkerdene mûseno û hîssê ci yê empatî aver şînê. Doman tîya de mûseno ke êyî ra cîya domanî zî estê.¹⁴⁹ Seba nêyî ra pêynîya şeş serran ra tepîla kayê ke domanî kayî kenê nê kayan mîyan de olgûyê hemberî kewno kayan mîyan û aver şîyayen a domanan de heme ca de tesîrê ci destpêkeno. Domanî kancîn ewreyî de benê wa ê ewreyî de bê seke kenê kayî bikerê yan zî ke kaykerdene pêro de zerîwazî esas gêyrêna û kayan mîyan de zordarî ya zî zora kaykerdiş çînî yo.

¹⁴⁶ Berka Özdoğan, *Çocuk ve Oyun-Çocuğa Oyunla Yardım*, Anı Yayıncılık, Ankara 2000, r. 101.

¹⁴⁷ Müzeyyen Sevinç, *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitiminde Oyun*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, r. 86.

¹⁴⁸ Gander Mary ve Gardiner Harry, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, (Çev. B. Onur), İmge Kitabevi, Ankara, 1998, r. 290-291.

¹⁴⁹ Sevinç, *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitiminde Oyun*, r. 22-23.

Doman xeyrê kayan kişta bîyolojîk, fizyolojîk, komelnasî û psîkolojîk Çocuk, biyolojik, fizyolojik, sosyolojîk ve psîkolojîk beno girde û aver şino.¹⁵⁰

Doman seke kayî kay keno hunerî û bêhunerî kamcîn qabîlîyetê ci estê înan ra xeberdar beno. Domanî bi kayana pîya ciwîyayene, hemkarî mûsenê. Ciwîyayene mîyan de kêfveşî û bêkêfî esta. Doman nê hordinan hîssan zî kayan mîyan de danê teber. Doman ortamê kayî de ciwîn mîyan de enerjîyê ci yê ke negatîfîyê înan ra kewnê dûrî, nê enerjî şeklo ke komel qebûl kenôbi o şekla danê teber. Enejiyê negatîfî bi kayan teber eştene domanî kena Rihlat. Xo şenik hîss keno. bi kayana doman kemasîyanê xo, hemberê malbata xo hîssanê xo îfade keno. fikrîyayene, xobixo qerar girewtene û qaydeyê ke seba ke mîyanê komelî de biciwîyo înan mûseno.¹⁵¹

Însanî hîssanê xo û çiyê ke qayîlê bikerê bi destê kayana neqlê pê kenê. Seba nêyî domanan a bi rayêna xozayî ya têkilî viraştene zî kayana bena. Kayê ke domanî kayî kenê, bi kayana hîssê domananê zanistî, hişmendî, hîssî û bi nînana pîya kayî aver şîyayen a zıwananê domanan rê piştî dana, kulturê komelî resnena domanan. bi kayana aver şîyayen a domanan bisihetî vera ver şina. Doman bi xeyrê kayan xo şilasneno û teybetmendîyê êyê ke êyî embazanê ci ra kenê cîya înan mûseno. Nêya pîya qûralanê sosyalan, qaydeyê komelî yê ke etîkî yê înan pêrin kayan mîyan de mûseno. Huizinga nê mijarî ya alaqa vano ke domanî qûralanê kayana pîya nîzamê xo virazeno û cuyeyî rê amadekarî zî keno.¹⁵²

Kayî afirnayen a domanan kena vêşî û seba qabîlîyetê probleman viraştene cayê ci muhîm o. Doman ortamê kaye de xeylê qawramî, nesneyî, çequyî û qûralî mûsenê, nê rewşî de hêşê domanî yo averşîyayîşî destek kena. Doman hergu kay ke kayî keno, mîyanê kayan de qûralî tim vûrîyenê. Seke her yew qûral vûrîyeno doman hereketê neweyî mûseno û stratejiyê neweyî îstîhal keno. kayî fikrîyayen a domanan finenê herekete seba coyî kayî kişta averşîyayîşê zanistî zaf muhîmî yê. Domanî

¹⁵⁰ Ali Abbas Çınar, *Muğla Çocuk Folkloru*, Karaca Matbaacılık, Muğla, 2008, r. 17.

¹⁵¹ Haluk Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, r. 140.

¹⁵² Huizinga, J. *Homo Ludens -Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*, (Mehmet Ali Kılıçbay, Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, r. 17-18.

kayna mîyan de xo linga ser o vinderden, xo ra şa bîyayene, tecrube girewtene, komînîkasyon û pîya karkerdene, hetkarî, çimkerdişe, kaye mîyan de maka xo pawitene, rêzê xo pawitene, ela xo pawitene, berpirsîyarîyey girewtene, embazanê xo yê bînan rê hurmet, qerar girewtene, embazanê xo rê model bîyayene, embazanê xo xo rê model girewtene, reştayî û zûrî pê ra vetene/pê ra cîya kerdene, durusteyî, şanse, omide, kayî girewtene, vinî kerdene, embazîne, hes kerdene, rêz, hurmet, alîkarî, ceza, xelat, pera kerdene ûsb. Xeylê şaxsî û komelî rûmetî kar benê. Seba nêyî kayî leteyê heyatê reştayî de kayan ra xêylê zanistî mûsenê. Domanî semedê kayan wextê xo ravêrnayene zî mûsenê. Domanî seke kayî kenê wextê xo senîn wazenê winî kokkenê/ayarkenê. bi nêya xoser hereket kerdene mûsenê. Doman seke nê wextî de xoser hereket keno dinyayê reştayî ra taynê kewno dûrî û hîssanê xo biasan îfade kenê. Vêşî hêrsbîyayîş, hirs, tersnokeyî, harbîyayene seba kayan bena kemî; çike domanî bi kayan û heskerdene a sihetê xo yê ruhî aver benê. Çîyanê negatîfan ra kewnê dûrî.¹⁵³

Kay; domanan hîssî, fîzîkî, hişmendî, komelkî, averşîyayîşê ziwanî ûsb. averşîyayîşan pêrin de raveyî bena. Domanî xêyrê kayan zanistê kê êdê mîyanê heyetî de bixebitnê înan pêrin mîyanê kayan de bi embazanê xo pêrin a mûsenê.¹⁵⁴ Kayene mîyan de remayene, xo eştene, perayene, eştene, dîyar kewtene, çitme eştene, hillo bîyayene, tepîştene, pêdim kewten a adaleyê qolan, linga, çîpan lez finenê; sîstemê cîfgirewtîş, gonîgêyrayîş, hezmkerdene, tebervetîşî biserûber xebitnayîşî destek kenê. bi nînan arîtmê leşa domanan û hereketê laşa domanan kîştâ estetîkî aver şînê.¹⁵⁵ Nê taynê falîyetî adaleyê domananê werdîyan, ê giştan û destan aver benê. Falîyetê kayanê ke adaleyê domananê barîyan aver benê nêyê; tepîştene, qulkerdene, visnayene, cikerdene, girêdayene, cixîz kerdene, girehokkerdene,

¹⁵³ Hilmi Sun, Muammer Seyrek, *Okulöncesi Eğitimde Oyun*, Müzik Eserleri Yayınları, İzmir, 1997, r. 9.

¹⁵⁴ Müzeyyen Sevinç, *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitiminde Oyun*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, r. 58.

¹⁵⁵ Mevlüt Özhan, "Çocuk Oyunlarında Dramatik Unsurlar", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kondresi Bildirileri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 85, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 22, Ankara, 1987, r. 213-223.

adayene ûsn. Kayanê domanan de nê falîyetan re yew zî estbo seke domanî kişta fîzîkî ya aver şînê. Seba coyî ke domanîn de kayî kerdene zaf muhîm o.¹⁵⁶

Doman ziwanê dayîka xo sifte maya xo û merdimê ke dormeyê ci yê êyî ra, nêyî ra tepîla zî merdimê ke pa kewna tekîlî înan ra mûsena.¹⁵⁷ Seba ke averşîyayîşê ziwanî weş bibo gereke ortamê ke domanî xoser qîseyî bikerê û bişê embazanê xo goştareyî bikerê bibê. Domanî ortamê kayan de seba ke xo baş şenê îfade bikerê beşdarîya kayan ziwanê dayîkan rê zaf o. Teybetî kayê domanan mîyan de ziwanê dayîkana aleqe zêde çekuyî, îdyomî û vateyê verênan estê. Doman seke kayî keno xazneyê çekûyan aver şînê, seke ebeyan weçînenê ambornayene, sere yê kayan û kayan mîyan de kayvateyê ke vajîyenê, hevalê ke vajîyênê nînan pêrin qîseyî kerdene û çekûyê neweyî mûsenê. Nînan pêrin ra bi rîtmîk, zelal qîseyî kerden a ci aver şîna. Doman kayan mîyan de xo ra girde domanan de kayî keno û hêdî hêdî rolanê înan xo rê model gêno. bi teqlît û çimkerdişê karakterê ke kayan mîyan de estî taybetmendîya înanan mûsenê, çekûyê ke ê karakterî şixulnenê înan mûsenê û ê zî aynî çekûyan qîseyan yan zî kayanê xo mîyan de şuxûlnenê. Averşîyayîşê ziwanê domanan seba ke bisihet bibo hewce yo ke kayê domananê tradîsyonelî verdîbistanî û dibistan de bi şeklo aktîf a bidîyê domanan. Domanî pêro nê kayan bimûsê û nê kayan kayî bikerê. Nêyî ra yo ke xêyrê kayan domanî, kulturê komelê xo, ziwanê komelê xo û taybetmendîya vaten a verênanê xo mûsenê û nê taybetan benê resnenê werdiyanê xo.¹⁵⁸ Seke ameyo ziwane kayî domanan rê qîseyî kerdene mûsnenê. Domanî bi kayana sebolê ke ziwanî mîyan de xebitnêyenê û qawramê kê xebitnêyenê înan musenê. Qumaşê kayan de verê kayan, wextê kayan û behdê kayan qîseyî kerdene, xo îfade kerdene esta. Bi no şekla ziwanê domanan ê ferqe nêkerê zî aver şîno.¹⁵⁹ Kayê domananê ke kayî benê nînan ra xêylênê ci bi embazanê vêşîyan, grûban a kayî

¹⁵⁶ Arzu Özer, *Oyunun Çocuk Gelişimi Üzerinde Etkileri*, Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi, 2006, Cilt 4, Sayı 3, 54-57, r. 55 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fudad/issue/47088/592221> (05. 02. 2023)

¹⁵⁷ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara 2015, r. 81.

¹⁵⁸ Selçuk Kantarcıoğlu, *Anaokulunda Eğitim*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1992, r. 75.

¹⁵⁹ Pınar Girmen, "Eskişehir Folklorunda Çocuk Oyunları ve Bu Oyunların Yaşam Becerisi Kazandırmadaki Rolü", *Millî Folklor*, 24. Sayı, s. 263-273, Ankara, 2012, r. 270.

benê. bi xêyrê kayanê grûban domanî komelî mîyan de kayvateyî, ambornayene vanê û bi nêya belekê domanan o fekkî aver şino û ziwanê dayikanê domanan şeklo aktîfa şixulnenê. Kayê ke domanan verî kayî kerdê bi destê nê kayana domanî kulturê xo mûsenê, komelê xo yê rûmetî, nasnameya xo ya neteweyî virazenê. Seba nînan kayî cayê ci gird bîyayen a domanan de hera yo.¹⁶⁰

Xêyrê kayan domanî xêylê hunerî mûsenê û rûmetan gênê taybetmendîyanê xo mîyan. Hêşê ci yê zanistî hereketanê ci û fonksîyaonê domanano ke mîyanê komelî de esto aver benê.¹⁶¹ Domanî rewşanê ke êdê cuyeyî mîyan de bişuxulnê kayan mîyan de perwerdeyîyê edetî ra rewêrî xobixo mûsenê. Serrê ke domanî mektebî wanenê hetta heyânî ke merge seba mûsatene gereke kayî timûtim heyetê însanan mîyan de bibê. Çike bi destê kayana perwerdeyî perwerdekarî taybetmendîyanê domanan mûsenê û goreyê ci teknîkê perwerdeyî nîşan kenê. Bi nêya pîya perwerdekarî bi destê kayanê domanan kulturê komalê domanan rew mûsenê û goreyê ci komelîya têkilî virazenê. Seba coyi ke gereke kayê domanan pêygoşî nêbê.¹⁶²

Tesnîfê kayan goreyê serranê domanan, goreyê humarê domanan, goreyê cînsîyetê domanan, goreyê wasitayanê kayan, goreyê karanê kayan, goreyê wextanê kayan, goreyê demserranê kayan, cayê kayan û hecetê ke pê kayê ameyê kaykerdiş katagorîze bîyê.

2.2. Tesnîfê Kayan

Tesnîfê kayan seba ke kayî bîrê weş fahmkerdîş zaf muhîm o. Çike seba ke merdimî kayan bişilasnê kamcîn kayî kamcîn hacetana kayî benê, kamcîn ca de kayî benê ya zî kamcîn kayî kamcîn seha de yenê kaykerdene, kamcîn kayî zafane lajî

¹⁶⁰ Handan Asude Başal, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Geleneksel Çocuk Oyunları*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, r. 12.

¹⁶¹ Gander, Mary ve Gardiner Harry, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, (Çev. B. Onur), İmge Kitabevi, Ankara, 1998, r. 256.

¹⁶² Tülin Sağlam, *Türk Çocuk Oyunlarında Ritüel Öğeler-Çocuk Kültürü*, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, r. 418.

kayî kenê ya zî kamcîn kayan mîyan de cînsîyetê kayan zaf mûhîmî nîyê, goreyê serranê kaykerdoxan kayî ya jî kamcîn kayî domanê werdî kayî kenê, kamcîn kayî merdimê girdî kayî kenê, kamcîn kayî kamcîn wexte de kayî benê, goreye demserran kayî, goreyê hûmaranê kaykerdoğan kayî ya zî kamcîn kayî çende merdimana kayî benê, goreyê şeklî kayî yanê kamcîn kayî bi destana, kamcîn kayî bi lingana kayî benê nînan zanayen seba hem kaykerdoxan hem zî seba zanistanê kayan zaf muhîm o. No semed ra xebate de tasnîfê pancas kayanê Nasîrwêranê pêro nûşnêyayê. Derheqê kayan de zanistî dêyayê tepîla goreyê zanistan nameyê kayan nûşnêyayê.

2.2.1. Goreyê Hacetan Kayî

Hacetê ke kayî pa kayî benê bivurîyê zî fonksîyonê înan tim yew o. Xeylê kayê bi hecetana kay bibê zî kayê ke bê hecete kay benê zî estê. Qandê coyî kayî bi beşan yêdê dabeşkerdişî. hacetê kayan nîşan kerde de tesîrê kulturê şaran û cuyê şaran zaf o.¹⁶³ Kayê ke Nasîrwêran de kayî benê zafane bi taynî hacetana kayî benê. Çende kayan pêrin mîyan de hacetî çinêbê zî kayê ke bi hacetana kayî benê vêşîyê. Mavajê ke kaya Daxmî bi des û şeş xilîkana kayî bena. Nê xilîkî girdeya ci tewr vêşî hendê nengûya.

Kaya Kaboke bi estanê terkîya kayî bena. kayer mîyan de derheqê estan de bi teferrûatana zanistî dîyayê.

Lehtî bi sîyêna pehana hendê lepêna kayî bena. Na sî sîya mermer zî bena sîya sîyaya giranît zî bena.

Kaya Serê Salê de hacetê gopale, tenke, peşmîya mîyan ravêrena. Gopal bi gilê darana virazenê. Dergeya gopel tewr vêşî metreyêna. Teneke zî nê tenekeyê ke verî pa ron ardê, tenekeyê des kîloyî yê. Peşmî zî peşmîya mîyan a. Na peşmîya qeçê ke benê zamayî ci rê pa erdîşe virazenê.

¹⁶³ Elif Şebnem Demirci, *Eski Zamanlarda Çocuk Oyunları*, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi, 2021, <https://orcid.org/0000-0002-0217-5766> (07. 06. 2023), r. 6.

Kaya Qozî de kozî ravêrena û serranike esto. Qozî nameyê xo sîya qilor ra gêna. Na sî hendê nûncikêna destî bena. Serranik zî sîya qilora verdî ya. Girdeya ci hendê hakêna.

Gullana Teke de gulle esto û tekî estê. Gulleyê ke pa kesî kayî de kayî kenê nê gullan bi mermera vêrazenê. Girdeya gûllan hendê gulîlikê hakî bena. Gulleyî estê ke tayna zî vêşî yê. Tek zî sîyê pehanî verdî yê. Dergeya ci hendê engîştê, kevnareya ci zî hendê nîm engîşt a.

Derheqê taynî hacetan cor de dêya yo. Hacetê bînî zî kayan mîyan de bi seba ke dêyayê tîya de nêûşnêyayê.

2.2.1.1. Kayê ke Hacetêna Kay Benê

Kayê goreyê taybetanê xo zafane bi hecetan a yê nê kaykerdişî. Kayê Sêwregî ke na xebate de ca girewtê nînan ra *Baranbuke, Sîqunçe, Gude, Qîjo Qilîjo, Dello, Çizbî, Qozî, Lehtî, Daxme, Tekana Gulle, Gulleyanê Cînciqênana Gulle, Kelasînge, Delame, Tûlle, Keboke, Hewlotike, Hinkose, Resen Kaşkerdene, Dismal Giroten, Girranike, Gulle Eştîş, Murekana Kayî, Çeqa Nişaneştîş, Kozê Adirî, Hêlike, Leylî, Tekere Girkerdişe, Qelenqîzike, Riştayî, Sergîn Pêravirnavîş, Hergoşeke, Qûnça Newsêk û Virvirike* bi hacetana kayî benê. Nê kayê ke bi hacetana kayî benê kiştê komelkî, psîkolojî û fizîkî ra feydeyê înan zafê. Nê kayê zafane parsuyanê domanan rê baş yê nê.

2.2.1.2. Kayê ke Bêhacet Kay Benê

Her çiqas zafê kayan bi hacetan a kayî bibê zî kayê ke bêhacetan kayî benê zî estê. Nê kayê ke Sêwregî de bêhacetan kayî benê nêyê: *Serê Salê, Çimpisînoke, Xîjnoke, Pirrê, Eşkijeke, Çitme, Bîleke, Gulaş, Keyeyê Kê Yo, Herfa Siftayên, Anbornayîş, Tîntilqozî, Kaya Remayîşî*. Kayê ke bê hecetan kayî benê nê kayê domanan hetê aqil û sosyalî ra aver benê.

2.2.2. Goreyê Cayî Kayî

Cayê kayanê Sewregî goreyê ca yo akerde, ca yo girewte û ca yo hem zî girewte-akerde dabeş benê. Cayê kayan goreyê şertê mewsîmî, rewşa komelkî,

taybetmendîyê kaye û hacetê ke mîyanê kaye de yê nê bikarardîşî vurîyenê. Mavajê ke kaya *Gude* seke vewre varena yê na kaykerdîşî û seba ke vewre teberaya qandê coyî tebera kayî bena. Kaya *Xîjnoke* zî wina ya. Labelê kaya *Dello* seba ke ca yo raste de kayî bena zafane ca yo girewte yan zî zere de kayî bena.

2.2.2.1. Kayê ke Zere de Kay Benê

Sêwregi de kayê ke zere de kayî benê zaf taynê labelê kayê ke zere de kayî benê zî estê. Çike goreyê cayî nê kayî zere de kay bibî domanî da vêşî rehat kenê. Mavajê ke kaya *Dello* domanî zafane mîyanê kêyî de, cillan ser o kayî kenê. Kaya *Daxmeyî* merdimî hem mîyanê kêyî de hem mîyanê gomeyî de hem zî mîyanê êwanan de kayî kenê. Merdimî estê ke nê kayan lodanê simerî de zî kayî kenê. Kaya *delemeyî* domanî zafane mîyanê kêyeyî, mîyanê gomeyan û mîyanê êwanan de kayî kenê. Çike nê cayî pêro cayê dûzî yê û kaya *delemî* ca yo dûze de kayî bena. Kêyeyê *Kê Yo*, *Herfa Sifteyên* zî domanî tenya mîyanê kêyî de kayî kenê. Çike nê kayî domanî bi şew ya seke kenê rakewê ya zî seke cêyran çînêbo kayî benê. Kaya *Tîntilqozî* sebe ke domanî cayan ser o kayî kenê na kayî zere de kayî bena. Kayê ke zere de kayî benê nêyê: *Dello*, *Daxme* (*Daxme Yo Hîrê Sêk*, *Daxme Heşte Sêke*), *Delame*, *Kêyeyê Kê Yo*, *Herfa Sifteyên*, *Tîntilqozî*. Kayê ke zere de kayî bene bi taynê merdiman a kayî benê.

2.2.2.2. Kayê ke Teber de Kay Benê

Kayê ke Sêwregi de kayî benê nê kayan ra zafane tebera kayî benê. Çike bi semedê kayan domanî vijênê tebîetî mîyan. Domanî seba ke tevera bêrê pêheteke zî nê kayan tebera kaykerdîş da vêşî muhîm o. Çike domanî xêyrê kayan vijênê teber. Ya zî girdê domanan qandê coyî domananê xo verdanê teber. Nê kayê ke tebera kayî benê nêyê: *Serê Salê*, *Baranbûke*, *Sî Qûnçe*, *Çimpisînoke*, *Xîjnoke*, *Gude*, *Qîjo Qilîjo*, *Çizbî*, *Qozî*, *Pirrê*, *Hewalî*, *Tekana Gulle*, *Gulleyanê Cînciqênana Gulle*, *Kelasînge*, *Delame*, *Tûle*, *Kaboke*, *Eşkijeke*, *Hewlotik*, *Lehtî*, *Hinkose*, *Resen Kaşkerdene*, *Dismal Giroten*, *Girranike*, *Gulle Eştiş*, *Murekana Kayî*, *Çeqa Nişaneştiş*, *Kozê Adirî*, *Hêlike*, *Leylî*, *Tekere Girkerdişe*, *Qelenqîzike*, *Rîştayî*, *Sergîn Pêravirnayîş*, *Hergoşeke*, *Qûnça Newsêk*, *Çitme*, û *Virvirike*.

2.2.2.3. Kayê ke Hem Zere de Hem Teber de Kay Benê

Çende taynê kayî zere de taynî kayî tebera kayî benê zî nara taynê kayî estê zî domanî hem şenê zere de hem zî şenê tebera kayî bikerê. Taynî kayî goreyê musaîtbîyayîşê domanan zî kayî benê û nê kayî tenya ne zere de ne zî tebera kayî benê. Kayê Sêwregê ke hem zere hem zî tebera yê nê kaykerdene nê yê: *Çimpisînoke, Dello, Çizbî, Daxme, Pirrê, Tekana Gulle, Gulleyanê Cînciqênana Gulle, Delame, Kaboke, Eşkijeke, Hewlotik, Bîlek, Gulaş, Mûrekana Kayî.*

2.2.3. Goreyê Cînsîyetan Kayî

Kayê domananê Sêwregi kişta cînsîyetîya kes şeno wina dabeş bikero; çende kayan hem lajî hem keyneyî kayî kenê zî taynê kayî estê ke nê kayan zafane ya lajî yan zî keyneyî kayî kenê. Mîyanê kayan de goreyê cînsîyetan çizgîyê sûrî çinî yê. Xêylê kayî estê ke lajî û keyneyî pê mîyan de eşkenê kay bikerê. Kayê ke domanê werdî kayî kenê de keyneyî û lajî eşkenê pê mîyan de kayî kenê. Goreyê pîagetî domanî seke taynê benê girdî seke cînsîyetê komelkî ra benê xeberdarî û goreyê cînsîyetê komelkî kayan weçînenê yan zî cînsîyetê ke înan yewî nîyê dayîş- girotişê agahîyê înan bena tay. Seba coyî na tesnîfkerdişê kayan hem tesîrê komelkî hem zî averşîyayîşê rolê cînsî (psikolojik) esto. Hetê bînî ra serrê domanan zî na tesnîfkerdena cînsîyetî ser o tesîrdar a. Mîsal kaya *Çizbî* de eke keyneyî û lajî hetê serran ra qic bibê eşkenê na kaye pîya kay bikerê, la serrê înan zêde bibê nê eşkenê pîya kay bikerê.

Kayê domanan, kê nayî tewr zaf pîncokan (beştaş) û banik (evcilik) kay kenê. Ge-ge kêna û lajî pîya kay kenê. Kayê “banikî” de eke laj û kê nayî pîya kay bikê, teqlîdê pîlanê xo kenê. Laj beno pî, kêna bena maye; maye karê keyeyî kena, pî zî karê yabanî keno.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Nadire Gûntaş Aldatmaz, *Folklorê Kîrmancan (Zazayan / Kirdan / Dîmlîyan) Ser O Cîgêrayîşê, Unîversîteya Artuklu Ya Mêrdînî Enstîtuya Ziwananê Ke Tirkîya De Cîwîyenê Qismê Ziwan û Kulturê Kirdan, Tezê Masterî, 2013, r. 105.*

Yew kay zî, yew layo derg gênê pêra girê danê. Û bi her di destanê xo tewir bi tewir şeklan virazenê. Laj û kênayî pîya kay kenê. Eke domanî bineyke bîyî pîl, êdî kayê înan kî cîya benê.¹⁶⁵

2.2.3.1. Kayê ke Keyneyî Kay Kenê

Dewa Sêwregi Nasirwêranî de kayê ke benê kayî çende domanê keyneyî û lajî pêro pê mîyan de kayî bikerê zî taynê kayan zafane keyneyî kayî kenê. Kayê ke zafane keyneyî kayî kenê nêyê: *Çizbî û Delo*. Nê di kayî zî hereketê estetîkî wazenê. Nê hereketê estetî zî hêşo kînestetîk zî kêynan de da vêşî aseno.

2.2.3.2. Kayê ke Tenya Lajî Kay Kenê

Çende dewa Sêwregi Nasirwêran de kayanê domanan mîyan de serê cînsîyatî cîyayene çinêbo zî kayanê domanan seke serrê domanan benê girdî tepîla zafane kayan lazî da vêşî pêmîyan de kayî kenê. Kayê ke zafane lajî pêmîyan de kayî kenê nêyê: *Tekana Gulle, Gulle Eşten, Kelasînge, Tûle, Hinkose, Doqiz Aylix, Bîleke, Gulaş, Hergoşeke*. Nê kayî taynê goreyê qewetî kayî benê. Ez vana beno ke seba coyî nê kayan zafane lajî kayî kenê. Çike lajî komelî mîyan de qayîlê ke biqeweta xo îfade bikerê.

2.2.3.3. Kayê ke Pîya Kay Benê

Seke cor ra zî îzahat ameyo dayene kayanê dewa Nasirwêranî ra tayê seba keynayan tayê zî seba lajan ê la tayê kayê estê ke hem lajê hem zî keynayê eşkenê kay bikerê. Kayê ke lajî û keyneyî eşkenê pêmîyan de kayî bikerê, nêyê: *Serê Salê, Baranbûke, Çimpisînoke, Xîjnoke, Gude, Qîjo Qilîjo, Qozî, Daxme, Pirrê, Hewalî, Kelasînge, Delame, Tûle, Kaboke, Eşkijeke, Hewlotik, Lehtî, Resen Kaşkerdene, Dismal Giroten, Girranike, Murekana Kayî, Çeqa Nişaneştîş, Kozê Adirî, Hêlike, Leylî, Tekere Girkerdişê, Qelenqîzike, Riştayî, Sergîn Pêravirnayîş, Qûnça Newsêk,*

¹⁶⁵ Nadire Güntaş Aldatmaz, *Folklorê Kirmancan (Zazayan / Kirdan / Dimilîyan) Ser O Cîgêrayîşê*, r. 105.

Çitme, Kêyeyê Kê Yo, Çarweyî Qesnayen, Çeqa Nîşan Eştiş, Herfa Sifteyêne, Tîntilqozî, Kaya Remayîşî û Virvirike.

2.2.4. Goreyê Serran Kayî

Seke kayê Nasirwêranî etud benê nê kayan goreyê serran tesnîfkerdene zaf giran o. Cigêrayîşê ke nê mijarî ser o lîteratur ra biyê û merdimanê zanistan ra perse biyê nê mijarî de kayan goreyê serran tesnîfkerdene zaf çetin o. Na mijar ser o zanistê netî çinî yê. Labelê cigêrayîşî ra tesbît biyo ke taynî kayî domanê werdî da zaf kayî kenê, taynî kayî ciwanê xortî kayî kenê, taynî kayî zî hem ciwanê xortî hem zî merdimê pîlî kayî kenê. Nimûne bidîyo seke kaya *Çizbî* zafane keyneyê werdî û lajê werdî kayî kenê labelê seke lajî taynî benê xortî da na kaye kayî nêkenê. Yan zî keyneyî taynê benê pîlî tepîla na kaye verdanê. Labelê taynî kayî estê ke merdimî bibê pîlî zî kayî kenê. Nê kayan ra yew zî *Gude* ya yan zî *Sêqunç* a.

Kayî seke goreyê serran abirnêyenê zanistî aver şîyayen a domanan a fizîkî nanê xo çiman ver a. Minnak, kaya *Qozî, Lehtî, Sêqunçe, Kelasînge* domanê ke adaleyê ci yê barî û qalînî aver nêşîyê nêşenê nê kayan kayî bikerê. Yan zî domanê ke hewna nêşayo dengeyê organanê xo bîyarê ca kaya *Delame*, kaya *Xijnok* yan zî kaya *Delo* nêşenê kayî bikerê. Domanê ke goreyê Piagetî hewna nêkewtê ewreyê soyut îşlemî mîyan nêşenê kayanê *Daxmewan* kayî bikerê.

Goreyê zanistan domanê werdî serrê ci arayê hîrê û pancî (3-5) yê, domanê girdî serrê ci areyê şeşî û des û yew (6-11) ê domanê resayeyî ya zî ciwanî areyê des û di û des û newî (12-19) yê, merdimê girdî zî serrê ci des û newî serra (19⁺) yê.¹⁶⁶

2.2.4.1. Kayê ke Domanê Werdî Kay Kenê

Çende kayan goreyê serran katagorîyana abirnayene zahmetin bo zî kayê ke dewa Nasirwêran de domanê werdî tanya kayî kenê zî estê. Kayê ke zafane domanê werdî kayî kenê nêyê: *Serê Salê, Baranbûke, Çimpisînok, Qijo Qilîjo, Pirrê,*

¹⁶⁶ Banu Yazgan İnaç, Mehmet Bilgin, *Gelişim Psikolojisi, Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Pegem Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2007, r. 70-71.

Hewalî, Gulleyanê Cînciqênana Gulle, Eşkijeke, Hewlotik, Mûrekana Kayî, Dismal Girotene, Hêlike, Lêylî, Qelenqîzike, Tîntilqozî, Virvirike.

2.2.4.2. Kayê ke Domanê Girdî Kay Kenê

Dawa Sêwregî Nasirwêran de taynî kayî estê ke merdimê xortî da vêşî kayî kenê. Nê kayê ke merdimê xortî kayî kenê nêyê: *Serê Salê, Baranbûke, Sî Qûnçe, Çimpisînoke, Xîjnoke, Gude, Qîjo Qilîjo, Delo, Qozî, Daxme, Pirrê, Hewalî, Tekana Gulle, Gulleyanê Cînciqênana Gulle, Kelasînge, Delame, Tûle, Kaboke, Eşkijeke, Hewlotik, Lehtî, Doqiz Aylix, Hinkose, Çitme, Gude Pêrodayîş, Resen Kaşkerdene, Bîlek, Gulaş, Kêyeyê Kê Yo, Girranike, Gulle Eştiş, Çeqa Nişaneştiş, Çarweyî Qesnayene, Herfa Sifteyên, Anbornayîş, Kozê Adirî, Hêlike, Leylî, Teker Girkerdişê, Hergoşeke, Riştayî, Kaya Remayîşî, Sergîn Pêravirnayîş, Hergoşeke, Qûnça Newsêk.*

2.2.4.3. Kayê ke Pîlî Kaye Kenê

Çende serre kayanê domanan çinêbê. Nameyê kayan bixû nameyê kayêdomanan bo zî nê kayan merdimê pîlîzî kayî kenê. Kayê ke merdimî seke benê pîle zî Nasirwêran de taynî kayanê pîlan kayî kenê. Nê kayê ke merdimê pîlî zî kayî kenê nêyê: *Sîqunçe, Xîjnok, Gude, Qozî, Pirrê, Hewalî, Lehtî, Daxme, Tekana Gulle, Kelasînge, Tule, Keboke, Doqiz Aylix, Hinkose, Çitme, Gude Pêrodayîş, Resen Kaşkerdene, Bîlek, Girranike, Gulle Eştiş, Murekana Kayî, Çeqa Nişaneştiş, Çarweyî Qesnayene, Riştayî, Kaya Remayîşî, Sergîn Pêravirnayîş, Qûnça Newsêk.*

2.2.5. Goreyê Wextan Kayî

Kayê ke Nasirwêran de û dormeyê ci de kayî benê nê kayan goreyê demser tesbît kerdene zehmetin nîyo labelê goreyê mîyanê roje de kamcîn kayî kamcîn wextî de kayî benê tespît kerdene zaf zahmetin o. Kamcîn kayî sodra, kamcîn kayî dihîrê, kamcîn kayî behdê dihîre û kamcîn kayî bişewe kayî benê asan nîyê. Hele ke domanê werdî goreyê Pîagetî ê ke nêkewtê ewreyê Soyût Îşleman mîyan hewna qawramê wextî nêzanê. Ci rê senîn raşte bîro wexta kayî kenê. Labelê fina zî taynî kayî estê ke bişew kayî kerdene goreyê awanî ya kayan da başe beno. Ma vajê ke goreyê şew û roje ke şeno vajo ke taynî kayî Nasirwêran de zafane bişewe taynî kayî zî biroje kayî kerdene tercîh benê. Goreyê hemserran kayanê Nasirwêranî tespît kerdene zaf

zahmetin nîyo. Minnak kaya *Gude, Xîjnoke* heyanî ke zimistanî nêbo û vewre nêvaro nê kayî kay nêbenê. Yan zî *Qozî, Lehtî, Sêqûnçe* zaf zimistanî yan ke ayan weşe nêbo kayî nêbenê. Çike kayî seke kayî benê zemîn o ke kayî de kay bibê muhîm o. Kayê ke domanî eşkenê mîyanê kêyî de kayî bikerê nê kayî pêro zî hem bişewe hem bi roje kayî benê.

2.2.5.1. Kayê ke Roj Kay Benê

Cigêrayîşê kayanê Nasirwêranî de aseno ke kayî zafane biroje kayî benê. Çike tarî de kayî kaykerdiş zaf zehmetin o û goreyê awanîya kayan munasib nîyo. Kayê ke Nasirwêran de zafane biroje kayî bîyê nêyê: *Serê Salê, Baranbuke, Sîqunçe, Çimpisînoke, Xîjnok, Gude, Dello, Çizbî, Qozî, Pirrê, Hewalî, Lehtî, Daxme, Tekana Gulle, Gulleyanê Cînciqênana Gulle, Kelasînge, Delame, Tule, Keboke, Eşkijeke, Hewlotike, Doqiz Aylix, Çitme, Gude Pêrodayîş, Resen Kaşkerdene, Bîlek, Gulaş, Dismal Giroten, Girranike, Gulle Eştîş, Murekana Kayî, Çeqa Nişaneştîş, Çarweyî Qesnayene, Anbornayîş, Kozê Adirî, Hêlike, Leylî, Teker Girkerdişe, Hergoşeke, Qelenqîzike, Riştayî, Kaya Remyîşî, Sergîn Pêravirnayîş, Hergoşeke, Qûnça Newsêk, Virvirike*

2.2.5.2. Kayê ke Şewe Kay Benê

Domanan Nasirwêran de zafane kayî biroje kaye kerdê. Kayê ke bişewe kayî benê û goreyê awanîyâ kayan şew kayî kerdene munasib o zî estê. Kayê ke domanan Nasirwêran de zafane bişewe kayî kerdê nê yê: *Çimpisînoke, Qîjo Qilîjo, Delo, Daxme (Daxme Yo Hîrê Sêke, DaxmeYo Heşte Sêke), Delame, Hinkose, Tîntilqozî, Herfa Sifteyên, Kêyeyê Kê Yo.*

2.2.5.3. Kayê ke Şew-Roj Kay Benê

Cigêrayîşê kayanê Nasirwêranî ra tesbîte bîyo ke taynî kayî hem biroje hem zî bişewe kayî benê. Kayê ke dewa Sêwregi Nasirwêran de hem bişewe hem zî biroje kayî benê nêyê: *Çimpisînoke, Xîjnoke, Delo, Daxme, Pirrê, Gulleyanê Cînciqênana Gulle, Delame, Kaboke, Eşkijeke, Hewlotik, Mûrekana Kayî.*

2.2.6. Goreyê Demserran Kayî

Kayê ke Nasirwêran de kayî benê çende goreyê Demserran cîyakerdiş zor biaso zî seydê heme çî kayî zî mewsîman ra mutêsîr benê. Çinke goreyê şilîyî, vewre, lincî û zemîn kayî kay benê. Mîsal kaya *Gude* bê vewre kayî nêbena. Kaya *Xîjnoke* vewre ser o kayî bena. Yan zî kaya *Lehtî*, *Qozî û Gulle Tek* lincî mîyan de, varanî bin de kayî nêbenê. Seba coyî kayî xo mîyan de goreyê demserre zî katagorîze benê.

2.2.6.1. Kayê ke Zimistanî Kay Benê

Dewa Nasirwêranî de zimistanî çetin ravêrenê. Serranê verênan de pîrika mi Emîna Taşçi vatê zimistanê Nasirwêranî merdîman hîrê mengî nêşayê şîro xo rê ayre de xeke ardî bikero. Vewre hendo ke varayê banî bin de bîyê vinî. Ma binê vewre ra şikeftî akerdê şîyê mîyanê gomeyan de simer dayê terkeyan/heywanan. Newe çende mengana vewre nêvaro zî serra ke veere nêvarena zî çînî ya. Goreyê mewsîman zî kayî virazêyenê. Taynî kayî zî estê ke domanî seba ke zimistanî nêşenê şîrê teber zere de kayî kenê. Nasirwêran de kayê ke Zimistanî kayî benê nêyê: *Xîjnoke*, *Gude*, *Gude Pêrodayene*.

2.2.6.2. Kayê ke Hamnanî Kay Benê

Kayanê domann ser o tesîrê demserre zaf esto. Taynî kayî estê ke goreyê demserre şekîl gênê. Mîsal kaya *Lehtî* heyânî ke zemîn dûz nêbo û azmên aya nêbo kayî nêbena. Yan zî kaya *Qozî* seke varan estbo kayî nêbena. Seba ke na kayî kayî bo gereke erde lincî nêbo. Kayê ke Nasirwêran de hamnanî kayî benê nêyê: *Serê Salê*, *Baranbuke*, *Sîqunçe*, *Çimpisînoke*, *Qîjo Qilîjo*, *Dello*, *Çizbî*, *Qozî*, *Pirrê*, *Hewalî*, *Lehtî*, *Daxme*, *Tekana Gulle*, *Gulleyanê Cînciqênana Gulle*, *Kelasînge*, *Delame*, *Tule*, *Keboke*, *Eşkijeke*, *Hewlotike*, *Doqiz Aylîx*, *Hinkose*, *Çitme*, *Resen Kaşkerdene*, *Bîlek*, *Gulaş*, *Dismal Giroten*, *Kêyeyê Kê Yo*, *Girranike*, *Gulle Eştiş*, *Murekana Kayî*, *Çeqa Nişaneştiş*, *Çarweyî Qesnayene*, *Herfa Sifteyên*, *Anbornayîş*, *Kozê Adirî*, *Hêlike*, *Leylî*, *Teker Girkerdiş*, *Hergoşeke*, *Qelenqîzike*, *Tîntilqozî*, *Rîştayî*, *Kaya Remyîşî*, *Sergîn Pêravirnayîş*, *Hergoşeke*, *Qûnça Newsêk*, *Virvirike*

2.2.7. Goreyê Hûmaranê Merdiman Kayî

Kayê domanan goreyê serranê domanan û goreyê averşîyayen a domanan vurîyênê. Kayê ke domanî verdîyê kayî kenê û domanê ke pîlî kayî kenê ne kayî goreyê hûmaranê domanan vurîyênê. Domanê ke werdîyê kaykerdoxê kayanê ci kemîyê. Domanî senîn ke tenya şenê kayî kayî bikerê, di merdiman vêşêrîya zî eşkenê kayî kayî bikerê. Labelê kayê ke bi grubana kayî benê nê kayî quralê ci giranîyê û nê kayan mîyan de têkoşîn hera ca gêna. Seba nêyî ke merdim çende beno pîle kayê ke grubana kayî keno benê vêşî. Ma vajê ke kaya *Daxme* di merdiman a kayî bena, kaya *Delame* merdim hem eşkeno teneya kayî bikero hem zî bi grûba kayî bena, kaya *Dello* di merdimana kayî bena. Labelê kaya *Qozî*, *Lehtî*, *Sêqûnçe* ûsn. bi grubana kayî benê.¹⁶⁷

2.2.7.1. Kayê ke Tenya Kay Benê

Çende seba ke domanî bibê komelkî, kayan bi embazanê xo ya kayî kerdene muhîm a labelê goreyê cigêrayoxa ke serê Nasirwêranî ser o bîya tîya da aseno ke taynî kayî estê ke merdimî teneya zî eşkenê kayî bikerê. Çende mi xebate mîyande nênuşnayê zî kayî ke domanê werdî Kêyekî Viraştene, bi herra kayî kerdene domanî tenya zî şenê kayî bikerê. Kayê ke Nasirwêran de domanî teneya kayî eşkenê bikerê nêyê: *Xîjnoke*, *Delame*, *Kelasînge*, *Serê Salê*, *Baranbûke*, *Çeqa Nîşan Eştîş*, *Virvirik*, *Qûnça Newsêk*, *Kaya Remayîşî*, *Tîntilqozî*, *Hergoşeke*, *Leylî*, *Hêlike*, *Kozê Adirî*, *Anbornayîş*, *Herfa Sifteyên*, *Hinkose*, *Doqiz Aylîx*, *Çitme*, *Gede Perodayîş*, *Dismal Girotene*, *Kêyeyê Kê Yo*, *Gulle Eştîş*, *Çarweyî Qesnayene*.

2.2.7.2. Kayê ke Di Merdiman a Kay Benê

Kayê ke dewa Nasirwêran de kayî benê nê kayî pêro çende kayê komelkî û bi grûbinî biasê zî nê taynî kayî estê ke di merdimana teneya kayî benê. Nê kayî çende bi di merdimana kayî bibê zî seke nê di merdimî nê kayan kayî kenê seke merdimê bînî zî seyde terafdarî çöşmeyê nê di kaykerdoxan gênê. Kayê ke di merdiman

¹⁶⁷ Mehmet Fatih Yılmaz, *Isparta Çocuk Oyunları*, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2013, r. 45.

teneya ya kayî benê nêyê: *Dello, Daxme (Kayê Daxmeyan pêroyî) Gûlle Cînciq, Çizbî, Lehtî, Gulaş, Bîleke, Girranike, Mûrekana Kayî, Anbornayîş, Qelenqîzike.*

2.2.7.3. Kayê ke Di Merdiman Vêşêrî ya Kay Benê

Nasirwêranî de taynî kayî estê ke di merdiman vêşêrî ya kayî benê û domanî nê kayan mecbûrî nîyê ke grûban kayî bikerê. Ne kayan ra yew zî *Xîjnok û Gud* a. Kişta humarî seba ke xelatê mantiqî çînêbo kayê ke grûbana kayî benê zî kewnê binê nê sernuştikî. Kayê ke di merdiman vêşêrîya kayî benê nêyê: *Serê Salê, Baranbuke, Sîqunçe, Çimpisînoke, Xîjnok, Gude, Qîjo Qilîjo, Qozî, Pirrê, Hewalî, Tekana Gulle, Kelasînge, Delame, Tule, Kaboke, Eşkijeke, Hewlotike, Doqiz Aylîx, Hinkose, Çitme, Gude Pêrodayîş, Resen Kaşkerdene, Dismal Giroten, Kêyeyê Kê Yo, Gulle Eştiş, Çeqa Nişaneştiş, Çarweyî Qesnayene, Herfa Sifteyên, Kozê Adirî, Hêlike, Leylî, Teker Girkerdişê, Hergoşeke, Tîntilqozî, Riştayî, Kaya Remayîşî, Sergîn Pêravirnayîş, Hergoşeke, Qûnça Newsêk, Virvirike.*

2.2.7.4. Kayê ke Bi Grûban a Kay Benê

Kayî pêro domanan kenê komel û kişta sosyalîteya hetkarîya domanan kenê. Kayî nêya pîya mîyanê domanan de seba ke kayî tamê ci vêşî bibê û hemberî bibo bi grûbana kayî benê. Kayê ke bi grûbana kayî benê domanan de hereketê piştîyayewbîngirewtîşî virazenê. Seba coyî ke kayî çende bi grûbana kayî bibê domanî hende piştayewbîngirewtîşî hen de mûsenê. Kayê ke Nasirwêran de zafane bi grubana kayî benê nêyê: *Sîqunçe, Gude, Qozî, Tekana Gulle, Tule, Eşkijeke, Hewlotike, Resen Kaşkerdene, Sergîn Pêravirnayîş, Qûnça Newsêk, Sîqunçe, Gude, Pirrê, Lehtî.*

2.2.8. Goreyê Şeklî Kayî

Goreyê şeklî kayê dewa Nasirwêranî panc babetîya kayî benê. Taynî kayî bi destana kayî benê, taynî kayî bi engîştana kayî benê, taynî kay bi engîştan û destana kayî benê, taynî kayî bi lingana kayî benê, taynî kayî zî bi lingan û destana kayî benê. Nê kayî pêro zî domanan kişta fîzîkî, komalkî, hişmendî, psîkolojîk, kişta ziwanî ra aver benê.

2.2.8.1. Kayê ke bi Destan a Kay Benê

Kayê ke bi destana kayî benê nê kayî hemsencî (denge) û otokontrolê doman aver benê. Adaleyânê ci yê girdan û werdîyan xurte kenê. Kayê ke Nasirwêran de domanî bi destana kayî kenê nê yê: *Sîqunçe, Gude, Qîjo Qilîjo, Dello, Çizbî, Qozî, Hewalî, Lehtî, Daxme, Tekana Gulle, Gulleyanê Cînciqênana Gulle, Kelasînge, Delame, Tule, Keboke, Eşkijeke, Hewlotike, Hinkose, Çitme, Gude Pêrodayîş, Resen Kaşkerdene, Bîlek, Gulaş, Dismal Giroten, Girranike, Gulle Eştiş, Murekana Kayî, Çeqa Nişaneştiş, Çarweyî Qesnayene, Kozê Adirî, Hêlike, Leylî, Teker Girkerdiş, Hergoşeke, Qelenqîzike, Tîntilqozî, Riştayî, Sergîn Pêravirnayîş, Hergoşeke, Qûnça Newsêk, Virvirike.*

2.2.8.2. Kayê ke bi Engiştan a Kay Benê

Kayê ke domanî bi engiştana kayî kenê nê kayî adeleyanê domananê werdîyan aver benê û hemsencîyê domanan xorte kenê. Kayê ke domanî Nasirwêran de bi engiştana kayî kenê nêyê: *Delo, Tekana Gulle, Gulleyanê Cînciqênana Gulle, Mûrekana Kayî.* Nê kayan ra Dello bi engiştana û destana kayî bena. Seke sîyan hillo kenê tepîla bi destana tepêşenê. Labreyê seke sîyan bincewî bin ra erzenê zî bi engiştan erzenê. Kayê ke Gulleyan û Murekana kayî benê zî hem bi destîya hem zî engiştan akayî benê. Domanî gulleyan ya kenê engiştanê xo are yan zî kenê xo destî mîyan û erzenê.

2.2.8.3. Kayê ke bi Lingan a Kay Benê

Kayê ke bi lingana kayî benê domanan kişta fîzîkî ra aver benê û hemsencî, otokontrol û adeleyanê domananê girdan kenê xurtî. Kayê ke Nasirwêran de bi lingana kayî benê nêyê: *Xîjnoke, Çizbî, Çitme, Anbornayîş.*

Çende kayî taynê ci bi lingana taynê ci bi destana kayî bibê zî taynî kayî estê ke hordinayîna zî kayî benê. Kayê ke bi lingan û destana kayî benê domanan kişta fîzîkî ra aver benê û hemsencî, otokontrol û adeleyanê domananê girdan xurt kenê. Nasirwêran de taynî kayî estê hem bi destana hem zî bi lingana kayî benê. Yanê ne bê lingan ne zî bê destan domanî şenê ne kayan kayî bikerê. Mîsal kaya Lehtî domanî lehtîya xo bi desta erzenê labelê seranikî bi lingana gam kenê. Yan zî kaya Çizbî de

domanî sîya xo ya pehan bi destana erzenê labelê sîyer bi lingana erzenê teber. Kayê
ke Nasirwêran de bi lingan û destana kayî benê nêyê: *Çizbî, Tûle, Lehti*.

3. KAYÊ NASIRWÊRANÎ Û NIRXNAYÎŞÊ ÎNAN

Nê beşî de mintiqaya ke kayî arêbîyayê derheqê a mintiqa de malûmatî dêyayê. Çike kulturê sehaya kayan, ziwano ke sehade şixulyayo û coxrafiyayê mintiqa kayanê domanan ser o zaf tesîr roneno. Qaydeyê kayan alaqa zanistî dêyayê. Derheqê Nasirwêranî û kayanê nasirwêranî de zanistî dêyayê. Pancas kayî bi tewrdê qûral û qaîdeyana nûşnêyayê. Tesîrê kayan o ke averşîyayîşê domanan sero teybetmendî goreyê kayan kamcîno behdê kayan pêro analîz bîyo. Derheqê taynî kayan de resmî û şeklî dêyayê.

3.1. Nasirwêran

Goreyê etîmolojî çekuya Sewregi çekuyêna Ermenî ya. Manayê ci xirabe ya siya ya. Wextê Osmanlî qeza ya Dîyarbekirî bî. Behdê cûmhûrîyetî bena qeza ya Riha. Beyntarê Dîyarbekirî û Riha de ya. Mintiqaya Sêwregi di zemanê veri di Hititan, Asuriyan, Mîtanîyan, Aqadîyan, Urartûyan, Medan, Persan, Romayican, Bizansiyan, Eyyubîyan, Selcuqîyan, Moğolan, Karakoyun, Akkoyun û Osmaniyan hukum kerdo. Sêwregi, tarix dî bî nameyanê Kineba, Kummuh, Amida, Suweyda, Sovorak, Diyarê Mudar, Sevarag, Sevaverak, Severeke, Severags, Surk, Sevavorah, Sevaverek, Halzi Lukayi ameya namekerdiş.¹⁶⁸ Sêwregi de zaf nîjadî estê. Nê nîjadî ermenî, tirkî, kurdî yê.

Goreyê V. Cuinetî verê nêy vîst û panc serrî des hezarî merdiman ra hîrê hezarî merdimê Sêwregi Ermenî bî.

Labelê newe Sêwregi de Ermenî zaf kemî yê. Sesera 11 î de turkmen a bare kerdo: Sêwregi. Ca yo ke ameyê ci rê vanê Qarejdax. Tirkê ke ameyê Sêwregi ci rê newe vanê Turkmenê Qerejdaxî. Eşîra ci rê zî vanê Eşîra Tirkmen a.¹⁶⁹ Xora ê ke kirdî û kurmancî qisey kenê ti vajê ke hendê pê yê. Sêwregi de kirde ke teber ra ameyê zî zafî yê. Nînan ra taynê kirdî, kirdê Dêrsimijî yê. Nê kirdî ameyê dewê ya Sêwregi. Nameyê na dewe

¹⁶⁸ İsmail Söylemez, “Moludê Babiji Sera Tiveravayîşê Zazakiya Sewreg u Boglani”, *Medeniyetler Kavşağında Bir Kent Siverek*, (r. 149-163), Çizgi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2022.

¹⁶⁹ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/karacadag-nerede-karacadag-turkiyeye-yakin-mi-41011677> (24. 09. 2020)

nika Dêsmen a. Taynê kirdî zî Dîyarbekir Hazro ra ameyê. Dew a ke newe ê yê teyî de ronîştê nameye ci bi kirdî ya Hedro ya.¹⁷⁰

Kirde ke sifte ra: Sêwregi dê zî zafî yê. û kirde ke dewanê: Sêwregi dê bê kirdî pîya qisey nêkenê. Qandê coy dewî kiştî da ziwanî û folklorî ra zaf zengînî yê. Dewije: Sêwregi debareyê xo bi hêywanan a û zîret a keno. Qandê coye estanikan dê Sewregi mîyan de motîfê heywanan û zîretî zaf ravêrenê.¹⁷¹

Sêwregi hem hetê jeopolîtîk ra hem zî hetê şertanê xozayî ra, yew cayê cografîk yê muhîmî de ya. Koordînatê ci, 37° 45' enlemê vakurî, 39° 19' boylamê rojhelatî de yo.¹⁷² Rojhelatê Sêwregi de koyê Qerejdaxî, erdê Çinar û Dîyarbekirî; vakur de erdê Erxenî û Çermûge; rojawan de royê Feratî, erdê Aldûş û Kolikî; başûr de zî erdê Riha û Wêranşarî estê. Sêwregi rayîrê mabênê Dîyarbekir û Riha ser o ya, no rayîr rayîrêko muhîm o.¹⁷³

Sêwregi başûr ra vera bakûr û rojhelat berzey bena vêşî. Na berzey tîk nîya. Merkezê Sêwregi ra vera Qarejdax areyê sera panc –des berzey bena vêşî. Lavê ke Koyê Qerejdaxî ra vijîyayê xo dorme de tabaqaya herra sûr viraştê. Herra wolkanîk û sîyê bazaltê sîyayî rengê na mintiqayê. Sîyê bazaltî û herrra wolkanîka teneike tîya de zîr at nêverdayo bibo. Seba nêyî tîya da zîr at nêbeno zafane terkeyo werdî warî beno. Terkeyo werdî ca yo sîyîn de zaf aver şîno.¹⁷⁴

Sêwregi de hem kurdê kurmancî (kirdasî) hem zî dimilî ciwinê. Kurdê ke nehyandê Bûcax û Bahsêri de roşenê hema hema pêro dimilî qisey kenê. Kurdêke nehyandê Hêrhêrî (Çaylarbaşî), Mizar (Karakeçî), Qerejdax (Dagbaşî), Qercewêrana Mila Ayibî (Şekerlî) de roşenê bolkî yê ci kirdasî qisey kenê. Mîyanê Sêwregi de Kurdê ke dimilî qisey kenê vêşêrî yê.¹⁷⁵

Kurdê ke Sêwregi de kirdasî qisey kenê, bolkiyê ci, dima ameyê sûki mîyan. Çarşî de, yanê bazarde dimilî hakîm a. Bolkiyê dimilîyan kurmancî zanê. Ez nêşena vajo bolkiyê kurmancan dimilî zanê, labelê kurmancê ke Sêwregi mîyan de roşenê dimilî zanê. Yanê kes şeno vajo Sêwregi de bolkiyê dimilî û kurmancan pê fam kenê. Heta nika Sêwregi de xeylê lejê eşîran, keyeyan (aîleyan) biyê, belkî bi seyan merdimî kişîyayê, labelê heta

¹⁷⁰ Tevfik Taş, “Tarihin İzinde: Zazalar”, *Atlas Dergisi*, 4 Eylül 2014 (<https://www.atlasdergisi.com/kesfet/kultur/tarihin-izinde-zazalar.html>)

¹⁷¹ Hüseyin Akpırınç, *Siverek İlçe Merkezinin Coğrafi Etüdü*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, Eylül 2012, r. 2.

¹⁷² Gafur Seçilmek, *Edebîyatê Fekkî Yê Kırmanckî (Zazakî) Yê Mintiqaya Sêwregi*, Tez O Binde, Zaningeza Mardîn Artûklî, Mardîn, 2018, r. 4.

¹⁷³ Hüseyin Akpırınç, *Siverek İlçe Merkezinin Coğrafi Etüdü*, r. 2.

¹⁷⁴ Ekrem Akman, *Siverek; Şehir, Mekan ve İnsan*, Çizgi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2021, r. 85.

¹⁷⁵ Haydar Diljen, *Sêwregi de Ziwan û Dimilî, Medeniyetler Kavşağında Bir Kent Siverek*, Çizgi Kitabevi Yayınları, İstanbul 2022, r. 37-46.

nika mabêndê kurdandê kirdasan û dimilîyan de, qandê ki lehçeyê înan ciya yê, lejêndo werdî zî nêbiyo. Hele hele tehdaya kurmancan dimilîyan rê qet nêbiya. ke tehdayê biya zî, ê dimilîyan kurmancan rê biya. Çike, ê ki verî ra Sêwregi de serdest ê û Sêwregi îdare kenê dimilî yê. Semedo ke Sêwregi de dimilî û kurmancî pê mîyan dir ê, her di (wirna) lehçeyan zî pê ser o tesîr kerdo û biyê nezdîyê pê. No nezdîbiyayîş hem kişta weçînayîşê kelîman yanê çekuyan ra hem kişta telafûzî ya hem zî kişta viraştîşê cumleyan ra viraziyayo. Nê alaqe û dîalogê dimilî û kurmancandê Sêwregi û no tecrûbeyo nezdîbiyayîşê lehçeyan ser o ganî kes weş vinder o; çike no şenocayandê bînan rê zî bibo nimûneyêdo baş. Min bi xo xeylê embazandê kurmancan ra aşnawito, vanê “ma dimilîya Sêwregi fam kenê, labirê dimilîya cayandê bînan zehmet a”. Min gore, sedemênay o pîl, pîya ciwiyayîş û nezdîbiyayîşê lehçeyan o. Yanê kurdê dimilî û kur-mancî bi awayêdo azad pîya ciwiyayê, pîya dîalog ronayo, bi nê diyalogî yalehçeyandê pê ser o tesîr kerdo. Coka ê yê nika weşêrî pê fam kenê.¹⁷⁶

Nasirwêran dewanê Sêwregi ra yew a. Kişta rojawanê Sêwregi kewna. Rayda ferîbot ser o ya. Cêrê Dewa şêxbizinan Daraxun (Kalinağaç) de kewna. Rojhelatê Nasirwêranî de dewa Qurdek û Têsxirab, vakurê Nasirwêranî de Bîtik, vakurê rojhelatî de Daraxun, rojawan de Qamîşek, başûrê Nasirwêranî de dewa Çiftelî esta. Erdê ci seba ke erdê di dewan o hendayê vêşî yeno sînore dewan. Verê nêyî pancas serre vakurê ci de dewa Kepirqoyî estibî. Labelê dewa Nasirwêranî û Kepirqoyî ya pîya lece kenê tepîla Kepirqoyîjî erdanê dewa xo roşenê Nasirwêranîjan û bar kenê. Dewe kişta topografya ra dûz a. Erdê dewe û gema dewe mîyan de kemere girdi û sî zaf vêşîyê. (*Bwn: îlawe 1*)

Sîyê ci, sîyê giranîti sîya yê. Dewijî pêro bananê xo bi nê sîyanê sîyayana virazenê. Serê banan bi daranê qalinana gêyrênô û serê ci kewşe, qindirxe beno. Dima zî her erzêna ser û her awe kenê û loxe kenê. Behdê loxe here û simerî ya pêmiyan de alawenê û kenê dawte. Ê her yew kêyî yew gomeyê ci, yew loda simerî, yew loda sergînî (kemreyî, tepikî) û yew zî hewşe esto. Gomeyan (axur) de dewijî mî, kavirî, mangeyî û golikî warî kenê. Lodanê simerî de qandê terkî simer û alef dekenê têyî. Loda sergînî zî seba ke zimistanî xo germkerdiş serî û tepikî dekenê têyî. Dewa Nasirwêranî de debareyê dewijan seba ke heywanana beno û gema dewe mîyan de darîstanî çînîyê xo germkerdene bi sergînîya kenê. Se ra seyê dewijan zimistanî sobayan mîyan de sergîn veşnenê. Hewşanê dewijan pêrin mîyan de zafane darê tûyan (tuwêrî), darê henaran (henalowrî) û darê encîlan (encilewrî) estê. Erdê/hêga yê ke gema estê zî înan mîyan de mewî (darê engûre), encilewrî û tiwêrî estê.

¹⁷⁶ Haydar Diljen, *Sêwregi de Ziwan û Dimilî*, r. 37-46.

Dewijî encîlan hamnanî kenê wişke û zimistanî wenê. Daranê engûr ra zî kergeyî girênenê. Dewe mîyan de payîzî kergeyî girênayene zaf meşhûrê. Dewijî estê ke mengê kergeyî girênayê. Kêyeyê ma verê nêyî des serrî çewres rojê kergeyî kerdê. Maya mi Pêrşan vana ma çewres lêne pilola pastêxî û kesmeyan; vîste teste zî ribe girênayê. Dem girewten a ribî, şîreyî bi herra rezana (kerej o sipe, sîya sipê hewayê tebeşîrî) bîyê. Seba coyî verê kergeyan a hera rezan arden dewijan mîyan de seydê kulturel falîyetî bî. Dewijî bi erebeyana şînê herra rezan nezîyê barajê Atatürkî ra girotê û ardê. a her bi zompan, çakûçan, qeraseyan û mihînana qılanayê û dekerdê tewreyan ardê kêye. Merdimê ke nêşayê şîrê herra rezan ya emrîyananê xo ra her girotê yan zî şîyê sûka Sêwregi ra herra rezan erînayê. Kergeyî zî bi qirşê rezana bîyê. Behdê payîzî seke mewî (rezî) birnayê (aşî) qirşê ci estê pêser û wextê kergeyan pêrin şîyê qirşê rezan ardê kêye pa kergeyî girênayê.

Kerge Nasirwêran de bi engûra şîrêya girênêyeno. Dewa nasirwêranî rezanê ci mîyan de goreyê wextî sifte engûra tehnebê vijîyayê. Dewijan seke reqreqokî vijîyayê seke vatê nê heftî mîyan de engûra tehnebê belate do dekewo teyî. Belate cîrtimanê engûrer mîyan de yew taynê hebî bibê şîrîn seke ma ci rê vanê belate. Reqreqo zî bihokêyo sîya yo. Qêzika sîya ra werdî yo. Renga ci sîyay ya labelê tarî nîya renga ci, belekin o. Nameyê xo vengê xo ra giroto. No bihoke yeno sornîyana û estûnana anişeno û vengo req req vejeno. Behdê engûra tehnebê engûra sîya û engûra sûre vijêna. Behdê nîna zî Nasirwêran de engûra simorê û encîlî vejîyenê. Behdê engûra simorê zî engûra şîrê vijêna. Dewa Nasirwêranî de dewijî nê engûran teneya zanê û nê engûrî teneya benê. Bê nînan engûrî estê zî zaf taynêyê. Yew di mewî estê zî medimê ke mici ra perse kerde nêzanayê. Kergeyî bi engûra şîrêya benê. bi lênanê girdan de pilol bena, teştan de zî ribe gêrênêyeno. bi pilola (bulamaç) kesmeyî, pastêx û sicixî virazîyeno. (bwn: Îlawe 2 û Îlave 3)

Debareyê dewijan bi teneyî (xele, cew, nehayî, mercûyî), bostanî, rezî, peme, gobaxan, garis, rize/çeltûk karitiş û heywanan warîkerdiş a beno. Heywanê dewarî zî benê warî çarweyî zî. Dewijê Nasirwêranî taynê ci hamnanî erdanê xo mîyan de xebitênê tayî zî şîwanî kenê. Dîrê kêyeyî ya şîtê mîyan yan zî şîtê mangan danê pê û cinî penîr û maste virazenê, rişenê Sêwregi roşenê. Zebeşê dewa Nasirwêranî yew penîrê Nasirwêranî di zaf meşhûrî yê. Cinî hîrê çehar hefteyan ra yew nanê tewqe/

nanê tîre virazenê. Dewa Nasirwêranî de nanê tîre zaf meşhûr o. dewijanê ma mîyan de ê ke nanê tîre rê vanê nanê sel zî estê. Verênanê ma zî vatê nanê sêlê. nanê sêlê zî nameyê xo sel ra gêno. Verî şîyê layan mîyan ra qamîş ardê bî qamîşîya sellî viraştê û no nanê ke dewa ma de pewjêno dekerdê sellan mîyan. Seba coyî ci rê vatê nanê sellan, nanê sêl, nanê sêlê. Nanê tewqe bi ardîya xelîya û şîjîya penîrî ya vêrazêyeno. Cinî sifte ardîyanê xo rişenê ayre. Ayreyî gênê xeleyan danê ayre ro û kenê ardî. Cinî nê ardîyan bi awa şîjîya alawenê. Hendê saetê naylonê ancenê ci mîr xo gêno. Behdo zî textê nanî ser o guda mîrî bi tîra akenê. Nan winî weş beno seydê pelê kitaban tepîla bi tîra ronenê tewqe ser. Binê tewqe de zî adir beno. Yew zî bi şîşêna darina nanî akişte nakişte dîndana û pewjena. Nan seke pewte tepîla nanê pêser û no nan yew di deqeyan tepîla beno wişkûwar/ ziwa. Na bi wişke tepîla mengana nêherimîyeno. Seke nan lazim beno hendê hîrê çehar ceman gênê kenê awe bi destana û şalê ancenê ci. Şale ancêna ci tepîla des deqeyan mîyan de beno se pastêx. Beno nerme. Birehet beno qate. Seke nanî awe kenê zî seydê varanî ya taynekê awe erzenê ci. Vêşî awe berzîyo ci seke nan beno fîna mîre û kê destana diskêyeno. Seba coyî nanî nîzamî û bi zanayen a awkerdiş muhîm o. (bwn: Îlawe 4)

Seke beno wehdeyê teneyan. Ten an bi bîçera çînenê. Verê Nêyî des- pancês serrî teneyî sifte camêrdan û cinîyan pîya şîyê palî. Palî de xela yan zî cewî bi qirim a çînayê. Hêgayê sîyînî zî bi qalûçana çînayê. Hêgayê ke bi qalûçana çînayê û cemeyê xeleyan bi rêza nayê pêser seke ci rê vatê gidîşî. Nara eke bi qirima çînayê û salme seke eştê pêser ma ci rê vatê kopê xelî yan zîcewî. Xeleiyê çîneyayê tepîla bi estorana ardê kêyan ver. Ca yo ke ardê teneyî eştê pêser ci rê vatê cênî/ cûnî. Estorana erebeyî girêdayê û ma şeleyî nayê ereban ser. Mîyanê şelan bi cemeyanê xelîya kerdê pir. Serê şelî de cemeyî bi şîrîtana girêdayê û şeleyî hêgayan mîyan ra ardê cênan ser. Seke mîyanê hêgeyan de teneyî qedîyayê seke dewijan bi patoza teneyî dayê piro. Fekê patoze dekerdê lodanê simerî û şeş hewte merdiman patoz dayê piro. (bwn: Îlawe 5)

Seke teneyî hewadayê tepîla dewijan xeleiyê teştan de girênayê û behdo zî bi soqîyana xele kerdê birxul. Sîya ke mîyan de xele konê ci rê vanê qonî. Soqî zî bi daranê qalinana vêrazîyênê. (bwn: Îlawe 6)

Ciwanî serranê di hezarî tepîla zafanê riştê mekteban. Dewe mîyan de merdimê ke zaningehan ra bîyê mezûnî des-diwês estê. Nînan ra nîme lacî nîme zî keynayê. Merdime ke na dewe de roşenê seke goreyê verênanê ma kişta Dersîmî ra ameyê. Labelê zafine zî ca yo ke ameyê nêzanê. ke mezelan ra zano ke rewna nêameyê na dewe. Dewe mîyan de mezelê tewr kehanî/ ê kalikî dê mi yê. Nameyê kalikê mi Ahmedê Apxocay o. Mezelê Ahmedî esto labelê mezelê pêrdê Ahmedî çinîyo. Nê ke na dewe de roşenê pêro kirdî qiseyî kene. Heyanî newe zî kes domanan dê xo ya bê kirdî qiseyî nêkeno.

3.2. Taybetmendîyê Kayanê Nasirwêranî

Edebîyatî de kirdan mîyan de cayê edebîyatî dê fekkî zaf muhim ca gêno. Edebîyatî de kulturalan pêrin mîyan de no wina yo. Labelê kirdan berêy despêkê edebîyatî de nuştayî kerdo. Nêyî ra yo ke kirdan mîyan de cayê folklorî hîra yo.¹⁷⁷ Kayî zî folklorê kurdan mîyan de ca gêne. Cayê kayan û kaykerdoxan mîyanê folklorê kurdan de hîra cayê ci esto.¹⁷⁸

Kayê Nasirwêranî de nê teybetmendî tespît bîyê;

Kayî pêro zî hem bi destê kêyanan hem zî bi destê lajana yenê kaykerden.

Seba ke sî Nasirwêran de vêşîyê xêlê kayî bi sîyana yenê kaykerden. Ke seke winêno kayan nê kayî bi sîyana kayî benê: Qozî, Sîqûnçe, Qijo Qilîjo, Dello, Daxme, Tekana Gulle, Kelasîng, Lehtî, Gulle Eştîş, Çeqa Nişaneştîş, Kozê Adirî, Qûnça Newsêk.

Kayê Nasirwêranî taynê ci, amnanî, taynê ci zimistanî, taynê ci payîzî û taynê ci zî wesarî kaye benê.

Kayan mîyan de pêrodayîş zaf kemî yo. Kayê ke têyî de domanî danê pêro înan mîyan de kêyneyî kayî nêkenê.

¹⁷⁷ Okan Alay, “Sözlü kültür bağlamında zazaca (kirdkî) şiirsel/ezgili anlatım geleneği: ozanlık-deyîrbazlık-dengbêjlik”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 6, (Ağustos-2008), İstanbul, r. 905.

¹⁷⁸ Hasan Taşkale, *Lîstikên Gelêrî Li Kurdistanê*, Weşanên Deng, İstanbul 2021, r. 96.

Kayanê Nasirwêranî bolê ci merdimê girdî zî kayîkenê. Taynî kayî zî girdî Û werdî pêmiyan de kayî kenê. No şekla arayê domanan û girdan de komînikasyon virazîyêno. No seba domanan zaf baş beno.

Kayê Nasirwêranî estê ke normal kar o labelê seba ke karî bikerê weş û areyê merdiman de alîkarî virazîyo taynî karan açarnenê kayan ser. Nê kayî nêyê; kaya Çarweyî Qesnayen, Riştayî nê kayan ra yê.

Na dewe de kayanê domanan rê mûdaxaleyê girdan çin yo. Ma vajê ke domanî qayilê kotî de kayî bikerê wa bikerê girdî qamişê ci nêbenê.

Kayanê Nasirwêranî de tesîrê kayanê kurmancan zî esto. Çike Sêwregi de kurdê zazayî zî estê kurdê kurmancî zî estê. Nê kayan ra Serê Salê û Baranbuke ez şena nimûne bida. Çike Serê Salê de *sere salê binê malê. Pîr qurbana serê kalê...* ravêreno. Xora kaya Baranbûk nameyê ci ra aseno ke ya na kaya kurmancana ya zî nameyê ci taybetî baranbuk o. Çike baran varan o, bûke zî vêyva.

3.2.1. Qaydeyê Kayanê Nasirwêranî

Kayanê domanan mîyan de ûnsûr o tewr muhîm qaydeyê kayanê. Qaydeyê kayan, hacetê kaye, taybetê kaykerdoxan, mudetê kayan, sahaya kayan, lebatê kayan ra eleqe sînor kerden a kayan a. Domanî bi wasitaya kayana manaya qûralan û seba çî qûralî muhîmî yê, qûralan ca arden çî rê mûhîm o mûsenê.¹⁷⁹ Seba ke kayî kay bibê qaydeyê kayan ca arden mûhîm o. Huizinga vano ke kayê domanan fermandarî yê û munaqeseyî rê akerdeyî nîyê û domanê ke nê quralan îhmal kenê, kaykerdoxê ke ver vijênê ci rê vanê “zexelî”. Seke kayî destpêkenê domanî pêrê vanê ke quralê mîyanê heyetî mîyanê kayan de vîyartbarî nîyê.¹⁸⁰

Quralê kayanê domanan ê dewa Sêwregi Nasirwêran de qaydeyê ke biyê tesbîtkerdene awanîya kayana aleqedar ê. Quralê kayan seke hewna kaye destpênêkerdo nîşan benê û nê quralî pêro kaykerdoxan pêrin xo ya girêdanê.

¹⁷⁹ Coleman, J. S. ,*Learning Through Games, The Study of Games*, John Wiley and Sons, p. 322-325, New York 1971, r. 322.

¹⁸⁰ Huizinga, *Homo Ludens -Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*, r. 28-30.

Kaykerdoxî goreyê şêrt û mercanê ortamî bi qerarê wertaxan a quralê kayan benê asanî û zor î.¹⁸¹

Kayê ke dewa Sêwregi Nasirwêran de kayî benê qaydeyê pêrin şefafî yê. Seke make (ebe) weçînêyeno qirşik debêna. Mi cêre de destpêkê kayan de teferûatê kirşike degirewtene dayo. Goreyê qirşike make belî beno. Maka kê bo seke sobe o yo. Kayê ke di koman a kayî benê yan ke zî di merdimî kayî kenê seke şillik zûwa bi sîyêna pehana erzêno. Seydê kê bîro seke kaye o destpê keno. Kayan pêrin mîyan de kiştê kaye gêna kiştê zî kaye kena vinî. Kayê ke bi di koman a kayî benê di merdimî benê başî û her yew merdim bi rêza xo rê embazî weçînenê. . Taynê kayan de qalî benê merdimî yo taynê qalan mîyan de bena maka merdimî merdim kaykerdoxanê bînan ra vêşêrî adizêno. Na vêşî adizîyayene qandê kaykerdoxî ceza yo. Taynî kayan mîyan de şenik pêrodayene zî esta labelê na pêrodayene mîyan de zaf pê tewnayene çînîya. Kayan pêrin mîyan de mucadele esto. Kayî qedênê tepîla kaykerdoxî perenê pê destan ya zî pêro pîya bi hûwayîşa şînê kêyanê xo. Kaykerdoxî pêra kîn nêtepêşenê.

182

3.2.2. Destpêkê Kayanê Nasirwêranî

Kayan mîyan de tewr qismo muhîm qaydeyê kayanê. Kayî bê qûralan kayî nêbênê. Kayan mîyan de qaydeyê zî kemî yan zî xelet bo kayî pêro kewna pêmiyan. Seke kayê dewa Sêwregi Nasirwêranî nuşnîyayê qaydeyê ci pêro mîyan de nuşnîyayê. Destpêkerden a kayan bi qûralan nîşan kerdene a pîya berdewam kena. Taynî kayî seke destpêkenê *peşke* erzêno. Peşke eştene bi hîrê şeklana bena. Nînan ra yew *şillik*- zuwa yew *qirşik degirewtene* yew zî bi *kayvatene* a beno. Kayê ke goreyê *peşki* kayî benê ya bi sîyer a şillik zuwa erzêno yan zî çep-raşt virazêyen o. *Şillik zuwa* çi yo? Seke kayî hewna kayî nêbenê û kayê ke teyî de sifte despêkerdene muhîm o şillik zuwa erzêno. Hordinan veran ra yew ser ok weçînêyeno nînan ra yew sîyêna werdî keno xo deste. Kiştêna sêr bi alû ya keno şil/ hî, kiştên da sêr zî zûwa

¹⁸¹ Gürbüz, *Yapısal ve İşlevsel Açısından Afyonkarahisar Oyunları*, r. 170.

¹⁸² Kök, *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Ebeveynleri İle İlişkilerinin Çocukların Oyun Davranışlarına Yansımalarının İncelenmesi*, r. 28.

werdano. Ser okê grûba bîne rê vano şillik –zûwa? Ser oke nînan ra yewe vano. Ser ok o bîn sîyer vera azmên erzeno. Sî yena erde şînê winênê ci û goreyê ci kiştê destpêkê kaye kena.

Çep-raşt (qirşik degirewtene) çi yo? Çep raşt zî zaf kayan de qandê peşkî virazêyeno. Nêyîde zî dikiştan ra ser okî yenê pê heteke û yew çiyê keno xo lepî mîyan. . Ser ok o bîn destanê xo beno xo pey. Pêyî de çiyê ke ci lepî de be ge beno akişte ge beno nakişte û destanê seydê nûncik girêdano ano vernî de nano pêvera. Serekî rê vano çep- raşt? ser oke nînan ra yewî vano. Eke bizano seke kaye ê destpêkenê. Nêzano seke embazê ser oke de bîni destpe kenê.

Lingana Anbornayen

Domanê ke kenê kayî kayî bikerê seba ke grûb ya zî merdim kayî destpêbikero yan zî merdim ke maka ci bo na lingana anorneyîn wazenê. Eke kayê ke tenya bena merdimî ê kayî de kayî bibê. Grûbe mîyan ra yew vano ke ma der o bi lingana make nîşan bidê.

Di merdimî pê ra kewnêdûrî. Merdimê sifte gamê bi linga roneno vano yew (jû) merdim bîn zî vano jû. Merdim bîn vano didi (di) merdim bîn zî vano didi, merdim ke sifte vato yew vano hîrê, çehar, panc...ûsb. vanê û vera pê raşte gamî erzenê. tewr pêynî de linga kê linga ê bînî ser kewo seke o merdim veşeno. Na tepîla di merdimê bînî wina kenê. tewr pêynî de merdimê ke lingê ci binde mendê ê pêmiyan de kayî kenê. tewr pêynî merdêmê yan zî grûbên de make manêna.

Eke kayî bi grûbana kayî bibo seke her yew grûbe xo mîyan de yew merdimî veçîna û ê di merdimî bi lingana anbornayena ebeyî nîşan kenê.

Kayvateyî çi yê?

Kayvateyî (tekerlemeyî), wayîrê ahengî yê. Kayvateyan de, bi vateyanê kilman, hîss, fikr, vêşîkerdişê hal û xeyalan, xamî (tuhafî) ûêb. vajîyênê.¹⁸³ Taybetmendîyê Kayvateyan:

¹⁸³ Seçilmek, *Edebîyatê Fekkî Yê Kirmanckî (Zazakî) Yê Mintiqaya Sêwregi*, r. 23.

- Tesîrê koma embazan ra qeçekî xo bi xo musenê.
- Zafane sanikan de estê.
- Zafane wextê kaykerdişê kayan de vajîyênê.
- Kayvateyan de mana ra zafêr ahenk muhîm o.
- Vatoxê ci yo tewr verên belî nîyo.

Kayvateyî hetê muhtewa, fonksîyon û formî ra tewir-tewirî yê. Sey kayvateyanê sanikan û kayvateyanê kayan.¹⁸⁴ Kayvateyî mîyanê edebîyatê galerî de ca yo hîra gênê. Yewfine seke kayî destpêkenê, yewfine seke kayîqedîyênê û yewfin zî werteyê kayan de kayvateyî vajîyênê.¹⁸⁵ Kayanê domananê Kurdan mîyan de kayfateyî kemî nêbenê. Çike Kurdan mîyan de edebîyat o fekkî zaf aver şîyo. Kurdî çîmanê xo sodra akenê û domananê xo rê yan dêrî yan estanikê yan zî kayvateyî vanê.¹⁸⁶ Yew kayvate na ya: *Yew, didî, hîrê, çehar, pance, şeşe, hewte, heşte, kişta çep, new, kişta raşte, des, o ke çîmanê xo akerî koçika merran firriç. Ake, meake, o ke esto make.*¹⁸⁷ Yewna katvate zî naya:

Tîntilqozî herê bozî şîte xozî.

Tîntilqozî şîte xozî tewreyê gozî.

Tîntilqozî tewreyê gozî gilê rojî.

Tîntilqozî gilê rojî bi tamojî.

Yewna kayvate jî kaya qelenqîzikî mîyan de vajêna. Na kayvate naya: *qelenqîzik qelenqîzik barê mîzik, tewreyê tîzike.* Seke tîya ra jî aseno domanî tenya kayean mîyan de qûralanê kayan nêmusenê kûltûr û edebîyat, ziwan zî mûsenê. Seba ke kayî bi coşe zî ravêrê domanî nê kayan vanê û pê motîwe kenê.

¹⁸⁴ Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Esma Şimşek, *Türk Halk Edebiyatı (Ders Notları)*, Elazığ, 2006, r. 28.

¹⁸⁵ Mustafa Öztürk, “Zûgotinok Di Edebiyata Kurdî ya Gelêrî De”, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, 2. Cilt, Hejmar 3, Mayıs 2016, ss. 23-43.

¹⁸⁶ Öztürk, “Zûgotinok Di Edebiyata Kurdî ya Gelêrî De”, r. 24.

¹⁸⁷ Ç₁, Ç₂, Ç₁₇, Ç₃₂

Make çi ya?

Seke şillike zûwa yan zî çep raştâ peşke erzêno kam verî destpêkeno seke vanê maka êya. Make destpêkerden a sifteyên kê deste da seke maka êy a. Seke merdimê veşeno yan ke zî kaye ravêrena yewnayî sek na tepîla bena maka êy î.

3.3. Kayê Nasirweranî: Usûl û Nirxnayîş

Nê beşî de pancas kayê Nasirwêranî goreyê destpêkerdiş, qûralan, sehaya kayer, kayî kamcîn hacetana kayî bena, çende merdimana kayî bena, çi wexte kayî bena, keyan mîyan de kamcîn kayvateyî ravêrenê, kaykerdoxî senîn veşenê, kayî çi wexte qedênê, senîn qedênê, çende finî kayî benê ûsn. Nê teferrûtî pêro kayan mîyan de dêyayê. Kayî nûşêyayê tepîla seba averşîyayîşê doman kamcîn kişte ra tesîr virazenê pêro nûşêyayê. Yanê ê pancas kayan pêrin nirxandina ci zî bîya. Kayî seke nûşnêyayê ziwano goreyê mintiqaya Sêwregî nûşnêya yo. Çike nê kayî merdiman ra perse bîye û înan senîn vatê winî nûşnêyayê. Kayê ke Nasirwêran de verî kayî bîyê hewna newe zî kayî benê nê yê; *Serê Salê, Baranbuke, Sîqunçe, Çimpisînoke, Xîjnok, Gude, Qîjo Qilîjo, Dello, Çizbî, Qozî, Pirrê, Hewalî, Lehtî, Daxme, Tekana Gulle, Gulleyanê Cînciqênana Gulle, Kelasînge, Delame, Tule, Keboke, Eşkijeke, Hewlotike, Doqiz Aylix, Hinkose, Çitme, Gude Pêrodayîş, Resen Kaşkerdene, Bîlek, Gulaş, Dismal Giroten, Kêyeyê Kê Yo, Girranike, Gulle Eştiş, Murekana Kayî, Çeqa Nişaneştiş, Çarweyî Qesnayene, Herfa Sifteyên, Anbornayîş, Kozê Adirî, Hêlike, Leylî, Teker Girkerdiş, Hergoşeke, Qelenqîzike, Tîntilqozî, Riştayî, Kaya Remayîşî, Sergîn Pêravirnayîş, Hergoşeke, Qûnça Newsêk, Virvirike.*

3.3.1. Serê Salê

Goreyê Hîcrî taqwimî kurdî sersala xu 13yê çilî de şa kenê. Zeke bîyê des û hîrê yê minge ma girotê ameyê pê heteke. Çoşmeyê davîstê merdimî ma resayê pê. Ma kope bîyê. Ma jew keyna jew jî lajek çina dayê pira. Ma keynek pirên daye pira ow dolbend antê pira. Lajek jî şîrwalî kerde pay. Ci rê bi mûyanê bizan yan jî boçikanê istoran ra taynê muyî cikerde ow zimbêlî viraştê. Nê bîyê zeydê veyve û zamayî. Nînan deste pê tepîşte.

Ma poşetî kerdê xu destê. Keye keye gêyrayê. Qeçê ke dima geyrayê jî taynin tenekeyî taynin jî tilimî, quşqaneyî cenayê. Ma kebere kêyan dayê piro ow qîrayîşa vatê *sere salê binê malê. Pîr qurbana serê kalê...* Ma zeke wina vatê zeke veyve ow zamaya xu eşte erde çimê xu girotê. Wêrê kêyî ameyê teydê loqim, piskibûtî, şeker, kesmeyî, pastêx, eşkijîan ra jew çîyê ardê dayê ma. Zeke çî dayê ma zeke veyve û zamaya werîştê xu hullo kerdê kay kerdê ow remayê. Na tepîla şîyê jewna kêyî vere.

Zeke yeno mi vîrî ma çina yo weş dayê xu ra. Merdimê ke na kaye kay kerdê sere areyê 5-15 î bî. Zeke ma şîyê kêyan ver zeke ma kayê veyvî kay kerdê yan jî xu salme hullo kerdê.

Na kaye serre finê teneya kaye bîyê. Qeçê dewe pêro ameyê kaye kerde. Girdan jî zanayê ma de na kaye kayî bikerê veror şîyê ma rê çerçîyan ra çî mî bi hakana, xeliya, cewî ya û peşmî ya girotê. Jû jû çerçî bibi kê peşmîya mîyan û tenkeyî jî girotê. Tayê çerçîyan jî kergî û posteyê terkan jî girotê. Verî posteyê terkî xêylê çî kerdê. Peşmî jî bi parana nêrînêyayê. Zeke bîyê wextê terkî qesnayîşî qeçan tewreyî kerdê xo destê ow peşmîya kemêlin kop kerdê. Çerçîyan peşmîya kemêlin jî girotê. Labreyê pa vêşî çî nêdayê. Roja verê serê salê çêher panc çerçî ameyê dewe.¹⁸⁸ (bwn: *Îlawe 7*)

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; dolbende û cile û bergê kurdan danê xo ra. Bi no şekla kulturê komelî mûsenê. Bi dêran û kayvatena na kayî kay bena. Domanî kêfveşîya na kayer kayî kenê. Bi no şekla domanî kişta ziwanî û hîssî ya averşînê. Kayer mîyan de xo hulla kerden, remayen esta. Seba coyî domanî kişta fîzîkî û psîkomotarî aver şînê. Domanî pêro pîya na kayer kayî kenê û behdê kayer pîya çîyê ke kenê kope wenê. Bi no şekla domanî benê sosyali û embazîn mûsenê. Bi no şekla şaxsîyet, nasnameyê ci aver şînê.

¹⁸⁸ Ç₁, Ç₂

3.3.2. Baranbûk

Na kayî zimistanî kayî bena ow domanê lajî ow kêyneyî kayî kenê. Baran bûk bi kurmancî ya beno yaxer (varan) û vêyv. Labreyê ke winêno kaye ra ke vanê qandê yaxerî vêyve kerdene esto. Seba yaxer î pûk kerdên a mîrçikan, kergan jî esta. Zeke hewrî dûrî ra asenê zeke ke winêno mîrçikî yenê pê heteke kayî kay kenê bena wîç wîça mîrçikan û dekewnê her mîya teyî de xu meqle kenê. Ma nêyî rê vanê pûk kerdene. Beno ke herfa P vurîyaya bîya B.

Jew sere esta ke dewe de yaxer nêvareno. Qeçê dewe pêro ameyê pê heteke. Jew kêyî de kope bîyê. Her qeçî çoyê¹⁸⁹ ya xu girotê pa ya poşete no sipe yan ke jî çapûtê no sipe girêdayê. Çoyê xu bi rîtîma hewadayê û ronayê vatê *baran bûk*, *baran bûk*, *baran bûk*... şîyê kêyan ra ron û birxul waştê. Kêyêyê dew pêro qedînayê tepîlya berdê ron û birxul berdê jew kêye. Wêrê kêyî o ron û birxul pêro nayê ser kerdê şamî. Qeçan a şamî eştê koçikan ver werdê. Zeke yaxer başle kerdê zeke şîyê xu yaxerî bin de kerdê hî kay kaye kerdê û ameyê adirganî vero xu kerdê wişke.¹⁹⁰

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kayî kayêna rîtuel a. Bi destê na kaya doamanî kulturê komelê xo mûsenê. Na kayî seke kayî bena domanî bi rîtîma kayvateyî vanê seke kayvateyî vanê zî de çoyana hereketê rîtmîkî kenê. Bi no şekla ziwanê domanan aver şino û domanî kişta fîzîki xort benê adaleyê ci yê girdî aver şinê. Domanî xobawerîya ci yeno û xo da baş şenê îfade bikerê. Becerîyê ci yê pîsîkomotorî aver şinê. Komelî bi na kaya yenê pêmîyan û benê sosyalî. Domanî seke na kayer organîze kenê û ê her domanî rolê ci bellîyê. Domanî na kayer mîyan de kişta şaxsîyet û nasnameyî zî aver şinê. Kayer organîzekerdîşa hêşê ci aver şino. Mayê domanan domanan rê çîyo ke kop kenê pêşnenê. Bi no şekla domanî rolê şaxsîyetan goreyê cînsetîyan mûsenê.

¹⁸⁹ Ço: dara barî, şêyta barî, qirmo derge.

¹⁹⁰ Ç₁, Ç₂, Ç₃, Ç₄, Ç₅, Ç₆.

3.3.3. Sîqûnçe

Na kayî domanê girdî û merdimê girdî kayî kenê. Na kayî tewr vêşî domanê lajî kayî kenê. Sî qûnçe di merdiman vêşêrî ya kay bena.

Ca yo ke kay do bibo gerek vêşî sî bibê.

Des qûnçana kay bena.

Panje qûnçî kiştê de benê panjê qûnçî jî kiştê bîne de benê.

Hîrê qûnçan pêrêz de ronenê. Didi qûnçan jî tîkê qûnça orteyî çep û raşte de ronenê.

Werteyî qûnçan de cayê kene nişan.

Merdimî para benê.

Di merdimî şillik ziwa erzenê.

Seydê kê bîro sek o verî kemerê gêno û erzeno qûnçan. Heyanî ke qûnça sifteyên nêfînê nêşenê qûnçanê bînan bifînê. Her kaykerdox şeno kemere teneya berzo. Kiştê kemeranê xu erzena tepîla sira yena kiştê bîn. Kamcîn kiştê qûnçan pêrin bifîno sek kaye ê gêne. Na kaye de kamcîn kiştê verî hîrê qalî grûba bîn ro kero seke kayer a grube gêna.¹⁹¹

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kiştê hişmendî, fizîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; sî erzenê, kayer mîyan de qerez zî esta. Domanî bi destana sî erzenê. tewr vêşî na kayer de domanî kiştê fizîkî ya aver şînê. Domanî nişan eşten mûsenê û areyê adeleyanê ci kordîasyon virazêno. Sîyan rêzkerden, bi teknîkêna sîyan nişan eşten zî hişê domanan aver şîno. Domanî bi na kayî mîyan de yenê pêhetêke xo îfade kenê pêrê. Hem benê komelkî hem zî ziwanê ci aver şîno.

¹⁹¹ Ç₂, Ç₁₇, Ç₁₈

3.3.4. Çimpisînoke

Na kay didi merdiman vêşêrî ya kay bena. Kêyneyî ow lajî pêmiyan de kayî kenê. Na kaye tewr vêşî amnanî û wesarî kayî bena.

Bi şew jî kay bena bi roj jî.

Aredê pirin de çep-raşt verazêno. Ma vajê des merdimi este. Ne des merdim ra heyaniê jew merdim bimano çep-raşt kene. tewr pêynêyîn beno ebe.

Ebe paceyê, dêşê ya jî keberê paweno. Çimanê xu gêno. Des des des heyaniê se waneno.

Des, vist, hîrêş

Çowres, pancas...

Neway, se

Kam esto zeke

Koçika merran firiç.

Zeke ebe nêyî vano ê ke kay kenê pêro xu nimnenê. Ebe şino gêyrenê kaykerdoxan eke jewî bivîno nameyê ci vano û vera keberî remeno. Merdim o ke nameyê ci vajêno o jî remeno vera keberî. Eke merdim o ke nameyê ci vajîyayo vere ebî şiro deste xu keberî ya no zeke xurêyneno. Winî nêbo veşênê û na tepîla ebe beno o.

Zeke ebe jew merdimi vînenê şino deste xu nano keberî yan jî paceya vano sobe.¹⁹²

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; xo nimiten, qamufîle kerden, kayveteyî vaten, anbornayen û qûralanê kayer mûsayan anê ca. Bi nînana hişê domanan aver şino. Kayer mîyan de bi xiza remayîş zî muhîm o. Bi

¹⁹² Ç₁, Ç₂, Ç₇, Ç₈, Ç₉, Ç₁₉, Ç₆, Ç₁₀, Ç₁₁, Ç₁₂

remayîşa domanî kişta fizîkî aver şînê. Domanî kayer çende şaxsî kayî bikerê zî areyê domanan de komînîkasyon esto û xeylê domanî yenê pêheteke. Bi no winaya domanî hem benê komelkî hem zî ziwanê ci aver şîno. Her yew doman seke bena maka ci şeno a maker xo ser ra ravêrno. Bi winaya zî domanî heyatê raştayî mîyan de berpirsîyareyî mûsenê. Kayer mîyan de zurîkerdiş zî çînî yo. Domanî bi nêya zî mûsenê ke zurîkerdiş çîyêno nebaş o. No zî domanîkişta ahlakî aver beno.

3.3.5. Xîjnok

Xijnok bi vewr a kay bena. Qeçî pêro pîya kayî kene. Lajî jî kaye kenê kêyneyî jî kaye kenê. Labreyê tewr vêşîna kayer lajî kaye kenê. Keso ke kayî gêno û kaye keno vinî çînî yo. Dewa ma de hîrê babetî xijnok kayî bena.

Babeta jewin:

Zeke vewre vêşî varena serê bana beno pirê vewre. na vewre bi mercufeya banan serra erzenê cêr. Vewre cêrde bena hendê bejnê berze. Qeçî şînê a vewre kenê paye seyde rampa mîl dane ci. Naylonî corê xijnok de ronenê ser o roşenê û jew jî ci kûte keno. Qeçî kewnê rêz û jew jew xu xîj kene.

Na xijnok ronişte ra kaye bena. Merdimi qena xu poşetan ser o ronenê yan jî dekewnê legan mîyan û jew jî ci pêyra xizêna kute keno.

Babeta diyin:

Zeke dewe de vewre varena zeke kaşoyê dewe pêro vewre ra benê som. Qeçî şînê kaşoyan bi lingana kene paye. Heyanî ke vewre bena seyde cemedîkenê paye û düze. Behdo ya legan yan jî naylonî ronenê û xu kaşo yo verdanê cêr. Xu xîje kene.

Na xijnok ronişte ra kaye bena. Merdimi qena xu poşetan ser o ronenê yan jî dekewnê legan mîyan û jew jî ci pêyra xizêna kute keno.

Babeta hîrêyin:

Zeke dewe de vewre varna qeçî şînê cayêno düze kenê paye. Zeke vewre bena paye sek cemed tepêşena. Qeçî yan jî merdimê girdi xijnok ra kewnê dûrî remenê remenê û payra linganê xu pêdûşne (paralel) tepêşenê û xu xîj kene.

Na xîjnoke paye ra yan jî tûtîkî ra kaye bena. Merdimi remenê remenê ya payra xu xîje kenêyan jî remenê remenê tûtîkî ra ronîşenê û xu xîj kenê. Her merdim tûtîkî ra nêşeno xu xîj bikero. ¹⁹³

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; bi şeklêno teknîka taynê remenê û linganê xo bi nîzamêna erzenê cemedî, vewra cemedin ser. No wina domanan kişta dengeyî, kordînasyonê destan û lingan aver beno. Nê zî kewnê fîzîkî tesîr û psîkomotor tesîrî mîyan. Domanî seke kayî kenê qandê xîjkerdene raya pê pawenê. Ela kamcînî bo seke o xo xîje keno. No wina domanî hem kişta nasnameyî, hem etîk ahlakî hem zî hişmendî aver beno. Domanan mîyan de komînîkasyon zî esto. Domanî seke na kayer kayî kenê pîya dîyaloxê zî vêşî beno. Bi winaya ziwanê domanan aver şîno û ozguwenê ci yeno ca. Domanî na kayer hem tanekê tersa hem zî kêfveşîya kayî kenê. Nê hîsî pêro doman kişta hîsî aver benê.

3.3.6. Gude

Na kaye zeke dewe de vewre varena kaye bena. Qeçî û ciwanê dewe yene pê heteke. Benê di kiştî. Qeçî bi vewra gude virazene û virnenê pê ra. Na kaye di babetî kaye bena.

Babeta jewine:

Qeçî, ciwanî yan jî camêrdî yenê pê heteke. Hendê pê benê di kiştî. Seha ya ke e dê têtî de kayî bikerê kenê nişane. Embazê pê xu danê kiştê sere. Jew merdime vîlike ceneno û kaye destpê kena. Cayê kaye ra tever vîjîyayene nêbî tepîlya xu kemeran peyî de, banan pêyî de, vewre pêyî de nimitene qedexe nîyê. Merdim o ke cayê kaye ra bivijîyo teber zeke veşeno û merdim o ke gude yena piro veşeno. Merdim o ke veşeno heyânî kiştê pêro nêveşo nêşeno kaye bikero.

Babeta diyine:

¹⁹³ Ç7, Ç8, Ç9, Ç19, Ç6, Ç10, Ç11, Ç12, Ç6

Qeçî, ciwanî yan jî camêrdî yenê pê heteke. Hendê pê benê di birrî. Ca yo ke êdê têtîde kayî bikerê belî nîyo. Kayvanî şenê biremê heme ca û heme ca de kaye bikerê. Na ker de veşayene çinî ya. Kayvanan ra jewe ke vajo ez mellis bîya zeke feke êyî verdanê. Labreyê no merdim da fina nêşeno kayî bikero. Embazanê xu kemî verdano û biro qarşî zor dano embazanê ci.¹⁹⁴

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; bi teknîka gude virazenê û erzenê pê. Seke gude erzenê goreyê hem qûralan erzenê hem zî areyê çiman û qolan, destan de kordînasyonê yo balkêş gereke bibo. No winayîn domanan hem kişta fîzîkî hem hişmendî hemzî kişta psîkomotorî aver beno. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şinê. Domanî na kayer bi grûbana kayî kenê. Areyê gruban de komunîkayon bîyayene domanan kişta komelkî aver bena. No komînîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem xobawerî gênê hem zî ziwanê ci aver şino. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gênê zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî domanan kişta hişmendî aver benê.

3.3.7. Qîjo Qilîjo

Na kaye tewr vêşî vesarî ow amnanî kayî bena. Kaye domanê kêyenyî ow lajî pêmiyan de kayî kenê. Na kaye bi şewe kaye bena. Bi esteya yan jî bi kerejê sipî ya kay bena. Na ker mîyan de birbîyayene çinî yo. Qeçî yenê pê heteke jew ser oke bi çep-raşt a weçînenê. No ser oke qeçan rê vano pêyê xu vera mi kerê û çimanê xu bigîrê. Sahaya ke qîjo do berjî yo belî yo. Ca yo ke kerdo dirfe bê wijayî kes nêşkeno qîjo yî berzo. Ser ok o ke qîjo yî erzeno qeçan rê vano çimanê xu akerê. Qeçî çimanê xu akenê û gêyrenê esteyî. Merdim o ke estî vînenê vano *qîjo qilîjo*, *qîjo qilîjo*. Zeke vano qîjo qilîjê merdimî pêro êyî ser o benê komê û winê eke reştayî

¹⁹⁴ Ç₂₇, Ç₂₅

este vîna yo na tepîlya o beno ser oke û estî o erzeno. Na kaye jî heyânî ke qeçî nêedizênê kayî kene.

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kîştî hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; seke qîjo erzenê goreyê hem qûralan erzenê hem zî areyê çîman û qolan, destan de kordîstasyonê yo balkêş gereke bibo. No winayîn domanan hem kîştî fîzîkî hem hişmendî hemzî kîştî psîkomotorî aver beno. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. No şekla hem domanî kîştî nasnamayî hem kîştî ahlakî aver şînê. Domanî na kayer bi grûbêna kayî kenê. Areyê grube de komunîkasyon bîyayene domanan kîştî komelkî aver bena. No komunîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem xobawerî gênê hem zî ziwanê ci aver şîno. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gênê zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî domanan kîştî hişmendî aver benê.

3.3.8. Dello

Na kaye di merdiman mîyan de kaye bena. Panje sîyana kaye bena. Bi jew destî ya kaye bena.

Hewte merhale yê ci estê. Seydê kayanê bînan çep- raştî maka kê bo belî bena. Maka kê bo zeke o başleeno.

Merhale ya jew: çehar delloyan ronênê erde. Jew deloyer kenê hillo û delloyan erde ra jew jew gênê. Nêşê siyer bigîrê û sîya ke kerda hillo xu destî mîyan kerê zeke veşênê.

Merhale ya didî: çehar sîyan erdo ronênê sîyê kene hillo û sîyê ke erdo didi didi gênê xu deste. Siyan ra jew erde ro biguno û yan jîsîya ke kerda hillo erde ro biguno zeke merdim veşeno.

Merhaleya hîriyin: hîrê sîyan erde ro ronênê. Sîyê kenê hillo û sîyên jî hewna a sîya ke bîya hillo destê êyî mîyan nêameya ê hîrê sîyan ser o roneno. Fina siyer keno hillo û çehar hemin erde ra gêno. Siyan ra jew erde ro biguno û yan jîsîya ke kerda hillo erde ro biguno zeke merdim veşeno.

Merhaleya çeharin: deste xu kenê se koprî. Gişta orteyên û gişta qalin ronênê erde.

Merhaleya panjîn: destê xu kenê seydê koprî tepîlya sîyê kenê hillo û çehar sîyan erzenê erde. Sîyan çende nejîyê koprî berzê da baş o.

Merhaleya şeşin: embazo ke raqîb o o ê sîyan ra sîya ke nejîyê koprî ya yan jî sîya ke taynê ê sîyê bînî Rihat yenê piro aye keno pîrik. Sîya xu keno hillo û ê sîyan mîyanê koprî ra erzeno. Eke sî bîro pîrik ro zeke veşeno. Sîyan erzeno tepîlya tewr behdo pîrik erzeno tever. labreyê zeke pîrik erzeno teber jî gerek nîro sîyanê bînan ro. zeke bîro sîyanê bînan ro sek fina veşeno.

Merhaleya hewtin: merdim merhaleya şeşin ravêrde tepîlya sîyan gênê kenê lepî dê xu mîyan. Xu lepî mîyan ra kenê hillo û b idi destanê xu ya dîmlaşte tepêşenê. Fina kene hillo bi di destana tepêşenê. Eke sîyên jî erde ro nêgûno zeke qalê bena raqîbî ro.

Merhaleya heştin: merdim ke kaye girewte dewame keno. Heyanî ke biveşo. Veşa tepîlya kaye ravêrena merdimê bînî.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Ç8, Ç9, Ç13, Ç17, Ç20, Ç21, Ç22, Ç23, Ç28

Şekil 1: Dello¹⁹⁶

Nirxnayişê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fizîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; seke sîyan hilo kenê, sîyan bi teknîka tepêşenê û binê bincowî ra erzenê seba nêyî gereke areyê çiman û qolan, destan de kordînasyonê yo balkêş gereke bibo. No winayîn domanan hem kişta fizîkî hem hişmendî hemzî kişta psîkomotorî aver beno. Na kaye mîyan de tewr vêşî adaleyê domananê barî aver şînê. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şînê. Domanî na kayer çende şaxsî kayî bikerê zî. Areyê merdîman de komunîkasyon biyayene domanan kişta komelkî aver bena. No komînîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem xobawerî gênê hem zî ziwanê ci aver şîno. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gênê zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî domanan kişta hîssî aver benê. Na kayer mîyan de domanî tewr vêşî kişta psîkomotorî aver şînê. Kayer mîyan de domanî anbornayene û quralanê keyer zî mûsenê bi no winaya domanî kişta hişmendîya zaf aver şînê.

¹⁹⁶ Hacı Hocaoglu, 12 Mayıs 2023.

3.3.9. Çizbî

Na kaye di merdimana kaye bena. Labreyê vêşî merdimî bibê zeke çêherina jî kaye bena. Merdimê ke embazê pê yê pênonet kayî kene. Ma vajê embazê ci heyânî çeharik ame û veşa. Fina el bîro înan zeke embazo bîne do çeharik ra başleero.

Na kayede lehtî esta. Çizbî bi qirşêna cixîz bena. Yan ke jî bi kerej a cixîz bena. Çizbî çiyêna çehar koşe ya. Kıştêna ci derga kıştêna ci kilma. Na kaye lajî jî kaye kene keyneyî jî.

Kaye bi lehtî û jew linga kaye bena.

Nê kayvanî xu mîyan de ya şillik yan jî çep- raşt a make belli kene. Maka kê bo zeke o başleeno.

Kaye kişt a çepe ra destpê kena. Kişt a çepe ra çeharkoşeya jewin rê vanê jewike, didin rê vanê didike, hîrin rê vanê hîrike, çarin rê vanê çaharik, ê panjin rê vanê panjike, şeşin rê vanê şeşike, hewtin rê vanê hewtike û heştin rê vanê heştike.

Merdim zeke lehtî erzeno mîyanê çizbêr zeke gereke lehtîya ci xetanê çizbêr ser nîro. Zeke nejiyê xetêna çizbêr bikewo jî gênê bi qirşîya xeta çizbêr ro tîk bi qirşî ya ancenê. Eke lehtî bileqo zeke kayvan o ke maka ci ya veşeno. Kayvan ke nêveşo o dero jew linga lehtî çizbêre miyane de doş kero û heştike ra berzo tever. Zeke lehtî mîyanê çizbêr ra döse keno gereke lehtîya ci xetêna çizbêr ser o nêvindero. Eke vindero veşeno û el ravêrena embazanê bînan.

Merhale yo jewin: merdimo ke maka ci ya. Lehtî erzeno jewike mîyan. Xu jew linga erzeno jewike mîyan û lîngê sere lehtîyer beno heştik ra erzeno tever.

Merhale yo didin: merdim gêno lehtî erzeno didike. Jew linge ser şino lehtîyer erzeno hîrik, çeharik, panjik, şeşik, hewtik, heştik û tever. Zeke nînan keno gereke ne linga ci ne jî lehtî cixîzanê çizbêr ser nîrê. Bîrê zeke veşeno.

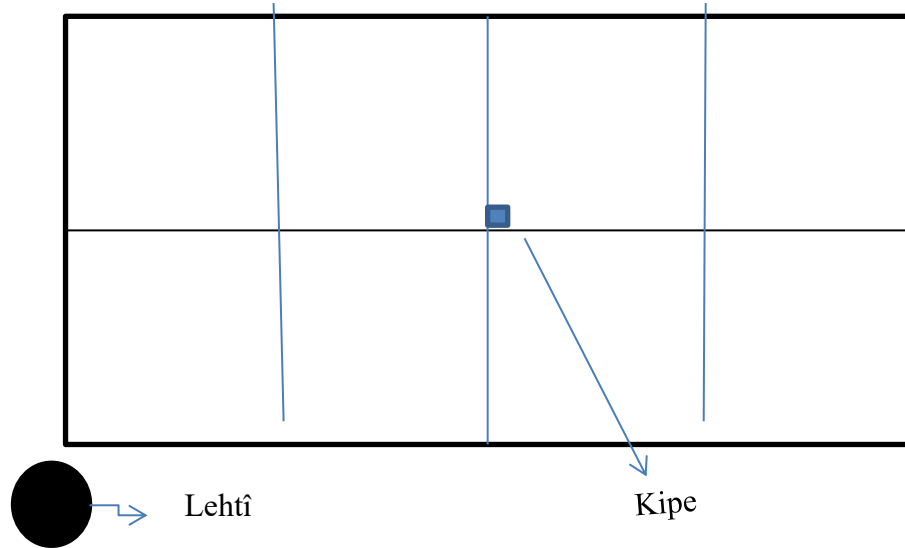
Merhale yo hîriyîn: merdime lehtîyer erzeno hîrike jew linga şino hîrik û çizbêr mîyan de seyde merhaleyê didin beno heştik ra erzeno tever.

Merhale yo çeharin: merdim lehtîyer erzeno çeharik. Wija ra panjik, şeşik, hewtik, heştik û tever.

Merhale yo panjin: merdim lehtîyer erzeno panjîk. bi jew linge ser şino panjîk û jew linga lehtîyer beno şeşîk, hewtik, heştîk û tever.

Merhale yo şeşîn: merdim lehtîyer erzeno şeşîke. bi jewlinge ser beno hewtik, heştîk û tever.

Merhaleyo hewtin: merdim lehtîyer erzeno hewtik. Wija ra erzeno heştîk û tever.

Şekil 2: Şehaya Çizbî

Merhale yo heştin: merdim şino kiştîda çeper ra lehtîya xu erzeno. Çeharik ver ra erzeno. Yeno jew linga jewik ra dekewno çizbêr mîyan şino heştîk. Lehtî ya ke eştâ heştîke a lehtîyer pêyser ano. Ano hewtike, şeşîke, panjîke, çeharik, hîrike, didike, jewike û erzeno tever.

Merhale yo newin: merdime lehtî ya xu erdo roneno. Çîmanê xu gêno. bi hordina lingana. lingê jewik lingê heştîk, lingê didik lingê hewtik, lingê hîrike linge şeşîke, lingê çeharik lingê penjîke de roneno. Zeke linga xu roneno zeke perse keno vano *kerde pay yan nê*, embazo bîn vajo nê zeke dewame keno.

Merhaleyo desin: Zeke keno pêy bîro zeke fina çîmanê xu gêno xu erzeno hîrik û şeşik. Perse keno vano pay kerde yan nê. Embajî vanê nê zeke xu erzeno jewik û heştike dima jî xu erzeno tever û çîmanê xu akeno.

Merhale yo jondesin: merdim merhalan pêrin qedînenno tepîlya gêno pêyê xu keno vera çizbêr. Lehtî ya xu pêy ser erzeno. Lehtî eke xetanê çizbêr ser o bikewo veşeno. Nêkewo zeke lehtî kamcîn cade kewta zeke qirşê gêno û şino jew linge sere çizbêr mîyan de kîpe virazeno. Kîpe virazeno tepîlalehtîya xu keno xu destê û xu heştik ra erzeno tever. bi wina ya kîpeyênê ci beno embazê ci yê raqîbî yo.

Kîpe çî yo: kîpe çîyêno çehar koşe yo. bi qirşî ya cixîz beno. Merdim o ke kîpeyê ci esto o a çizbêr mîyan de şeno linga xu rono boya xu bigîro. Ma vajê zeke lehtîya xu pêyser erzeno û lehtî ya ci panjike de kewna. kîpeyê ci panjike de bano û no merdim zeke şina panjike şeno hordinan linganê xu rono. Eke merdimi lehtîya ci şiro kîpî ser sek fina veşenê.¹⁹⁷

Nirxnayişê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; seke sîyer bi teknîkêna erzenê mîyanê teqeyanê çizbî mîyan xo hilo kenê yew linger ser, lehtî bi teknîkêna bi linga erzene teber, kîpe bi qirşêna cixîz kenê seba nêyî gereke areyê çîman û qolan, destan de kordînasyonê yo balkêş bibo. No winayîn domanan hem kişta fîzîkî hem hişmendî hemzî kişta psîkomotorî aver beno. Na kaye mîyan de tewr vêşî adaleyê domananê qalini aver şinê. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şinê. Domanî na kayer çende şaxsî kayî bikerê zî. Areyê merdiman de komunîkayon bîyayene domanan kişta komelkî aver bena. No komînîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem xobawerî gênê hem zî ziwanê ci aver şino. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gênê zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî domanan kişta hîssî aver benê. Na kayer mîyan de domanî tewr vêşî kişta

¹⁹⁷ Ç₂₀, Ç₂₁, Ç₂₂, Ç₂₃, Ç₂₈, Ç₂₉

psîkomotorî aver şinê. Kayer mîyan de domanî anbornayene û quralanê keyer zî mûsenê bi no winaya domanî kişta hişmendîya zaf aver şinê.

3.3.10. Qozî

Na kaye tewr kemî hîrê merdimana kaye bena.

Materyale ke kaye mîyan de estê: Qozî¹⁹⁸ (ê her merdimî qozîyêya ci esta), Seranik¹⁹⁹

Ca yo ke na kayî kay bena wina yo: sîyêna ke erdo warkerdê ya û taynê ci erdî ser o yo seranikî ayî ser o ronenê. Qeço ke seranikî paweno êyî rê sêrda seranikî ra vera kiştîda raşte cixîzê ancenê. Na cixîze gereke hîris (30) payî bo. Hîris payî ambornenê û sîyê ronenê yan ke jî kene korte. Qeço ke seranikî paweno siyer, korte vero vindeno. Qeçê ke êdê qozî berzê kişta vernîda seranikî de hîris gamî amborênê û cayê kenê korte. Qeçê ke qozî erzenê linga xu nanê a korte ser û qozî ya xu erzenê.

Qaydeyê na keyer nêyê: Merdimo ke maka ci ya seranikî paweno. Merdimê bînî jî seba ke seranikî bifînê qozîyanê xu virnenê/ erzenê seranikî. Seranike bikewo zeke merdimî kenê şîrê qozîyanê xu bîyarê. Labreyê merdimo ke seranikî paweno seranike kewte tepîlîya remeno şîno seranikî ano nano sîyerda seranikî ser û merdimê ke şîyê qozîyanê xu bîyarê destê xu nano înan a. Merdimo ke maka ci ya heyani seranikî nêaro siyer sere nêşeno destê xu kesîya no. Merdimo ke tepêşîyo na tepîlya bena maka êyî. Merdimo ke maka ci ya teneya şeno akiştîda çizgî de merdiman make bikero. Merdimê ke şinê qozîyanê xu anê şene areyê sêrda seranikî û ca yo (korte) ke merdim seranikî paweno wîja ra teneya şîrê û bîrê. Sewbîna ca ra ravêrê zeke bena maka ci. Ma vajê ke merdiman pêrin qozîyê xu eştî û nêşa seranik bifîno merdimî şenê şîrê qozîyanê xu bîyarê labreyê merdimo ke maka ci ya şeno înan tepêşo û bikero make. Seranike hîrê finî bifînêyo û jew merdim nêşo şîro qozîya xu bîyaro zeke na tepîlya make bena ê êyî.

¹⁹⁸ Qozî: sîya hewayê goghe, gullî qillor a. Winî weşe kewna merdimi lepan mîyan.

¹⁹⁹ Seranike: seranike sîya qillor a. Girdaneya ci gulleyê ke qandê tekan pa kayî kenê hendê ya.

Qeçê ke êdê na kaye kayî bikerê xu mîyan de jewî kenê make (ebe). Qeço ke o do bibo maka ci bi qirşik belî kene. Ma vajê ke panj qeçî êdê kayî bikerê. Di domonî pêrê qirşik deşene, di qeçê bînî jî pêrê qirşike deşenê. Di qeçê ke bena maka ci ê fina qirşik deşenê û înan ra jew bena maka ci. Qeço ke bena maka ci şino seranikî paweno.²⁰⁰

Nirxniyê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fizîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; bi teknîka sî erzenê sîyanê binan. Seke sî erzenê goreyê hem qûralan erzenê hem zî areyê çiman û qolan, destan de kordînasyonê yo balkêş gereke bibo. No winayîn domanan hem kişta fizîkî hem hişmendî hemzî kişta psîkomotorî aver beno. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şinê. Domanî na kayer bi grûbana kayî kenê. Areyê gruban de komunîkayon biyayene domanan kişta komelkî aver bena. No komînikasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem xobawerî gênê hem zî ziwanê ci aver şino. Kayer mîyan de rêzkerdena sîyan û sîyan goreyê teknîkêna eştene hêşê merdiman aver beno. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gênê zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî domanan kişta hişmendî aver benê.

3.3.11. Daxme

Daxmeyî di merdimî kayî kenê. Daxme verî qeçan jî kayî kerde merdimanê pîlan jî kayî kerde. Qeçanê werdêkan daxme yo hîrê sêk kayî kerdê labreyê taynê qeçanê girdan jî daxme yo heştêk kayî kerdê.

Daxme yo hîrê zeke: No daxme bi hîrê sîyana kayî beno. nameyê xu nê hîrê sîyan ra gêno. Qeçî nêyê vêşînde sîyanê pehanan ser o kayî kene. Sîyêna pehan ser o bi sîyêna birnayê ya çehar koşeyê cixîz kenê. Orteyê ci de jî di cixîjî ancenê. Ê her

²⁰⁰ Ç₄, Ç₂₄, Ç₃, Ç₂₆, Ç₁₄, Ç₁₆, Ç₁₂, Ç₃₀

merdimi hîrê sîyê ci benê. Ma vajê sîyê jew merdimi sipeyî yê zeke ê jewî jî sîyayî benê.

Qaydeyê na kayêr: Hordina merdimî sîyanê xu kenê xu deste. Jew merdim destpê keno. Jew bi jew sîyanê xu ca yo ke çizgî ameyê resayê pê wija de ronenê. Sîyê xu ronayî tepîlîya sîyanê xu bi sira ya çizgîyan ser o vera cor, cêr, raste, çepe şeno kayî bikero. Ê kemcîn merdimî hîrê sîyê ci bîrê jew çizgî ser zeke kaye o gêno û qalê bena ê merdimê bînî yo. Jew merdim ke hîrê qalî po bê kaye keno vinî.

Daxme yo heştêk: No daxme b idi merdiman a kayî beno. No daxme nameyê xu heşt çeharkoşan ra gêno. Jew çeharkoşeyê girdî mîyan de vera cor heşte, vera core heşte çeharkoşeyî estê. Çeharkoşeyî pêro şeştî û çeharê. Na kayî bi sîyanê pehanan ser o kayî bena. Daxmeyî ya bi kercî ya yan jî ke bi jew sîya birnayê ya cixîz kenê.

Şekil 3: Daxmeyo Heştêke²⁰¹

Qaydeyê na kaye: Bi hîris û di sîyana kayî bena. Des û şeş sî ê jew merdimî des û şeşe ê merdimê bînî yê.

Sî vera ver û vera kalekan teneya şinê.

²⁰¹ Eser Gül, 14 Mart 2019.

Beg hem vera ver hem vera pêyi hem jî vera kalekan şeno şiro.

Jew sî eke areyê sîyan de jew veng bibo jew ra vêşî sî şena bûro.

Her jew merdim kişta xu ra jew xetê venge verdano û çharkoşeyê ê xeta diyîn û hîriyîn de roneno. Sî mîyanê çharkoşeyan de ronêyenê. Xeta diyîn de heşte sî ronêyenê xeta hîrêyîn de heşte sî ronêyenê.

Merdime destpê keno. Sîyan vera ver jew gam teneya şenê berê. Xeta ke kişta sifî de venge manena ayî rê vanê xaneyê begî. Merdim ke sîya xu bero xaneyê begî a sî bena bege. Sîya ke bena bege hem şena vera ver hem şena vera pêyi şiro. Sîya ke bena bege bege ra heyânî bege şena gamî bikero. Sîyê ke kewnê vere şeno bûro.

Sî zeke benê kayî kamcin merdime sîya xu bîyaro vernîda siyer yan jî kalekanê siyer û pêynîya siyer da êyî vengbo sek merdim bîn şeno sêrda êyî ser ra gam bikero û sîyera êyî bûro.

Merdime ke sî bido merdim bîn şeno nêwero.

Kamcin merdim verî sîyê biqediyê qal bena êyî ro.

Kamcin merdim hîrê qalî po kero zeke kaye o gêno.

Nirxnayişê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fizîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendiyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; daxmeyî çixîz kenê, quralanê na kayer mûsenê, sîyan rêz kenê û goreyê nê quralan kayer kayî kenê. Nê pêro domanan hem kişta fizîkî hem kişta hişmendî aver benê. Na kayer de domanî zêde fikrîyenê û stratejî kenê. Seba coyî domanî ya zî merdimî tewr vêşî na kayer de kişta hişmendî aver şinê. Na kayer mîyan de di merdimî bibê zî merdimê ke na kayî temaşe kenê zî benê. Domanî seke hamleyî kenê zî qiseyî kenê. Bi nêya domanî hem benê komelkî hem zî ziwanê ci aver şino. Kayer mîyan de heyecan zaf vêşî yo. Seba coyî domanî kişta hîssî zî aver şinê. Seke hamleyan kenê taynekê zî goreyê cesaretî ya zî tersî hamleyî kenê. Bi no şekla domanî ya zî merdimî kişta hîssî aver şinê û nasnamaya ci de zî tesîr vêrazîyêno. Domanî kayer mîyan de zexelî qatîyen nêkenê. Bi kaya zûrî nêkerdene mûsenê. No zî merdiman kişta etîk û ahlakî aver beno.

3.3.12. Pirrê

Pirrê ca yo düze de kayî bena. Ca yo ke kayî bena percênê (sînor) ci esto. Qeçê ke kayî kenê nêşenê percênê de kayî ra bifijîyê.

Areyê di grûban de kayî bena. Her jew grûbe de tewr kemî di merdimi gerek bibê.

Quralê kaye: Di merdimî pêrê benê qerejî û her jew merdim xu rê embazê weçînenê û grûbî virazêyenê.

Ser okê gruban bi sîyana qûnçê²⁰² virazenê.

Bi sîyêna şilik zûwa erzenê. bi şilik zûwaya merdimi ke pêy ra dim kewo belli kenê.

Qûnçe ra des gamî dûrî cayê kenê belli. Merdimi ke o do dim kewo qûnçe hetekide maneno. Merdimi bîn jî des gamî dûrî de vindeno. Merdimê bînî destur dane zeke nê ca yo ke verî kerdo belî (ma vajê ke êdê çoşmedê çehar daran de birremê) êdê wîja ra bîrê heyani qûnçe. Merdimi ke vernî dero bi xîza remeno ke xu qûne resno. Eke merdimi ke kewno ci dim heyani qûnçe bişo destê xu pano zeke verî êdê kaye destpê bikerê. Labreyê merdimi ke remeno, nêtepêşîyo û bîro linga xu qûnçe resno gruba êyî kaye destpê kena.

Grûba ke embazê ci bîyo make ê qûnçer e pawenê. *Na kaye de cayê qûnçer rê vanê hît.*²⁰³

Grûber mîyan de jew merdimi ke taynê şeno biremo qûnçer paweno. Grûba bîn remena xu kena vinî. Merdimi ke qûnçer paweno jî şeno gruba ke raqîba înan dim bikewo labreyê raqîban ra jew bîro linga xu qûnça no zeke o merdim o ke qûnçer paweno veşeno. Jewna embazê ci yeno qûnçer paweno.

Gruba ke embazê ci qûnçe pawene o ê kewnê ê bînan dim. Eke înan ra jewî destê xu panê zeke o merdim veşeno.

²⁰² Qûnç: qûça kemeran (Grûba Xebate ya Vateyî, *Kirmancca (Zazaca)-Türkçe Sözlük, Ferhengê Kirmanckî –Tirkî*, Veşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2019. r. 430.)

²⁰³ Ç₂, Ç₁₅, Ç₁₇, Ç₃₁, Ç₅, Ç₁₃

Merdimo ke tewr pêynî de maneno û xu kerdo vinî merdimê qûnçe heyânî vîste amborneno. Eke o merdim nêvijîyo dûze zeke veşeno.

Merdimî pêro veşayî tepîlya na ella grûba bîn qûnçer pawena. Keyî wina dewam kena.²⁰⁴

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kîştî hişmendî, fizîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; zafane remenê. Na kayî de tewr taybetmendîyo muhîm vêşî remayîş o. Bi remayîşa domanî kîştî fizîkî aver şînê. Domanî kayer bi grubana kayî kenê areyê grûban û areyê domanan de komînîkasyon esto û xeylê domanî yenê pêheteke. Bi no winaya domanî hem benê komelkî hem zî ziwanê ci aver şîno. Her yew doman seke bena maka ci şeno a maker xo serra ravêrno. Bi winaya zî domanî heyatê raştayî mîyan de berpirsîyareyî mûsenê. Kayer mîyan de zûrîkerdiş zî çînî yo. Domanî bi nêya zî mûsenê ke zûrîkerdiş çîyêno nebaş o. No zî domanî kîştî ahlakî aver beno.

3.3.13. Hewalî

Hewalî qeçî sewbîna merdiman de qerez nêkewnê. Her qeç hawalî ya xu virazeno û taynê va yeno zeke hewalî ya xu verdano azmên. Zeke hewalî verdano layê hewalî xu destî de verdano. Hewalî çende kewna hewa ra hende layê xu keno derge.

Hewalî bi hîrê textî, qamîşî ya û naylonî ya virazêna. Virajî tepîlîya bi laya girêdanê û verdanê cor.

²⁰⁴ Ç₆, Ç₇, Ç₁₁, Ç₁₂, Ç₃₂

Şekil 4: Hewalîya Şeş Koşê²⁰⁵

Sifte hîrê textê şenikî vînêyênê. Derganeya ci kenê hendê pê. werteyê daran kenê belî. Hîrê daran werte ra grêdanê. Hîrê darî werte ra girêdîyayî tepîlya hendê derganeyî da daran naylon cikenê û bi serede daran a girêdanê. Qando ke denge virajîyo pêynî ya hewalê ra bi poşetî ya boçike virazêyena. Ca yo ke hewalîyer azmen de corde denge de verdano werte ra cor do. wija ya layê girêdanê û hewalêr veradanê azmên.

Na kaye mîyan de çende qerez nêaso jî esta. Çike hewalî ya kemcîn qeçî vêşî hewa kewo o merdim hende serkewte yo.

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fizîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdîşî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; seke hewalî virazenê, dengeyê hewalêr eyar kenê, layê hewalî girêdanê û bi dengeyêna layê ci verdanê seba nêyî becerîyê psîkomotorî û areyê qolan, destan de kordînasyonê yo balkêş gereke bibo. No winayîn domanan hem kişta fizîkî hem hişmendî hem zî kişta psîkomotorî aver beno. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şînê. Domanî na kaye çende şaxsî kayî bikerê zî. Areyê merdiman de komunîkayon bîyayene

²⁰⁵ <https://www.gulenucurtma.com/cita-takimi-altigen-orta-boy-ahsap.html> (10. 03. 2024)

domanan kişta komelkî aver bena. No komînîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem xobawerî gênê hem zî ziwanê ci aver şino. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gênê zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî domanan kişta hîssî aver benê. Na kayer mîyan de domanî tewr vêşî kişta psîkomotorî aver şinê. Çike domanî senî ke hewalîya xo bi laya girêdanê û bi teknîka verdanê hem adaleyê ci yê girdî hem zî adaleyêci yê barî aver şinê.

3.3.14. Tekana Gulle (Gulle Tek)

Na kayî bi di grûbana kayî bena. Ger jew grube de tewr kemî di merdimî benê. Na kaye de gûlleyê ke pa kayî kay ben abi mermera virazenê ya jî bi sîyanê sîyayana virazenê. Gulleyî seydê gode qilorî benê. Çapeê ci tewr kemî hîre bi gulleyanê cînciqan benê.

Kaye mîyan de tekî jî estê. Tekan bi sîyanê hendê nîmeyê sala destî benê bi înanan virazenê. Nê sîyê tekan sîyê teneikî benê. Dergeya ci kilmaneyê ci ra di qatî vêşî ya.

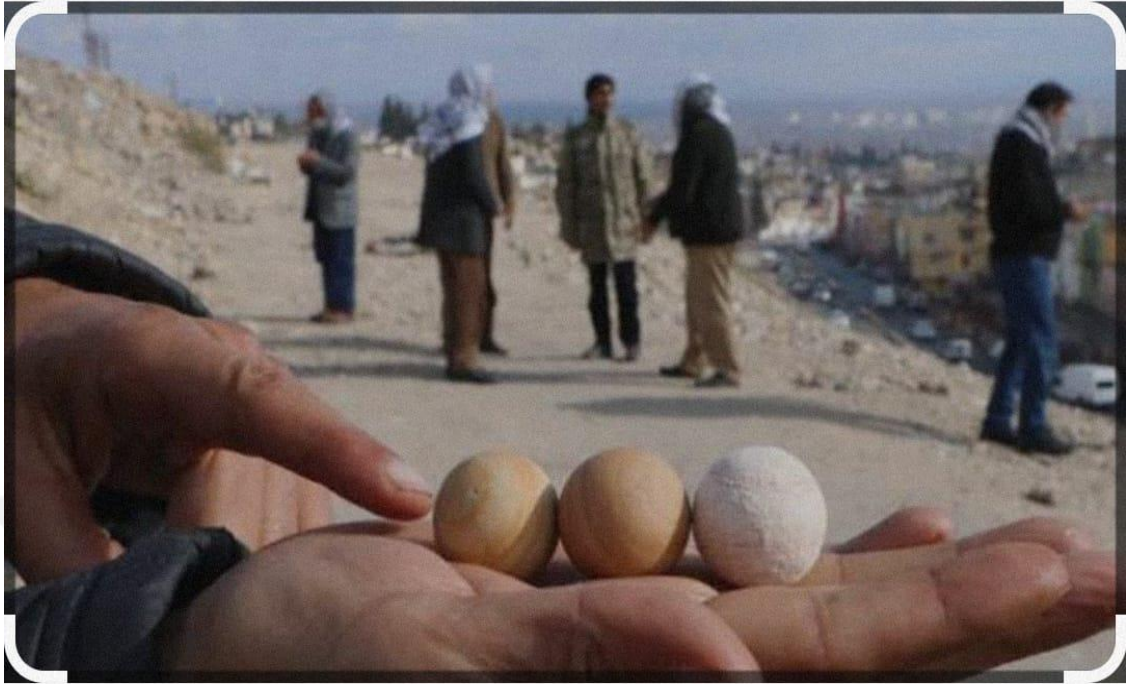
Qaydeyê na kaye: Na kayî bi gulleyan û tekan a kayî bena.

Şeş tekana kayî bena.

Gullî bi giştana erzenê tekan. Destê xu ronênê erde giştî îşaret nane giştîda engîştanî ser, gullî kenê giştan vere û erzenê.

Gullî bi giştana tepîştîş çinî yo.

Sifte teka vernêyên ronêyena. Pêynîya ayî de hîrê gamî tepîla hîrê tekî ronêyenê. Tekê kişta çepe de tekê jî kişta raşte de ronêyenê. Merdimî 12 (diwêş) merdîman vêşêrî bê zeke çehar tekîna debênê kaye mîyan.

Şekil 5: Gulleyê Mermerî²⁰⁶

Merdimî xu mîyan de benê di cayî.

Grubî qandê pêşike²⁰⁷ şilik û zuwa erzenê. Seydê kamcîn grûbe bîro zeke sifte a grûbe despê kena.

Kaykerdaxê gruban bi rêzeya gullanê xu erzenê tekan. Jew tek bûrê benê teke, ê didiyan bûrê benê çite, ê hîrêyan bûrê benê hîrilî, ê çeharin bûrê benê çeharlî, pancî, şeşlî...

Merdimî zeke erzenê tekan şenê pê jî bûrê labreyê merdim eke embazê xu bûro veşeno labreyê merdimê gruba bîn bûro zeke o merdim kayî ra kewno dûrî. Merdim o ke kayî ra kewno dûrî eke tekî verdê jî pûanê ci nêravêreno ê bîni.

Heyanî tekî pêro nêkewê pûnê grûban pê rê nêşinê.

Tekî pêro heyanî bikewê merdimî bi rêza gullanê xu erzenê ci.

²⁰⁶ <https://www.ajansurfa.com/haber/9156579/sanliurfada-200-yillik-kurt-oyunu-hala-revacta>(10. 02. 2024)

²⁰⁷ Pêşike: Gruba ke a do kaye verî despê bikero qandê ayî şilik û zuwa erzenê. Sîya ke pa şilik û zuwa erzêno seydê kamcîn grube bîro seke pêşika înan bena.

Tekî pêro qedîyayî tepîla grûbî na el erzenî pê. Merdimê gulleyî embazê xu bûro zeke mireno labreyê ê gruba bîn bûro zeke merdim o ke mireno pûanê ci çendê zeke ravêrê êyî rê.

Merdim o ke tewr pêyî de maneno o serkewte beno. O merdim kamcîn grûbe do zeke a grûbe qalê kena gruba bîn ro.

Gruba ke kayî grota a dest pê kena.

Merdim o ke kokra tek nêwerdê êyî rê vatê rût. Merdimê rûtî tewr behdo gulle eşte.²⁰⁸

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fizîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; seke gulle erzenê goreyê hem qûralan erzenê hem zî areyê çîman û qolan, destan de kordînasyonê yo balkêş gereke bibo. Domanî gulleyan dekenê areyê engştan û erzenê. Bi engîştana nîşan gênê. No winayîn domanan hem kişta fizîkî hem hişmendî hemzî kişta psîkomotorî aver beno. Adaleyê domananê barî zaf baş aver şînê. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şînê. Domanî na kayer bi grûbana kayî kenê. Areyê merdiman de komunîkayon bîyayen domanan kişta komelkî aver bena. No komunîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem xobawerî gênê hem zî ziwanê ci aver şîno. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gênê zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîssî pêro zî domanan kişta hişmendî aver benê. Çike tekan rêzkerden û seke tekî bi gullana yenê werden domanî bi qûralêna nê qalan anbornenê. No wina domanî humaran zî mûsenê û kişta hişmendî vêşî aver şînê.

²⁰⁸ Ç₁, Ç₃₃, Ç₃, Ç₁₈, Ç₁₉, Ç₂₆

3.3.15. Gulleyanê Cînciqênan a Kaye

Na kayî areyê di merdiman de kayî bena. Na kayî serê gulleyanê cîncikan kayî bena. Di babetî kayî bena. Jew babete de gullan bi destana erzenê gullanê pê jew babete jî bi engîştana erzenê gullanê pê.

Qeçê ke na kaye kayî kenê zeke hewna kaye destpê nêkerda êdê çende gullan ser o kayî bikerê pêrê vanê. Ma vajê ke vato madê çehar gullan ser o kayî bikerê kamcîn bibo çehare zeke kayî qedêna.

Şekil 6: Gulleyê Cînciqî²⁰⁹

Na kayî bi rêza kayî bena. Merdim zeke pêşa ci bena mecbûr nîyo berzo gulleyî raqîbê xu. Şeno gulleyê xu jew herûnde jî billeqno. Zeke sira bîro ci û çime ci bibirno zeke erzeno güllede raqîbî. Sek gulle bîro gullî ro zeke o gulle radeyêno.

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; seke gulle

²⁰⁹ Kitentik. com. 1302206007986(14. 03. 2024)

erzenê goreyê hem qûralan erzenê hem zî areyê çiman û qolan, destan de kordînasyonê yo balkêş gereke bibo. Domanî gulleyan dekenê areyê engîştan û erzenê. Bi engîştana nîşan gênê. No winayîn domanan hem kişta fizîkî hem hişmendî hemzî kişta psîkomotorî aver beno. Adaleyê domananê barî zaf baş aver şînê. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şînê. Domanî na kayer bi grûbana kayî kenê. Areyê merdîman de komunîkayon bîyayen domanan kişta komelkî aver bena. No komunîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem xobawerî gênê hem zî ziwanê ci aver şîno. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gênê zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîssî pêro zî domanan kişta hişmendî aver benê.

3.3.16. Kelasînge

Kelasînge manaya xu ke le ra gêna. Keleyê sîyan keleyê here estê. Kelasînge bi çapeuta û bi rêsa virazêna. Dergeya kelasînge metreyên û nîm esta. Wereyê ci de kefê ci esto. Kişta kelasînge çepî de qando ke gişta kê ya pîrik dekewo têye qulê esta.

Şekil 7: Kelasînge²¹⁰

²¹⁰ Kewkanî, Güngürmez Köyü Iğdır, 501103853287129/photos/1381704855227020

Kelasînge seba ke ke pa sî berzo virazêyena.

Merdîm sî, kemer, kelleyê her dekeno mîyanê kefê ci, giştî xu dekeno qulla ci her di layanêci tepêşeno û hêl keno û erzeno. seba ke sî bierjîyo layên xu destî ra verdano layên jî xura giştî da pîrika maneno.

Bi kelasînga vêşî kayî kay benê. Nê kayan ra jew nişan eştiş jew jî sîyan dûrî eştiş o.

Çehar panc merdimî kayî kenê.

Cayêne de nişane ronênê û bi rêza sîyan erzenê nişanî. Jew fine jî pîya kewnê qereze kamê ke sîyan berzo nejî kayî ra kewno. Merdimî ke tim erzeno dûrî kaye o gêno.²¹¹

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kiştî hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendiyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; seke sî erzenê goreyê hem qûralan erzenê hem zî areyê çîman û qolan, destan de kordînasyonê yo balkêş gereke bibo. No winayîn domanan hem kiştî fîzîkî hem hişmendî hemzî kiştî psîkomotorî aver beno. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. No şekla hem domanî kiştî nasnamayî hem kiştî ahlakî aver şînê. Domanî na kayer çende şaxsî kayî bikerê zî. Areyê merdiman de komunîkasyon bîyayen domanan kiştî komelkî aver bena. No komunîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem xobawerî gêne hem zî ziwanê ci aver şîno. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gêne zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî domanan kiştî hîsî aver benê. Na kayer mîyan de domanî tewr vêşî kiştî psîkomotorî aver şînê. Çike domanî senî ke kelasînge kenê hêl û bi teknîka erzenê hem adaleyê ci yê girdî hem zî adaleyêci yê barî aver şînê. Domanî bi na kayer a kelsîng senîn virazêna êyî zî mûsenê û no domanan kiştî hişmendî aver benê.

²¹¹ Ç₁, Ç₃

3.3.17. Delame

Kaya delamî qeçî vêşîne xuser kayî kene. Delame verî çerçîyan ardê dewan de rotê. Delame qeçan bixu nêşayê virazo. Delame bi dara virazêyeno. çîyêno cor ra qillor o u vera cêr beno seydê serede qeleme. Seredê ci de asin esto.

Delamî ya senîn kayî bena: Kaya delamî ya ca yo dûz yan ke jî ca yo ke bîyo çimanto, suwaxe wija de kayî bena.

Qeç qinabê yo hendê metre yê û nîmî seredê delamî ra başleeno û pêşeno delamî ra. Layê qinabî yo pêynî jî xu giştê girêdano. Qinabî bi rêza pêşeno delamî ro tepîla desatê xu vera cêr keno û finên ra delamî erzeno erde. Eştiş û qinabî pêş kaşkerdene jew wexte de beno. Çike senîn ke barê delamî beno vera cêr qinabe kaş beno û delame hewna core de doş beno. Doşbîyayen a delamî erdo jî dewam kena.

Na kayî jew fine çehar-pance qeçî pîya kayî kenê. Zeke pîya kayî kene zeke pêro pîya delamanê xu erzenê. Kamcîn delame behdo vindero zeke o qeç serkewte vijeyêno.

Na kaye mîyan de hereketê artîstanê yî jî estê. Nînan ra jew jî qeç zeke delamî erzeno erde delame erdo doş beno. zeke delame döse beno qeç gêno qinabî di-hîrê finî pêşeno delamî ro û erzeno sala lepê xu sere. Delame na tepîla sala destî ser o döse beno. Labreyê nê hereketî qeçê ke bişê bikerê kemî yê.

Jew fin jî qeçî bi tebeşir ya jî kereca qillorê ancenê qeço ke delameyê cin a qilore mîyan ra bivijîyo veşeno.²¹²

²¹² Oğuz Öcal, Ersoy Petek, *Türkiyede 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları*, Tehmber Yayınları, Ankara 2004. r. 131.

Şekil 8: Kaya Delamayî Nameyê Xo Nê Delameyî Ra Girota²¹³

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; seke layê delamî girêdanê û delamî erzenê goreyê hem qûralan erzenê hem zî areyê çiman û qolan, destan de kordînasyonê yo balkêş gereke bibo. No winayîn domanan hem kişta fîzîkî hem hişmendî hemzî kişta psîkomotorî aver beno. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şînê. Domanî na kayer çende şaxsî kayî bikerê zî. Areyê merdiman de komunîkasyon bîyayen domanan kişta komelkî aver bena. No komunîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem xobawerî gênê hem zî ziwanê ci aver şîno. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gênê zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî domanan kişta hîssî aver benê. Na kayer mîyan de domanî tewr vêşî kişta psîkomotorî aver şînê. Çike domanî senî ke delameyî bi qinaba girêdanê û bi teknîka erzenê hem adaleyê ci yê girdî hem zî

²¹³<https://www.kitantik.com/product/FirildakTopac-1960-1970-Li-Yillarin-Cocuk-Oyun-Malzemesi>(10. 03. 2024)

adaleyêci yê barî aver şinê. Domanî bi na kayer a delame seba ke doşe bibo senîn girêdîyeno êyî zî mûsenê û no domanan kişta hişmendî aver beno.

3.3.18. Tule²¹⁴

Na kayî tewr vêşî lajî kayî kenê. Labreyê kêyneyî jî na kayer kaye kanê. Kaya tuleyî bi çoyêna²¹⁵ metreyên û nîm, darêno jî hendê bincowêna kayî bena.

Na kayî cayêno dûza kayî bena. Vêşîne wesarî û zimistanî kay bena.

En kemî çehar merdimana kayî bena.

Merdimî xu mîyan de benê di parî.

Her merdimî destî de jew ço beno.

Parê şina cor pare şina cêr. Vera çep û raşt şîyayene jî beno.

Her grûbe xu mîyan de merdimî ke en vêşî şeno tuleyî berzo durî êyî kenê belî.

Kortê ya hendê nîm bincowe adenê yan jî di sî nanê pê vera û darê kilmî (tuleyî) nanê ser. Merdimê gêno çoyer keno tuleyî ser hendê di bejna keno hewara û bi çoya fineno ci erzeno dûrî.

Eşte tepîlya gênô bi lingana amborneno.

Dima merdimê gruba bîn eynî çî keno. O jî durîbîyayîna tuleyî bi lingana amborneno.

Ê kamcîn merdimî tuleyê ci şîyo dûrî zeke verî kaye grûba êyî destpê kena.

Durîbîyayîna grûban pêra hendê merdimî ke en vêşî tule eşto dûrî hende bena.

Grubî xu heteke de cayê tuleyî virazenê.

²¹⁴ Ç₁₈, Ç₁₉

²¹⁵ Ço: çuwe (Grûba Xebate ya Vateyî, *Kirmancca (Zazaca)-Türkçe Sözlük, Ferhengê Kirmanckî – Tirkî*, Veşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2019. r. 115)

Şekil 9: Hacetê Tuleyî²¹⁶

Grûba ke tule eşto durî gêna tulleyî erzena gruba bîn. Tule bîro kamecîn merdimi ro zeke o merdim kayî ra kewno, veşeno. Labreyê gruber mîyan de jew tuleyî hewara tepêşo zeke merdimi ke tule eşto veşeno.

Merdimî nêşê tuleyî tepêşê zeke na tepîla ê tuleyî erzenê.

Merdim eke tuleyî tepêşo grûba bîn gêna çoyanê xu erdo kena war. (sereyê çoyer teneya kenê war)

Merdim tulleyî bi desta erzeno çoyanê gruba bîn. Nîro çoyan ro zeke ê merdimî bi rêza çoyanê xu şekloke çoyê ci erdo şîrê war erzenê tuleyî. Bîrê tulleyî ro zekemerdimi ke tule eşto veşeno. Nêşê bîyarê tuleyî ro zeke merdimi ke tule nêşto o tuleyî keno çoyer ser û erzeno. Kayî no şekîl dewam kena.

Merdimê ê grubê pêro heyanîbiveşê na kayî kay bena. Merdimi pêro veşayî tepîlya jew qal bena po. Merdimê ke qal kenê po destpê kenê.

²¹⁶ Hacı Hocaoglu, (10. 10. 2023)

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; bi teknîkêna tuleyî hillo kenê û bi çoya erzenê dûrî. Seke tuleyî erzenê goreyê hem qûralan erzenê hem zî areyê çiman û qolan, destan de kordînasyonê yo balkêş gereke bibo. No winayîn domanan hem kişta fîzîkî hem hişmendî hemzî kişta psîkomotorî aver beno. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. Mavajê ke seke dûrîşîyayîşê mesafeyê tuleyî bi lingana anmbornenê zexelî nêkenê. Çende lingî anbornayê seke êyî vanê. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şînê. Domanî na kayer bi grûbana kayî kenê. Areyê gruban de komunîkayon bîyayen domanan kişta komelkî aver bena. No komînikasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem ozguven gênê hem zî ziwanê ci aver şîno. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gênê zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî domanan kişta hîssî aver benê. Domanî seke bi lingana anbornenê eynî wexte humaran zî mûsenê. Wina zî domanan kişta hişmendî aver beno.

3.3.19. Kaboke ²¹⁷

Na kayî bi esteyêno ke gozeka mîyan, bizan, kaviren, beranan, ogeçan, varekan, xezalan û koçbesan mîyan de esto bi êy a kayî bena. Nê terkeyê ke mi vatî çîpanê nînan mîyan de gozek a ke simî vero o gozeke de esteyê esto ma ê estî rê vanê kabok. Verênanê ma ê esteyî heywanî zeke merdê yan ke jî cikerdê ê esteyî dayê qeçanê xu. Qeçan ê kabokî winî weşêna emaret kerdê. Taynin kerdê hene taynin kerdê boyax. Ê qeçan pêrin jî ti vajê ke estîbî. Qeçan pêrin destî de tewreyî estîbî û mîyanê tewrî de nê kabokê ci estî bî.

²¹⁷ Na kayî dewa Sêwregî Nasirwêran de zî zehf kay bîya. Ma Na kaye rê vanê “kabok”. Mi na kayî apê xo Ç₁₉, Ç₃ pîyê xo Ç₁ û dewijê ma Ç₂₄ (lajê Kek Miho yî û nîyajika Rih) ra perse kerda Na kaye bi estanê mîyan yan zî bizana key kene. Este yo ke gozeka linganê heywanan de çehar çimîyê bi înan a kayî bena

Şekil 10: Kabokî, Kaya Kabokan bi Nê Estana Kayî Bena²¹⁸

Kaya kabokî ya di merdiman ya jî di koman a kayî bena.

Ê her merdimî davîstê kabokê ci estê. Merdim esto ke hîrê kabokê ci teneya estê. Her jew merdim kabokan mîyan ra kabokê xu yê tewr weşî, kabok o ke goreyê merdimî merdimî rê baş yeno êyî weçînen o.

Eke di komana kayî bibo zeke her jew kome xu mîyan de jew merdimî weçînena o merdim herûnda pêrin de kabokî erzen o.

Kome de her jew merdim hendê emzanê xu esparî werte de roneno. Jew merdim koman ra pers keno vano şillik ya zuwa. Goreyê şillik zuwayî koma ke a dero sifte destpêbikero belî bena. Jew merdim qilorêna hendê teşî anceno. Qillor tewr vêşî hendê virarê bena. Labreyê di merdimî teneya bê zeke her merdim tewr kemî di kabokî gerek rono. Kom bo jî eke kom didilî bo her jew merdim tewr kemî gerek jew, kom eke hîrilî bo her jew merdim tewr kemî di kabokî ronana. Kabokî gerek tewrdê qarşîya pîya qatê çeharî bê.

²¹⁸ Gamze Kalender, Aşik Kemiği, (28 Mart 2018, 10:12)

Kabok goreyê şeklî zeke bi desta bierjîyo erde şeş ihtîmalî teneya şeno erdo bikewo. Eke kabok qîloreker tever a bikewo zeke el ravêrena merdimê bînî yan ke jî ravêrena koma bîn.

İhtimalo en çetin beg o. Beg kişta kabokîya hem en tûj a hem jî en derg a. Merdim zeke beg berzo gerek kabok kişta ci ya tûj bîro erde. Zeke beg berzo kabokê ke wertede ronîyayê pêrin tewrdê ê xu ya şeno bigîro.

Eke kişta derg a bîn bîro zeke vanê her. Eke her bîro merdim nîmeyê kabokan beno/ gêno. Eke şeş hebina kayî bîya zeke hîrên gêno.

Eke kalek ser bikewo vanê sofî. Sofî bîro zeke çeharin ra jewî gênê.

Eke kişta hera ya ke têyde se qulek esta a kişte ser bîro zeke merdim kabokan pêrin keno vinî. a kişte rê vanê xirxiz.

Kişta pehan ser bikewo taynê vanê donk taynê vanê espar. Yan jî kişta ke hewayê mîyanedê kesa ya bîro zeke ci rê vanê tûj ame. Nê di kiştan de jî eşten a merdimî nêhesibêna.

Na kayî teneya kabokan ser kayî nêbena. Qeçî estî bî ke şekeran ser o kayî kerdê. Qeçî estîbî ke pindilikan ser o kayî kerdê, qanikan ser kayî kerdê, gulleyan ser o, hakanê kergan ser o fîna kayî kerdê.

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; bi teknîkêna kabokan erzenê. Seke kabokan erzenê goreyê hem qûralan erzenê hem zî areyê çîman û qolan, destan de kordînasyonê yo balkêş gereke bibo. No winayîn domanan hem kişta fîzîkî hem hişmendî hemzî kişta psîkomotorî aver beno. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şînê. Domanî na kayer bi şaxsî kayî kenê labelê areyê merdiman de komunîkayon bîyayen domanan kişta komelkî aver bena. No komînîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem xobawerî gênê hem zî ziwanê ci aver şîno. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gênê zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî domanan kişta hîsî aver benê. Domanî

seke kabokan erzenê kabokî babet babetî erdo vindenê û nê 113erin inderden her yewî qûralênê ci esto. Domanî seke na kayer kenê nê qûralan 113erin mûsenê. Wina zî domanan kişta hişmendî aver beno.

3.3.20. Eşkijeke²¹⁹

Na kayî en kemî bi çehar merdiman a kayî bena. Jew kemerêna girde ya jî hermûşkê nîşan kenê. Ca yo ke nîşan dêyeno ci rê vanê koz. Bi qirşik girewtene a merdimê û make (ebe) weçînêyeno.

Merdimê baş (seroke), merdimê jî make beno. Na kayî vêşînde bişew kayî bena. Nara qeçê ke bi roj kayî kerdê jî estîbî.

Kêynan û lajana pê mîyan de kayî kerdê.

Na kay hamnanî, payîzî û wesarî vêşî kayî bîyê. Jew wexte qeçan zeke vewre varayê jî kayî kerdê.

Percênê kaye pêrin pê mîyan de nîşan kerdê. Merdim o ke percênî ra bivijîyayê teber zeke veşayê. Merdim o ke biveşayê jî bîyê mak a êyî.

Merdim o ke bi qirşik yan jî veşatene a beno make o xu rê bixu başî weçînen o.

Merdim o ke make beno kojî ser o roşeno. Sereyê xu keno şeqanê xu mîyan û çimanê xu gêno. Merdim o ke baş o. Bi desta dano mîyaneyê makî ro merdimê bînî remenê. Zeke merdimê bînî remenê baş dano mîyanedê makî ro û bi qafiyeya vano: ‘ Eşkija min a sûre, şina tenedûre, tenedûr veşayaaa, eşkije pêşayaaaa, millayê min ê corîmî, millayê min ê cêrîmî, gayan bigî bêrîmî, serake şinê şorîmî. ’ Zeke vano serake şinê şorî bi xizêna destê xu dano mîyanedê makî ro û remeno. Make hem kozikî paweno hem jî kewno kaykerdoxan dime. Zeke destê xu merdimêna no zeke merdim o bîn bena maka ci. Kaykerdoxî jî kewnê başî dime. Eke başî tepêşê na tepîla nema maka başî. Nara²²⁰ (labreyê) eke şirê destê xu kozikî ya nê ebe fîna newede

²¹⁹ Ç₂, Ç₅, Ç₁₅, Ç₁₇

²²⁰ Nara: pîrika mi Emîna herûna ‘labelê’ yew fin çekuya ‘nara’ zî vana.

ra/newedîn ra kaye başleeno. Na kayî wina berdewam kena. Heyanî ke pêro embazî nêadizîyê kayî kenê.

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kîştê hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; zafane remenê. Na kayî de en taybetmendîyo muhîm vêşîremayîş o. Bi remayîşa domanî kîştê fîzîkî aver şînê. Domanî kayer bi grubana kayî kenê areyê grûban û areyê domanan de komînîkasyon esto û xeylê domanî yenê pêheteke. Bi no winaya domanî hem benê komelkî hem zî ziwanê ci aver şîno. Her yew doman seke bena maka ci şeno a maker xo serra ravêrno. Bi winaya zî domanî heyatê raştayî mîyan de berpirsiyareyî mûsenê. Kayer mîyan de zurîkerdiş zî çînî yo. Domanî bi nêya zî mûsenê ke zurîkerdiş çiyêno nebaş o. No zî domanî kîştê ahlakî aver beno.

3.3.21. Hevlotike

Na kayî bi sîyanê sîya, sîya sipê, kerej û esteyana kayî bena.

Kayî jew sehaya hera û dûze de kayî bena.

Na kayî di merdiman vêşêrî ya kayî bena.

Kayî bi ebe weçînayen a başleena. Jew merdim ya kaykerdoxan pêrin rê qirşike²²¹ degêno yan jî bi ambornayene, kayvaten a jew merdimî weçînenê. Merdim o ke beno ebe merdiman perin rê vano çîmanê xu bigîrê û pêynîya xu vera mî kerê. Êyî ra tepîla xiliker erzeno cayê û merdiman rê vano çîmanê xu akerê. Merdim o ke xiliker bivîno na tepîla o beno ebe. Na kayî wina dewam kena. Heyanî ke wextê kaykerdoxan esto pîya na kaye kayî kenê.²²²

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kîştê hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena.

²²¹ Qirşike: yew merdim qirmê yo werdî yan zî xilikê ya werdî keno xo destê. Destanê xo beno xo miyanî pêyî. Xilike yan zî qirşekî xo destanmîyan de beno û ano. Pêynî de xo destê miyan de verdano. Destanê xo ano pêser keno nûncike û ano merdimî ver vano çep raşt. Merdim ya vano çepê yan zî raşte. Eke bizano xilike kamcîn destî miyan da seke maka êyî nêbena. Heyanî ke yew merdimê teneya maneno no wina berdewam keno.

²²² Ç₂, Ç₃₁

Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; seba ke domanî motîwasyonê xo bancê xo ser gêyrenî sîyan. Bi nêya zî hêşê ci awer şîno û bi gêyrayîşa zî domanî kîştî fîzîzîkî aver şînê. Seke sîyer vînenê zî heyecan gênê. Bi no şeklakîştî hîssî aver şînê. Domanî na kayer çende şaxsî kayî bikerê zî areyê merdiman de komînîkasyon virazêno û bi nêya zî ziwanê domanan aver şîno, domanî benê komelkî.

3.3.22. Lehtî

Na kayî hem kêyneyî hem zî lajî kayî kenê. Kayî en vêşî hamnanî û wesarî akyî bena. Na kayî jew sîya pehan û seranikîya (sîya seydê gulleyê mermerî qîlor) kayî bena.

Na kayî bi di merdimana kayî bena.

Merdimî xu mîyan de gaman beli kenê. Ma vajê ke vanê verî kamo ke seranikî panj sey gamî bikero o qal keno merdimê bînî ro. Kame verî bibo hîrê qalî o kaye gêno. Merdim eke lehtîya merdimî jî bi lehtîya xu ya bûro zeke panj sey gamî nêbo jî qal bena po.

Di kaykerdoxî xu mîyan de qirşîk degênê yan jî şîllîk- zûwa erzenê û kaye destpê kenê.

Merdim o ke maka ci ya seranikî sîyêna ke nîmeyê ci erdî sero yo nano ayî sere. bi gamana yan jî lingana amborneno. Cayê keno nîşan. Lingana amborno zeke vîst linge, bi gamana amborno jî des gamî amborneno û deqê nîşan keno. Hordîna merdimî jî na deqe ra lehtîya xu erzenê seranikî. Merdim o ke maka ci ya verî o erzeno seranikî. Heyanî ke seranike bikewo bi rêza erzenê seranikî. Seranik kewno tepîla merdim o ke seranik nîvisto o jî bi lehtîya erzeno seranikî. Labreyê merdim ke seranike visto arayê lehtîya êyî û seranikî de vêşî are çînêbo merdim o bîn lehtîya xu erzeno cana. Ge ge kaykerdoxî erzenê hîzayê seranikî ke merdim o ke maka ciya o do berzo seranikî wa seranik jî lehtîya kaykerdoxî bînî jî bîro nejîyê êyî ke bûro û qal embazê xu ya kero.

Merdimo ke sifte beno panj seyî, o merdim kaye gêno û qal bena embazê êyî ro. Yan jî kamcîn merdim lehtîya ê bînî bûro zeke qalê gêno.²²³

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; bi teknîkêna lehtî erzenê seranikî. Seke lehtî erzenê goreyê hem qûralan erzenê hem zî areyê çiman û qolan, destan de kordîasyonê yo balkêş gereke bibo. No winayîn domanan hem kişta fîzîkî hem hişmendî hemzî kişta psîkomotorî aver beno. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. Mavajê ke seke dûrîşîyayîşê mesafeyê seranikî bi lingana anmbornenê zexelî nêkenê. Çende lingî anbornayê seke êyî vanê. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şînê. Domanî na kayer bi grûbana kayî kenê. Areyê gruban de komunîkasyon bîyayen domanan kişta komelkî aver bena. No komunîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem ozguven gênê hem zî ziwanê ci aver şîno. Kayer mîyan de rêzkerdena sîyan û sîyan goreyê teknîkêna eşten hêşê merdiman aver beno. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gênê zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî domanan kişta hîssiî aver benê. Domanî seke bi lingana anbornenê eynî wexte humaran zî mûsenê. Wina zî domanan kişta hişmendî aver beno.

3.3.23. Hinkose

Na kayî vêyvan de kayî bena. Na kayî tenya bişew kayî bena. Na kayer tenya camêrdî kayî kenê. Dewa Nasirwêranî û Sêwrege de kesê ke na kayî biroje kayî kenê çinî yê.

Zeke govenda vêyvî nîmeyê şew de bena sûre 3-4 merdimî çinayê cinîyan danê xo ra. Jû merdim jî çinayê kalan dano xo ra ow taynê pûrtê mîyan a xo rê erdîşa sipê virazeno.

Nê merdimî şînê xo xemilnenê ow merdim kal kêynaya ciwanik keno xo qola ow kewno vêyvî mîyan. Qolênê kalîya kêynek bena destênê ci de jî gopal esta.

²²³ Ç₁, Ç₁₃, Ç₂₄

Nê pêro (merdimê ke çinayê cinîyan ow çinayê kalî dayo xo ra) kewnê govende mîyan.

Merdimê ke çinayê cinîyan dayo xo ra kenê cinîkalî biremnê. Labreyê kal bi gopala nêverdano. Kem ke vera cinîya kalî şino ya ke destê xo nano pa, gopal pêyê milê xo ra weno. Kal kewno merdiman dim jî.

Cinîya kalî kam orteyê govende ra vejo teber seke a cinî bena ê êyî. Kal govende mîyan de hendoke kayî keno en pêynî de hêle ra kewno. Xoya şino ow rep ortayê govende de gûneno erdro.

Cinîya kalî kalî ser o bermena. Vana beno kemerdo. Merdimê ke çinayê cinîyan dayo xo ra çöşmeyê kalî de reqisênê kayî kenê. Dima ra kale lerzeno lerzeno ow yeno xo. Seke yeno xo fina başleyê govende keno ow kayî qedêna. Labreyê kayî en kemî nîm sehat xo ver dana. Merdimê ke kayer temaşe kenê ow merdimê ke govende ancenê hûwate ra mîzî xo binde kenê.

Merdimê ke çinayê cinîyan danê xo ra nê çina çinayo ke dewijî dewanê xe de danê xo ra o çina yo.

Ma vajê ke xo kenê dolbende. Panceyê cinîyan danê xo ra. Fîstanê cinîyan danê xo ra ow mûndî pêşenê mîyaneyê xûra.

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo merdimî ser o kişta hişmendî, fizîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de merdimî; aqtîvîteyêno folklorîk anê ca û nêyî hem seke keyî kenê bi rîtma hem zî cil û bergê komelê xo danê şilasnayan. Bi no şekla hem kişta psîkomotor aver şinê hem zî kişta kultuel aver şinê. Merdimî pêro yenê pê heteke. Taynê govende ancenê taynê zî temaşe kenê. Bi no şekla merdimî vêşî bene komelkî. Areyê merdiman de diyalox zî ravêreno bi nêya zî ziwanê merdiman da vêşî aver şino. Wextêno huwateyên ravêreno. Bi nêya zî averşîyayîşê hişmendî ravey şino.

3.3.24. Doqiz Aylîx

Na kayî ca yo dûz e de kayî bena. Seba ke merdimê dekewo qelayî bi lingana yaz zî sereya anbornenê. Kamcîn merdim kemî anborneno kewno qelayî. Kaykerdoxî gêne di şeytî ronene ya jî gêne di sî ronene kenê qelayî. Na kayî tenya lajî kayî kenê.

Kaykerdoğî bi lingana goge anbornenê. Merdim o ke en kemî anborneno kewno qelayî.

Kayer mîyan de merdim o ke di finî goge ro do ya jî di finî goge bîro ganê ci ro veşeno û kewno qelayî.

Merdim o ke qelayî de yo jî merdimê bînî eke bi serî ya hîrê xolî berzê kayî ra vijêno. Kayî ra vijîya tepîla jû merdimê dekeno qelayî.

Heyanî ke di merdimî tenya bimanê na kayî wina dewam kena. Di merdimê ke pêynî de manenê pêre penaltî erzenê. Kamcîn merdim verî hîrê xolî berzo seke pêşik beno o. Ci rê vanê no merdim pêş kewt.

Na kayer mîyan de merdimî pê rê bi lingana qafa vejenê. Merdim o ke ci rê qafa vijêno goger erzeno mîyanê qelayî. Labreyê eke goge sîyan ya jî şeytan ra teber şîro seke veşeno ow kewno qelayî. Na kayî tenya lajî kayî kenê.²²⁴

Nirxneyîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; seke goge bi lingana ya zî sereya anbornenê, kayer miyan de zî bi teknîka erzenê goreyê hem qûralan erzenê hem zî areyê çiman û lingan de kordînasyonê yo balkêş gereke bibo. Domanî goge kenê linge ser û erzenê qafa vejenê. No winayîn domanan hem kişta fîzîkî hem hişmendî hem zî kişta psîkomotorî aver beno. Adaleyê domananê qalînî zaf baş aver şîne. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şîne. Domanî na kayer bi grûbêna kayî kenê. Areyê merdiman de komunîkasyon bîyayen domanan kişta komelkî aver bena. No komunîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem

²²⁴ Ç₃₄

ozguven gênê hem zî zîwanê ci aver şîno. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gênê zî benê kêfweşî. Seke dekewnê qelayî ya zî vijênê seke zî qahrênê. Nê hîssî pêro zî domanan kışta hîşmendî aver benê.

3.3.25. Çitme

Kaya çitmî bolê ci wesarî ya jî zimistanî kaye bena.

Verî qeçî pîya sîyê ya zî noqteyê belli kenê. Dima bi sireyê na pêy remenê remenê xo sîya ke belli bîya ayî ser ra erzenê. Zeke xo erzenê epîla qeçê bînî şînê winênê paşnaya kaykerdoxî kotî de kewta. Na kayî wina dewam kena. En pêynî merdimî ke paşnaya ci sîyer ra en dûrî kewto kayer gêno.

Qeçî na kayer heyânî ke edizênê kayî kenê. Na kayer fêşinde lajî kayî kenê. Labreyê kêyneyê ke na kayer kayî kenê jî estê.²²⁵

Nîrxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kışta hîşmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; remenê û xo erzenê, hillo kenê. Domanî seke çitme erzenê areyê leşa merdimî, mesafeyê remayîş, hillokerden û avereştişî de kordînasyonê dê zaf balkeş esto. No wina domanan kışta pîkomotorî zî fîzîkî zî hîşmendî zî aver beno. Domanî na kayer çende şaxsî kayî bikerê zî areyê înan de komînkasyon virazîyeno. Bi wenaya domanî hem benê komelî hem zî zîwanê ci aver şîno. Kayer mîyan de heyecan, atraksîyon esto. Bi no şekla zî doman kışta hîssîaver şîno.

3.3.26. Gude Perodayîş

Na kayî zimistanî seke vewre varena kayî bena. Na kayer vêşî lajî kayî kenê labreyê kêyneyî jî kayî kenê. Di merdimî jî şenê kayî bikerê vîst merdim jî şeno na kayer kayî bikero.

Seke merdimî gude pêrodayîşî rê qerar gênê her jew merdim xilika werdî ya jî pişkulê keno vewre mîyan û bi vewra gude virazeno. Merdim esto ke guda xo dêsîya

²²⁵ Ç₁₁, Ç₃₄

pilozneno pêser. Hayîla gude bena ze sî. Jû merdim vewre sero cayê no berze bi vewra virazeno û jû merdim o ke xo ra razî yo guda xo vewre ser o roneno. Merdimê bînî bi sireyê na gudanê xo erzenê pê. Guda kamcîn merdimî ra xilik ya jî pişkul bikewo o merdim veşeno.

Na kaye heyânî merdimêno ke guda ci saxlem manena dewam kena. Merdim o ke guda ci nêşikêna, nêbena lete o merdim qezenc keno.²²⁶

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fizîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; bi vewra gude virazenê û gudan erzenê pê. Seke gude erzenê goreyê hem qûralan erzenê hem zî areyê çiman û qolan, destan de kordîasyonê yo balkêş gereke bibo. No winayîn domanan hem kişta fizîkî hem hişmendî hemzî kişta psîkomotorî aver beno. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. Mavajê seke guda kamcîn merdimî mîytan ra sî bivijîyo vanê zexelî nêkenê. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şînê. Domanî na kayer bi şaxsî kayî kenê. Areyê merdiman de komunîkayon biyayen domanan kişta komelkî aver bena. No komînîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem xobawerî gênê hem zî ziwanê ci aver şîno. Kayer mîyan de guda qillor viraştên û sî gude mîyankerdiş, teknîkêna eştiş hêşê merdiman aver beno. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gênê zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî domanan kişta hîsî aver benê.

3.3.27. Resen Kaşkerdiş

Na kayî en vêşî wesarî kayî bena. Ca yo dûze de kayî bena. Qando ke lingê merdiman erdî tepêşê wesarî da vêşî kayî bena. Na kayer kêyneyî û lajî pêmîyan de kayî kenê. Yew fin esto ke camêrdê girdî jî nakayer kayî kenê. Zeke kayî hewna başle nêkerdo merdimî ya jî qeçî yenê pêhetekte. Qeçî xo mîyan de qerarê kayan danê. Dima şîrît ya jî resenê pêyda kenê.

²²⁶ Ç₄, Ç₁₇

Qeçî xo mîyan de benê di kiştî. Xo mîyan de jew hakemê weçînenê. Noqteyê belî kenê. Çixîzê ancenê. Werteyê resenî de gireyê girêdanê. Kiştêna domanan jî nêşena ravêro akiştê gireyî. Destê kamcîn merdimî gireya nêyo veşeno.

Merdimo ke hekem o fitik ceneno. Kayî bi fitik cenayen başle kena. Hekem fitik bi giştanê xo ya ceneno. Merdimî pêro şirîti bi sesta tepêşenê û kaş kenê. Şirîti xo destan ro pêşayen çinî yo. Kamcîn kiştê kiştê bîn qeçan pêrin kaşkero nakiştê bî seke kayer gêne.

Na kayer ra merdimê girdî jî qeçî jî vêşî hes kenê.²²⁷

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kiştê hişmendî, fizîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; qewetê pê kenê tespît. Çike qewetê kamcîn grûbe vêşî bo seke kayer a grube gêna. Na kayî seran ser domanî kiştê fizîkî aver bena. Domanî yenê pêheteke kiştê sosyalîteyî benê komelkî. Kayer mîyan de zûrî nêkenê, zexelîn nêkenê. No zî domanan kiştê ahlakî aver beno. Domanan mîyan de komînîkasyon virazîyêno û no zî domanan kiştê zîwanî aver beno.

3.3.28. Bîlek (Gulaşê Qolî)

Na kayî her wexte kayî bena. tewr vêşî lajî kayî kenê. Mîyanê dewan de lajî da vêşî ayîle ke bi qewetê xo ya bîrê vaten. Hele gencê ke newe resayê roj panj finî na kayer kayî kenê.

Na kayî di merdimana kayî bena. Na kayî erdo jî kayî bena kemerêna girde sero jîkayî bena. Zeke kayî başle kena tepîla merdim o ke destê xo yê bînî ra qewet bigîro, destê xo berzo kemer, destê xo berzo erdî veşeno. Eke merdim erdo kayî bikero se merdimî xo erdo dûz kenê derge. Jû merdimî xo rê kenê hakem. Eke merdimî kemer sero kayî bikerê jî ê dê ya kemer vero bi tûtîkîya rojê ya jî sîyan ser o roşê. Ronîştî tepîla destanê pê jû hîza de tepêşenê. Merdim o ke hakem o heyânî hîrêamborneno û vano başle bikerê. Hordina merdimî destanê pê tepêşenê ow

²²⁷ Ç₂₃

destanê pê seba ke ronê goreyê pozîsyonê xo vera zere dîndanê. Kamcîn merdim verî destê bînî rono erde seke kayer o gêno. Na kayî jew fin goreyê kaykerdoxan hîrê finî jew fin jî jew fin tenya kayî bena. Eke merdimî hîrê finî kayî bikerê kamcîn merdim verî bibo didi o kayer gêno.

Na kayer de lajê xortî qewetê xo ceribnenê.²²⁸

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fizîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; qolanê pê ronênê erde. Qewetê kê vêşî yo êyî tespît kenê û kayer mîyan de qerez esta. Pa kayî seran ser domanî kişta fizîkî aver bena. Domanî yenê pêheteke kişta sosyalîteyî benê komelkî. Kayer mîyan de zûrî nêkenê, zexelînêkenê. No zî domanan kişta ahlakî aver beno. Domanan mîyan de komînîkasyon virazîyêno û no zî domanan kişta ziwani aver beno.

3.3.29. Gulaş

Na kayî en vêşî lajî kayî kenê. Dewa ma de cinî kayî nêkenê. Yanê çuşme ra jî cayo ke cinî kayî kenê mi nêaşnawito. Na kayer mîyan de seba ke merdimî nêbê dirbetin tenya wesarî vaşî ser o ow cayo bêşî de kayî bena. Jew fin merdimî estê ke cayî filhanî de jî kayî kenê. Nê merdimî jî wesarî kayî kenê.

Na keye kaya qerez a. Merdimê zorê merdimê bînî beno labreyê nê merdimî pêro embazê pêyê. Zeke kayî qedêna jî embazîna nînan dewam kena.

Seba kayer jû merdim ya jî merdimê ke kayer temaşê kenê pêro hakemî yê. Di merdimî weçînêyênê. Ya jî nê di merdimî vanê ma dê gûlaşe bikerê. Merdimî zeke weçînîyênê goreyê qelawîn, serran ow qelefetê merdimî merdimî weçînîyênê. Dima cayê gulaşî bellî kenê.

Na kayer mîyan de merdimî pê tenya bi destana şenê berzê erde. Bi lingana mudaxele çinî yo. Kamcîn merdim merdimê bînî berzo erde ow mîyaneyê ci bîyaro

²²⁸ Ç₁₅, Ç₁₆, Ç₂₁

erdî ser seke qal keno po. Merdim o ke hîrê finî mîyaneyê ci ronîyo erde zorê êyî şino ow gulaşî o keno vinî. Na kayer vêşî lajê ke newe resayê ê kayî kenê. Labreyê qeçê werdî jî na kayer kayî kenê.²²⁹

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; mîyaneyê pê ronênê erde. Qewetê kê vêşî yo êyî tespît kenê û kayer mîyan de qerez esta. Na kayîseran ser domanî kişta fîzîkî aver bena. Domanî yenê pêheteke kişta sosyalîteyî benê komelkî. Kayer mîyan de zûrî nêkenê, zexelînêkenê. No zî domanankişta ahlakî aver beno. Domanan mîyan de komînîkasyon virazîyêno û no zî domanan kişta zîwanî aver beno.

3.3.30. Dismal Giroten

Na kayî en vêşî qeçê werdî kayî kenê. Qeçê 6-12 serreyî da vêşî kayî kenê. Qeçî pê mîyan de benê di cayî. Her jû kome cayê de vîndenê. Jû merdim Jî şino wereyê îna de vîndeno. Dismalê keno xu destê. Grubî xo mîyan de merdimanê xo nimareyî danê ci. Nêyî ra xebera gruba bîne çînêbena. Labreyê qeçan rê nê kayê ci hendo ke qûtsalî yê kokra pêrê zûrî nêkenê. Merdim o ke kayan mîyan de zûrî bikerê qeçî eyî kayer ra erzenê ow vanê zexelo mexelo, zexelo zûrkero.

Qeçan xu mîyan de nimareyî dayî pê tepîla. Merdim o ke werete de vîndero kêreno vano jûlî bivjîyê vernî. Nê vijênê vernî tepîla vîtike ceneno ow nê vera dismal bî xizêna remenê. Eke jew merdim verê ê bînî dismal reso ow dismal bigîro biremo embazanê xe heteke ow destê xe destê embazê xo ya no seke merdim bîn veşeno. Labreyê merdim bîn rayo sestê xu êya no seke merdim o ke destê nêyayê pa veşeno. Jew fine hordina qeçî pîya resenê dismal ow pe vero vîndenê. Heyanê ke merdimê dismal bigîro winî vîndenê. Merdim o ke dismal gêno merdim bîn hema destê xo nano pa ow êyî veşneno.

²²⁹ Ç₁

Kayer mîyan de merdimê kamcîn grûbe kokra biqedîyê seke kayer kenê vinî. Grubê kayer kena vinî. Na kayer keyneyî jî lajî jî pêro pêmiyan de kayî kenê. Na kayer mîyan de çapik biyayen ow bi xiza remayen muhîm o.²³⁰

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; zafane remenê û qereze kenê. Na kayî de en taybetmendîyo muhîm vêşî remayîş o. Bi remayîşa domanî kişta fîzîkî aver şinê. Domanî kayer bi grubana kayî kenê areyê grûban û areyê domanan de komînîkasyon esto û keylê domanî yenê pêheteke. Bi no winaya domanî hem benê komelkî hem zî ziwanê ci aver şino. Her yew doman seke bena maka ci şeno a maker xo serra ravêrno. Bi winaya zî domanî heyatê raştayî mîyan de berpirsîyareyî mûsenê. Kayer mîyan de zurîkerdiş zî çinî yo. Domanî bi nêya zî mûsenê ke zurîkerdiş çiyêno nebaş o. No zî domanî kişta ahlakî aver beno.

3.3.31. Kêyeyê Kê Yo

Na kayî qeçî bişewe kêye de kayî kenê. Ya zeke nezîyê rakewten ya jî zeke çilayî benê hewna seke qeçî cayan ser o xo derge kenê ow na kayer kayî kenê. Na kayer qeçê werdî kayî kenê. Kêyneyî ow lajî pêmiyande kayî kenê. En kemî hîrê merdimana kayî bena.

Qeçî xo mîyan de kenê maka jewî. Keso ke biya maka ci o derhewê jew kêyî de malûmatî dano. Qeçê bînî jî nêyî ser o fikrîyenê. Kamcîn qeç nameyê ê kêyî vajo seke na ela bena maka êyî. Na tepîla o xo aqile de nameyênê kêyeyê tepêşeno ow derheqê ê kêyî de malûmatî dano. Mavajê ke vano kêyeyênê mi esto nê kêyî de çehar merdimî estê. Nê merdiman ra didi zewcnayeyê. Didi jî qeçî yê. Qeçan ra jew kêynaya jew jî laj o. Seke jew malûmat dano tepîla hendê deqeyê vindeno. Domanê bînî bi sireyêna texmînanê xo vanê. Her jew kes jû texmîn tenya vano. Texmînê xo vano tepîla heyânî ke merdimî ke maka ciya malûmatêna vano. Malûmat vajêno tepîla her jew qeçe texmîn na vano. Merdimî ke maka ci ya dewam keno. Vano

²³⁰ Ç₂₀

kêyeyênê mi esto. Nê kêyî de çehar merdimî estê ya nê merdiman ra jew linga ci seqeta. Hergû şino derheqê merdiman de malûmatê teybetmendî vajênê. Merdim o ke bizano na tepîla bena maka êyî. Na kayî bi no şekîl kayî bena.

Na kayî en vêjî dewan de kayî bena. Çike dewijî pêro pê weş silasnenê. Zanê kamcîn kêye de çende merdimî estê ow nê merdimî çende sere yê. Teybetmendîyê nê merdiman çî yê zanê. Bi na kaya qeçê werdî dewijanê xo da vêşî silasnenê. 1Kayêna xêylê weş a.²³¹

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; herfanê alfabeyî mûsenê ûkomelo ke êyê teyîdê merdimanê êyî mûsenê. Bi winaya doman hem kişta hişmendî aver şino hem zî kişta komelkî. Domanî na kayer de yenê pêheteke û bi no şekla komînîkasyon virazîyeno. Komînîkasyonîya ziwanê domanan aver şino. Domanî nameyê kulturê xo zî mûsenê û kişta komelkî zî aver şinê. Nameyî kamcînî ê kêynanê kamcînî ê lajanê înan mûsenê. Bu no şekla nasnameya ci aver şina.

3.3.32. Girranike

Na kaye bê zimistanî pêro wextan de kayî bena. Kêyneyî jî lajî jî na kayer kayî kenê. tewr vêşî qeçê ke bîyê pîlî, bîyê resayeyî na kayer kayî kenê. Na kayî di merdimana kayî bena.

Gencî gênê ya qapaxê sîtilanê elemîyonana ya jî bi qapaxanê sîtilanê naylonêninana kayî kenê. Eke qapaxî nêvînê jî gênê tenkeyê bi çakûçana kenê qillor ow bi lastikê îçê tekerana winî weşê pêşenê ke destanê ci nêbirno.

Qeçan qapaxe kerde pêyda tepîla gênê cayê kayer kenê nîşan ow qapaxan bi nîzamêna erzenê vera pê. Merdimê bîn jî gêno bi jû destîya qapaxî tepêşeno. Na kayî wina dewam kena. Herkes nêşeno na kayer kayî bikero. Ciwanî zeke na kayî başle kenê tepîla pêra tim kewnê dûrî. Çende kewnê dûrî kaye hende bena zor. Zeke qapax

²³¹ Ç₃₅

erzêno pehaneyî ser gereke bierzîyo. Pehaneyî ser nêrzîyo seke vera canaya şino. Gereke merdimî destanê xo ow leşa xo dengeyêna vindarnê ow berzê. Winî nêbo na kayî kese nêşeno kayî bikero.²³²

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; tewr vêşî kişta fîzîkî û psîkomotorî aver şinê. Seke girrnikî bi teknîka erzenê pêrê gereke leşa domanan, qolanê domanan û destan de kordînasyonê yo balkêş bibo. No winayîn domanan hem kişta fîzîkî hem hişmendî hemzî kişta psîkomotorî aver beno. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şinê. Domanî na kayer çende di merdimana kayî bikerê zî areyê merdiman de komunîkayon bîyayen domanan kişta komelkî aver bena. No komunîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem xobawerî gêne hem zî ziwanê ci aver şino. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gêne zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî domanan kişta hîssî aver benê. Na kayer mîyan de domanî tewr vêşî kişta psîkomotorî aver şinê. Çike domanî girrnikî bi şeklo teknîkêna erzenê. Hem adaleyê ci yê girdî hem zî adaleyê ci yê barî aver şinê.

3.3.33. Gulle Eştîş

Na kayî dewa ma de ne vêşî wesarî kayî bena. Çike na kayer mîyan de sîyêna girde erzêna ow sebe ke sî kotîde kewna erde gerek winî weşêna bellî bo.

Na kayî tewr vêşî qeçê resayeyî kayî kenê ow tewr vêşî jî lajî na kayer kayî kenê. Çirê lajî çike na kayî bi qeweta kayî bena. Kayê ke seba qewetî biceribnê lajî da vêşî kayî kenê.

Na kaye her yew merdim xoser kayî keno. Labreyê kayer mîyan de tewr kemî gereke di merdimî bibê. Na kaye çîyan de çende merdimî vêşî bê hende na kayî bena weşe. Qerez hende beno vêşî.

²³² Ç₁, Ç₁₄, Ç₃₅

Merdimî gênê sîyêna qillor ow giran vînenê. Cayê kenê nîşan. Bi sireyêna sîyer kenê xo destê linga xo çizgîya ka bîya bellî nanê aye ser. Lingê tenya vera ver şenê berzê. Sîyer hîzayê sênêdê xo tepêşenê. Gamê vera ver erzenê ow sîyer bi tenya qewetê qolîya vera ver erzenê. Merdim sîyer zeke erzeno sî erde de şîna war. Loxe nêbena. Cayo ke sî sifte yena erde wijayî kaykerdoxî pêro xo aqilde tepêşenê. Merdim o ke sîyer erzeno en vêşî dûrî o merdim na kayer gêno. Zeke na kayer gêno zaf beno kêfweş. Xora merdimê xortî qayîlê ke qewetê xo bimûsnê embazanê xoyê bînan.²³³

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fizîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; bi teknîka gulle erzenê. Seke gulle erzenê goreyê hem qûralan erzenê hem zî areyê çîman û qolan, destan de kordînasyonê yo balkêş gereke bibo. No winayîn domanan hem kişta fizîkî hem hişmendî hemzî kişta psîkomotorî aver beno. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şînê. Domanî na kayer çende şaxsî kayî kenê zî areyê merdiman de komunîkayon bîyayen domanan kişta komelkî aver bena. No komînîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem ozguven gênê hem zî ziwanê ci aver şîno. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gênê zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî domanan kişta hîssî aver benê.

3.3.34. Mûrekana Kayî

Na kayî en vêşî mîyanê kêyî de ya jîzere de kayî bena. Verî ê her qeçê tûnikê mûrekê ci bîyê ow ne mûrekî renga rengî bîyê. Na kayî en vêşî qeçanê werdiyan kayî kerdê. Kêynan jî lajan jî na kayî kay kerdê. Qeçan girotê zeke kararê keye girotê tepîla mûrekê zeydê pê ardê pê ver ow înan ser kayî kerdê.

²³³ Ç₇, Ç₂₅

Na kayî areyê di merdiman de kayî bena. Merdimê gêno mûreka xo erzeno dûrî merdimî bîn jî ya erzeno mûreka êyî ya jî mûreka xo erzeno vera cana. Zeke mûreka ê raqîbê ci dûza beno seke erzeno ci. Labreyê eke merdimê bînî mûreka xo eşta dêsi ver seke ci nêrzeno ow mecbûr nîyo berzo ci.

Qeçî mûrekanê xo erzenê pê kamcîn mûreke verî bûro seke a mûreke bena ê ci. No şekla qeçî şekeranê roşanî ser o jî kayî kenê. Labreyê şekerî ser o tenya wextê roşanan de kayî kenê. Kaya mûreke hurgû wexte şenê kayî bikerê.²³⁴

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; seke murek erzenê goreyê hem qûralan erzenê hem zî areyê çiman û qolan, destan de kordîasyonê yo balkêş gereke bibo. Domanî murekyan dekenê areyê engîştan û erzenê. Bi desta nîşan gênê. No winayîn domanan hem kişta fîzîkî hem hişmendî hemzî kişta psîkomotorî aver beno. Adaleyê domananê barî zaf baş aver şinê. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şinê. Domanî na kayer bi di merdimana kayî kenê. Areyê merdiman de komunîkayon bîyayen domanan kişta komelkî aver bena. No komînikasyon seba ke domanî xo îfade bikerê hem ozguven gênê hem zî ziwanê ci aver şino. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke murekan benê zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîssî pêro zî domanan kişta hişmendî aver benê.

3.3.35. Çarweyî Qesnayene

Na kayî merdimanê girdan mîyan de tenya kaye bena. Tenya wesarî zeke çarweyî, kavirî, varekî û bizî qesnêyênê kayî bena. Na kayî raşt-a-raşt karî mîyan de vijîyaya. Girdanê ma seba ke karê xo kêfweşîya bikerê ow karê ci ci rê bibo weş no

²³⁴ Ç₁₇

kar jew fin açarnayê kayan ser. Verî zeke bîyê wextê çarwan qesnayene dades merdimî finêde şîyê kewtê kerîyanê çarweyan mîyan ow pêrin pîya mî qesnayê.

Seke qereze başle kerdê mediman xo mîyan de jû merdim kerdê hakem. Vatê şîmadê mavajê ke mîyê biqesnê kam verî biqedîno o do şande ma rê şamî, nan bido. Jû merdim vijîyayê vatê nê hîrê mîyan qesnayîşî ser o madê qerez bikewê. Merdimanê bînan jî vatê tamam.

Merdiman ardê çarveyê lingê ci girêdayê. Çi wexte ke hakemî bivatê başle bikerê merdiman evringê²³⁵ xo eştî mîyan ow mî qesnayê. Kamcîn merdimî mîya xo qesnayê seke remayê şîyê mîna tepîştê eştê erde, lingê ci girêdayê ow qesnayê. Kamcîn merdim verî hîrê mîyanê xo biqedîno seke kayer o gêno. Merdim o ke en pêynî de bîmano jî o nê merdiman pêrin rê ya şande ya jî rojna nanê no weş dano. Labreyê wêrê çarwan nêverdano no merdim nan bido. Vano vera êyî ez o nan bida. Na kayî seba ke Nasîrwêranîjî vêşî terke kenê warî înan mîyan de tim kayî bîyê. Labreyê newe kes na kayer jî kayî nêkeno. Kes nêzano çarweyî jî biqesno.²³⁶

Nîrxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo merdimî ser o kîştî hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de merdimî; seke linganê mîyan girêdanê û meqesî ya peşmîya mîyan qesnenê pêrin bi şeklo teknîk û zanayîna kenê. Seba nêyî gereke areyê giştan, destan û qolan de kordîasyonê yo balkêş bibo. Merdim o ke giştê ci weş nêgirwêyênê ya zî destê ci baş nêgirwêyênê nêşenê nê karî bikerê. No winayîn domanan hem kîştî fîzîkî hem hişmendî hem zî kîştî psîkomotorî aver beno. No çende kare biaso zî merdimî seba ke karê xo bikerê kêfveşî û merdiman bîyarê pêheteke nê karî kenê kayî. Bi no şekla merdimî hem kîştî kulturel hem zî komelkî aver şînê. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de merdimî zûrî nêkenê. Mavajê ke merdimî eke mîya xo ya pêynîyîn qesnaya vano mî qedîna. No şekla hem merdimî kîştî nasnamayî hem kîştî ahlakî aver şînê. Merdimî na kayer çende şaxsî kayî bikerê zî. Areyê merdiman de komunîkayon

²³⁵ Evring: Meqeso ke pa çarwan qesnenê nameyê êyî evring o.

²³⁶ Ç₃₅

bîyayen merdiman kişta komelkî aver bena. No komînîkasyon sebe ke merdimî xo îfade bikerê hem ozguven gênê hem zî ziwanê ci aver şîno. Seke merdimî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gênê zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî merdiman kişta hîssî aver benê. Na kayer mîyan de merdimî en vêşî kişta psîkomotorî aver şînê. Çike merdimî hevringî ya seke qesnayen kenê hem destê ci hem giştê ci hem zî kolê ci pîya girwêyênê. Winaya zî hem adaleyê ci yê girdî hem zî adaleyêci yê barî aver şînê. Merdimî bi na kayer de mî senîn qesnêyênê êyî zî mûsenê û no domanan kişta hişmendî, fizîkî aver beno.

3.3.36. Çeqa Nîşaneştîş

Na kayî bi çeqî ya kayî bena. Ma vanê çeqe labreyê merdimê ke vanê çeqelastik jî estê. Na kayer en vêşî keçê werdî ow lajê resayeyî kayî kenê. Keyneyî vêşî na kayer kayî nêkenê.

Qeqî na kayer her wexte kayî kenê. Her jew qeq na kayer xoser kayî keno. Verî ê qeqan pêrin dewe de çeqê ci estbî. Qeqan mîyan de kam vêşî weş nîşan şeno berzo kam nêşeno tim reqabetê nêyî bibî. Seba coyî qeqan qerar girotê vatê bêrê ma nîşan berzê. Girotê ya leteyê camî ronayê ya jî hakê kergan ronayê. Eke hakê bironayê girotê xêylê dûrî de ronayê ke kes rew nêşo bişano ci.

Şekil 11: Çeq, çeqelastik.

Qeçan nîşanê xo ronaye tepîla girotê xo mîyan de kame do verî berzo o kerdê bellî. Girotê qilorekê adayê. Des merdimî ra dûrî qeçan girotê çekê xo bixorê eşte mîyanê a qiloreke. Ê kê mîyanê qiloreke de bikewtê êyî verî eşte. Merdimî ke çeçê ci qilorek ra tewr dûrî kewtê êyî tewr peynîde eşte nîşanî.

Qeçan cayê nîşan eştişî kerdê bellî ow bi sirayêna sî eşte nîşanî ya jî nîşanan. Çike jew fin estbî ke hîre çehar nîşanî girotê ronayê. Kamcîn merdim vêşî nîşanî şano seke o merdim beno pêşkewte. Na kayer mîyande qordîasyonê destî, qolî ow çîman xêylê muhîm o.²³⁷

Nirxnayişê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fizîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; seke bi çeça sî erzenê goreyê hem qûralan erzenê hem zî areyê çîman û qolan, destan de kordîasyonê yo balkêş gereke bibo. No winayîn domanan hem kişta fizîkî hem hişmendî hemzî kişta psîkomotorî aver beno. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. Mavajê ke eke sîyer bîyarê nîşanî ro vanê ma arda piro. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şînê. Domanî na kayer çende şaxsî kayî bikerê zî. Areyê merdiman de komunîkayon bîyayen domanan kişta komelkî aver bena. No komunîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem xobawerî gêne hem zî ziwanê ci aver şîno. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gêne zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî domanan kişta hîssî aver benê. Na kayer mîyan de domanî tewr vêşî kişta psîkomotorî aver şînê. Çike domanî senî ke sêr kenê kêfê çeçî mîyan, lastikî ancenê û bi teknîka erzenê hem adaleyê ci yê girdî hem zî adaleyêci yê barî aver şînê. Domanî bi na kayer a darê çeçî senîn virazêna êyî zî mûsenê û no domanan kişta hişmendî, fizîkî aver benê.

²³⁷ Ç₃, Ç₂₉

3.3.37. Herfa Sifteyên

Na kayî jî hewayê kaya Kêyeyê Kêyoyî bişew kayî bena. Zeke qeçî nezîyê rakewten benê seke kayî kenê. Na kayî qeçê werdî, lajî ow kêyneyî pêmîyan de kayî kenê. Jew merdim beno pêşik. Bi pêşike tepîla bi sireyêna qeçan ra persî perse keno. Persê ci tenya herfan ser o yê. Mavajê ke vano herfa Êya mi rê nameyê herçîyan vaje. Jew vano êvan, jew êşîg, jew vano êm, jew vano êne, êgan, êş, êlege ûsn. merdimo ke pêşo nê persan bi sireyêna perse keno ow yew çî tenya şeno vajo. Zeke merdimo ke siraya ci bo ow nêzano merdimî pêro pîya vano jû, didi, hîrê, çehar, panj. Heyanî panje merdim nameyê çîyê nêvajô seke o merdim veşeno. Merdimo ke pêşika ciya merdimanê bînana dewam keno. Labreyê ravêreno persa bîn. Na tepîla mavajê ke vano bi herfa Aya nameyê kêyana vajê. Nêyî de jî jewna merdim veşeno tepîla na ela ravêreno persna. Mavajê ke vano bi herfa Xya nameyê kêynan vajê. Kayî heyânî ke merdimê tenya bimano dewam kena. Merdimo ke tewr pêynî de maneno na ela o beno pêşik. Persan perse keno. Na kayî qeçî heyânî ke ya biedizîyê ya jî heyânî ke hewnê ci yeno kayî kenê.²³⁸ Na kayî hêşê merdiman girwênena. Hêşê ci aver bena.

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kîştê hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; herfanê alfabeyî mûsenê ûkomelo ke êyê teyîdê merdimanê êyî mûsenê. Bi winaya doman hem kîştê hişmendî aver şîno hem zî kîştê komelkî. Domanî na kayer de yenê pêheteke û bi no şekla komînîkasyon virazîyeno. Komînîkasyonîya ziwanê domanan aver şîno. Domanî nameyê kulturê xo zî mûsenê û kîştê komelkî zî aver şînê. Nameyî kamcînî ê kêynanê kamcînî ê lajanê înan mûsenê. Bu no şekla nasnameya ci aver şîna.

²³⁸ Ç₁₄, Ç₃₁

3.3.38. Anbornayîş

Na kayî qeçan mîyan de vêşî yena kaye kerdên. Lajî jî kayî kenê kêyneyî jî na kayer kayî kenê. Na kayî merdimî didi didi kayî kenê. Merdim o verî odo kayî bikero bî pêşik girotena bellî beno. Merdim o maka ciya o dûrîbîyayena xu ow ê embazê bînî belli keno. Belli kerde tepîla bi linga gamê roneno ow vano jû. Zeke vano jû seke o merdim o bîn jî linga xo vera êyî roneno ow vano jû. Dima didi, hîrê, çehar, panj ûsn. Heyanî ke lingê înan resenê pê ambornenê. Linga kamcîn qeçî ê bînî ser nêyo seke o merdim o bîn veşeno. Na kayera qeçê werdî hem ambornayen mûsenê hem jî texmînê xo aver benê.

Merdimo ke veşeno o roşeno na tepîla merdim o bîn merdim o ka kayî girota êya kayî keno. tewr pêynî de merdimê tenya maneno.

Na kayî bê zimistani tim jî kayî bena. Labreyê taynê qeçî zimistanî jî na kayer kayî kenê. Jew fine na kaye vernîya kayan de seba ke ebe weçînayen jî kayî bena.²³⁹

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; bi lingana anbornenê û hem zî anbornayîş mûsenê. Bi no şêkil domanî kişta fîzîkî zî kişta hişmendî zî aver şînê. Domanî kayer mîyan de pêrê zûrî nêkenê. Ya zî linganê xo çewte nêrzenê goreyê înan qûralê nê kayan kutsalî yê. Bi winaya zî kişta ahlakî aver şînê. Areyê doman de diyalox zî esto û bi nêya zî domanî hem benê sosyalî hem zî ziwanê ci aver şîno.

3.3.39. Kozê Adirî

Na kaye domanî her wexte de jî kayî kenê labreyê na kayî seba ke tehlûkeya ow vêşî venge vejena may û pîye qeçan nêverdanê qeçê ci na kayer kaye bikerê. Labreyê verî qeçan pêrin jî na kayî roşanan de kayî kerdê. Na kayer lajî jî kayî kenê kêyneyî jî.

²³⁹ Ç₁₈

Verî edirganê dewijan pêrin jî hem êwanan de bîyê hem jî tebera bîyê. Seke zimistanî bîyê adirgan zere de nêyayê ta. Labreyê ayan weş bîyê, şilî çinêbîyayê seke adirganî tebera nayê ta. Zeke tebera adirganî nayê pa seke qeçan şîyê kozê adirê sergînî remnayê. Berdê kêye ra cayê no dûrî. Koze kerdê leteyê werdî. Kerdê hendê didi nengûyan. Sîyêna pehana girde dîye. Sîyêna hewayê lehtî jî kerdê xo destê. Girotê alû verdayê sîyerda girder ser ow bi çapikeya lateyê kozî nayê alûyer ser ow bi sîyerda bîna dayê piro. Durî ra dayê piro seke no koz hewayê patayan vengêno pêta teqayê. Kê vatê beno tîfinge teqê. Qeçan no şekla kayî kerdê ow kêfê xo ardê ca. Her qeçî nêzanayê na kayer kayî bikerê.

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; seke sî erzenê goreyê hem qûralan erzenê hem zî areyê çiman û qolan, destan de kordînasyonê yo balkêş gereke bibo. Winî nêbo seke kozê adirî nêteqeno. No winayîn domanan hem kişta fîzîkî hem hişmendî hemzî kişta psîkomotorî aver beno. Domanî na kayer çende şaxsî kayî bikerê zî. Areyê merdiman de komunîkayon bîyayen domanan kişta komelkî aver bena. No komunîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem xobawerî gêne hem zî ziwanê ci aver şîno. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gêne zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Na kayî seran ser bi ters û atraksiyona kayî bena. Nê hîsî pêro zî domanan kişta hîssî aver benê. Na kayer mîyan de domanî tewr vêşî kişta psîkomotorî aver şînê. Çike domanî senî ke alû sêr ser o rokenê gereke wexte nêravêrnê û kozî alû ser o ronê û wext nêravêrnê û sîyer bi teknîka sêr ro bi. Bi no şekla adaleyê ci yê girdî hem zî adaleyê ci yê barî aver şînê.

3.3.40. Hêlike

Na kayer qeçê werdî kayî kenê. Kaya hêlike lajî jî kêyneyî jî kaye kanê. Zafane zeke darî perî akenê wexta kayî kenê. Yanê amnanî da vêşî na kayî kay bena. Na kayer mîyan de qerez çînî ya. Qeçî pê sireyêna hêle kenê. Jew fin jî qeçê tenya linganê xo şaneno erde ow xu vera pêyî kute keno. Kute kerde tepîla linganê xo hewadano erdî ra ow laya şîno ow yeno.

Qeçî layê, şîrîtê ya jî resenê ya bi gilênê dara ya jî estûnêna girêdanê ow xu şewra şan hêl kenê. Qeçê girdî na kayer vêşî kayî nêkenê. Çike girdan rê ne şîrîtî damiş benê ne jî gilê daran.²⁴⁰ Eke domanan yew merdim hêl bikero doman tenya desta xo şîrîtîya tepêşeno, linganê xo havadano.

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; darana hêlike girêdayen mûsenê û bi teknîkêna xo hêl kenê. No winaya adaleyê domanan hem girdî hem zî werdî aver şînê. Domanî seba ke yenê pêheteke û pîya qiseyî kenê, zûrî nêkerden mûsenê, ziwanê ci aver şîno û domanî benê komelkî. Domanî berzbîyayena leylî zî eyar kenê û bi no tekîka zî hişê ci aver şîno. Domanî pê kenê hêle û hetkerîya pê kenê. Bi noşekla zî nasnameyê ci aver şîno.

3.3.41. Lêylî

Na kayî jî hewayê hêlike kayî bena labreyê na kaye tayna cîya ya. Hêlike de tenya şîrite esto labreyê lêylî tenya bi şîrîtîya nêvirazîyena. Seba lêylî pîya ya jî mayê qeçan gêne darê no pehan vînenê. Şîritan bi darî ya girêdanê. Her kişta darî ya di şîrîtî girêdiyenê. Şîrîtî maxana giridîyênê. Na lêylî bi gilanê darana viraşten taynê zor a. Êyî ra yo ke na tewr vêşî mîyanê gomeyan de kayî bena.

Na kayer de jî qeçî bi sireyêna ya jî didi didi nişenê lêylîyer. Qeçê bînî jî înan kenê hêle. Na kayer qeçî seba ke wextê înan weşe ravêro kayî kenê. tewr vêşî wextê kemreya kayî bena. Çike may ow pîye qeçan zeke gomeyan de kemreyî vejenê seba ke qeçê ci ci heteke de vinderê ci rê na kayer virazenê.²⁴¹

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; darana layî girêdayen mûsenê û bi teknîkêna xo hêl kenê. No winaya adaleyê domanan hem girdî

²⁴⁰ Ç₃₅

²⁴¹ Ç₃₅

hem zî werdî aver şinê. Domanî seba ke yenê pêheteke û pîya qiseyî kenê, zûrî nêkerden mûsenê, zîwanê ci aver şino û domanî benê komelkî. Domanî berzbîyayena leyî zî eyar kenê û bi no tekîka zî hişê ci aver şino. Domanî pê kenê hêle û hetkerîya pê kenê. Bi noşekla zî nasnameyê ci aver şino.

3.3.42. Teker Girkerdiş

Na kayî bi girrnikîê erebana, girrnikîê qamîyonana, girrnikîê pisqilêtana, tekerê ke tenya kişta cantî menda bi înanî kayî bena. Na kayî zafane wesarî û amnanî kayî bena. Ê her babet tekerî babetna kay pa bena.

Kaya ke tekerê ereba û qamîyona kayî bena winaya; na kayer qeçî pêro pê mîyan de kayî kenê. Ê her qeçê tekerê ci beno. Seke tekerî kemî bê yan zî jû didi tekerî tenya bibê seke qeçî pêro jû tekerî ya kayî kenê.

Sifte qeçî xo mîyan de xo rê embazê weçînenê. Her jû qeç xo rê ferê weçînenê. Fer bî tepîla qeçî cayê no kaş/ kaşnoke nîşan kenê. Seba ke tekerî weş girbê na kayî kaşana kayî bena.

Jû qeç kewno tekerî mîyan. Seba ke na kayî bi no hewayaya kayî bena domanê girdî nêşenê na kayer kayî bikerê. Domanê 5-10 serreyî tewr vêşî na kayer kayî kenê. Qeçê kewno tekerî mîyan xo têyî de şeklê qilorî ya têyî de derge keno. Qeçê jî tekerî bi şîretêna kute keno. cayo ke qeç bikewo yan jî cayo ke teker biguno erde ro qeçê bînî şinê wijayî bi kereja kenê deqe.

Qeçê bînî pêro bi no hewa pê dekenê girrnikî mîyan û kute kenê. Qeço ke tewr vêşî tekere kute kerdo o na kayer gêno.

Na kayer mîyan de ters, aksîyon vêşî esto. Na kayer kêyneyî jî lajî jî kayî kenê.

Yew fin jî qeçî seba ke xo nêkerê rîskî mîyan tenya girrnikîê vengana bi destana gir kenê. Kamcîn qeç tekerê xo vêşî gir bikero kayer o gêno. Eke ê her qeçî tekerê ci estbo seke jû fitike ceneno yan jî qeçî pêro pîya heyânî hîrê anbornenê û girrnikîê xo gire kenê. Kamcîn tekere vêşî şîro dûrî seke wêrê ê tekerî kayer gêno.

Kaya ke bi tekerê pisqilêt û bi lewê tekerî ya kayî kenê.

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fizîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; tewr vêşî kişta fizîkî û psîkomotorî aver şînê. Seke gîrnikî bi teknîka erzenê ya zî taynî domanî bi teknîka kewnê gîrnikîê qamîyon mîyan. Seba nêyî gereke leşa domanan, qolanê domanan û destan de kordîasyonê yo balkêş bibo. No winayîn domanan hem kişta fizîkî hem hişmendî hemzî kişta psîkomotorî aver beno. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şînê. Domanî na kayer çende şaxsî kayî bikerê zî. Areyê merdiman de komunîkasyon bîyayen domanan kişta komelkî aver bena. No komînkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem xobawerî gênê hem zî ziwanê ci aver şîno. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gênê zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî domanan kişta hîssî aver benê. Na kayer mîyan de domanî tewr vêşî kişta psîkomotorî aver şînê. Çike domanî gîrnikî bi şeklo ke vêşî girbê û şîrê dûrî teknîkêna erzenê hem adaleyê ci yê girdî hem zî adaleyê ci yê barî aver şînê.

3.3.43. Hergoşeke

Na kayî cayo dûza kayî bena. Tenya zimistanî kayî nêbena. Çike zimistanî kayî bibo seke çinayê qeçan pêro beno lêymin. Seba coyê zimistanî kayî nêbena. Labreyê qeçî estê ke mîyanê kêyî de jî na kayer kayî kenê. tewr kemî di merdimana kayî bena. Lajî jî kêyneyî jî na kayer kayî kenê.

Qeçî pêrê qirşike degênê kê ser o bimano seke bena maka êyî. Na kayî de babatî ya kayî bena. Babetê na ya;

Merdîm o ke bîya maka ci cayê no duze de destanê xu erzeno seqanê xo ow xu keno qulûse. Merdimê bînî jî xo mîyan de jewî weçînenê ow no merdim hem xu nê merdimî serra erzeno hem jî dismalê nano mîyanedê nê merdimî ser. Zeke xo ser ra erzeno destanê hordinayan nano miyanedê ci ser ow bê destanê xo cayênê xo nêano merdimî ke xo qulûs kerdo. Zeke cayênê ci bîro piro ow ya jî dismal ci mîyanî ser ra bivîno seke na tepîla bena maka êyî. Na kayî heyânî ke qeçî pêro edizênê ya jî qayîlê kayîna kayî bikerê na kayer kayî kenê.

Babeta bîn jî naya;

Qeçî xu mîyan de kirşike degêrenê. Kamcînî ser o bîmano seke bena maka êyî.

Merdîm o ke bîya maka ci gêno xo cayêno dûze de keno çewte. Destanê xo erzeno seqanê xo ow vindeno. Merdimê bînî yenê xo êyî ser ra erzenê. Merdimoke xo sifte erzeno vano *hergoşeko jew lingeko* ow dismal nano merdim o ke maka ci ya êy mîyanî sere. Merdim o bîn xo merdimoke dismal ci sero ya êyî ser ra gêno ow nano mîyanedê merdimê bînî ser ow zeke dismal nano mîyanê dê êyî ser vano *hergoşeko didi lingeko* ow yeno merdimê jew lingekî vero xo qulûse keno. Merdimoke bîn jî xo pêrin ser ra erzeno seke keno xe merdimê dismalinî ser ra berzo vano *hergoşeko hîrê lingeko...* na kayvaten çende merdimî bibê seke goreyê ci vajêna. Mîsal *hergoşeko çehar lingeko, hergoşeko panj lingeko, hergoşeko şeş lingeko, hergoşeko hewt lingeko, hergoşeko heştê lingeko* ûsn. Merdimoke ke ya linganê xo ano embazanê bînan ro yan jî dismal dano erde ro vano *hergoşeko bi hereko* ow şîno merdimoke ke tewr rêzê sifî de vînderdo cayê êyî. Merdimî ma vajê ke des merdî bê ow pêro xo qulûs bikerê seke merdimoke ke tewr sifte vînderdo o werzeno ow xo merdimanê bînan pêrin ser ra erzeno. Na kayî bi no şekil dewam kena.²⁴²

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kîştê hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdîşî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; xo pêser ra goreyê kûralan erzenê. Seke erzenê zî taynî herekten anê ca. Doman seke nê hereketan keno zî mecburo ke bi dengeyêna nînan bîkero. Qûralan mûsayen û ca arden domanan kîştê hişmendî, kîştê fîzîkî û psîkomotor aver bena. Domanî na kayer tewr kemî di merdimana kayî kenê. Areyê merdiman de komînîkasyon zî virazîyeno. No komînîkasyon zî domanan hem keno komelkî hem zî kîştê zîwanîya aver beno. Merdimî kayer mîyan de zûrî nêkenê. Zûran heyatê xo mîyan ra vejenê. Wina zî domanan kîştê ahlakî aver beno.

²⁴² Ç₃₃, Ç₃₅

3.3.44. Qelenqîzike

Kaya qelenqîzikî gird î yû werdî kayî kenê. Labreyê qeçê wedî da vêşî kayî kenê. Kêyneyî jî lajî jî kayî kenê.

Na kay qeçî jû şeyta girde vînenê nanê kemerêna gerde ser ow nêşenê sereyê şeyter. Na kayî tewr kemî didi merdimana kayî bena. Labreyê jew fine esto ke her kişte hîrê çehar qeçî nişenê şeyter. Na kayer mîyan de zorê pê berden çînîyo. Na kayer de qeçî dengeyê xo viraştên ow kêfgirotên mûsenê. Qeçê ke qandêzorê pê berden kayî kenê jî estê. Jew fine di qeçî zeke keyî kenê bi xizêna qo danê şeyte serro ke embazê ci şeyte ra biguno erde ro. Merdim o ke guneno erde ro veşeno. Zeke qeçî na kayer kayî kenê jû vengîya vanê *qelenqîzîk qelenqîzîk barê mîzik, tewreyê tîzike*.²⁴³

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; nişenê qelenqîzikî û xo şeklêna hem sencenê hem zî hewadanê û ronênê. Merdim seke nê hereketan keno zî mecburo ke qelenqîzikî ser o denge de vîndero. Nê pêro domanan kişta fîzîkî û psîkomotor aver bena. Domanî pê goreyê giranîya xo qatagorîze kenê. Bi no şekla zî domanî kişta hişmendî aver şînê. Domanî na kayer tewr kemî di merdimana kayî kenê. Areyê merdiman de komînîkasyon zî virazîyeno. No komînîkasyon zî domanan hem keno komelkî hem zî kişta ziwanîya aver beno.

3.3.45. Tîntilqozî

Tîntilqozî herê bozî şitê xozî.

Tîntilqozî şitê xozî tewreyê gozî.

Tîntilqozî tewreyê gozî gilê rojî.

Tîntilqozî gilê rojî bi tamojî... (o bîn nêame vîrê ci)

²⁴³ Ç₁₈, Ç₁₀

Na kayî domanî kêye de zeke cayî, mitêlî rabênê seke kayî kenê. Dewe de verî cayî pêro pêvero erdo rakerdê. Doşegî zeke rabîyayê tepîla qeçanê werdêkan xo serî ser maqle kerdê. Meqleeştîş heyânî ke gûnayê erd ro dewam kerdê. Qeça zeke na kayî kayî kerdê jî kayvateya ke mi sifte vate înan avatê. Eke qeçan nêzanayê jî maya qeçan na kayvate vatê. Zeke qeç gunayê erd ro jî vatê *Tîntilqozî gilê rojî bi tamojî*.

Qeçan zeke na kayî kaye kerdê xo ya şîyê. Hendo ke kêf kerdê. Behdê kayî jî hendoke edizîyayê rakewtê xût kewtê.

Na kayer qeçê kêyneyî jî lajî jî kayî kenê. Labreyê merdimê girdî kayî nêkenê. Çike merdimê girdî xo cayan sero maqle bikerê ê dê vajê nê bîyê xîntî. Nînan dayo pêmiyan ro.²⁴⁴

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fizîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; bi şeklêno teknîka sereyê xo erdo ronenê û linganê xo hawadanê û xo werî ser dîndanê cayan ser. No wina domanan kişta dengeyî, kordînasyonê destan û lingan aver beno. Nê zî kewnê fizîkî tesîr û psîkomotor tesîrî mîyan. Domanî seke kayî kenê qandê teqle eşten raya pê pawenê. Ela kamcînî bo seke o xo tîntilqozî keno. No wina domanî hem kişta nasnameyî, hem etîk ahlakî hem zî hişmendî aver beno. Domanan mîyan de komînikasyon zî esto. Domanî seke na kayer kayî kenê pîya dîyaloxê zî vêşî beno. Bi winaya ziwanê domanan aver şîno û ozguwenê ci yeno ca.

3.3.46. Riştayî

Na kayî merdimê girdî karî mîyande kayî kenê. Camêrdî jî cinî jî na kayer kayî kenê. Na kayî tenya payîzî kayî bena. Merdimê pîlî bi gayana, herana no behdo jî istorana şîyê qindirxe layan ra ardê cênan ser o eştê pêser. Wexto ke tanekê renga ayanî tersayê bîyê serde ya jî hewrî vijîyayê. Merdimanê pîlan tewr kemî çehar merdiman qalûçê xo girotê û şîyê cênan sere. (bwn: Îlawe 8)²⁴⁵

²⁴⁴ Ç₃₅

²⁴⁵ <https://www.kenanyavuzetnografyamuzesi.org/events/kem-egirme> senligi/(05. 03. 2024)

Seba ke serê lodan bigîrê dewan de riştayî hewayê resenî bi qindirxeya yan jî kewaşeya virazîyayê. Seba ke nê rişteyî rew virazîyê merdimî pîya kewtê qerez û vatê hadrê ma pîya qereze bikewê. Girotê karê xo açarnayê kayî.

Na kayî wina kayî bîyê. Merdimî xo mîyan de bîyê tewr kemî di komî. Her jû kome de di merdiman ca girotê. Di merdimî pîya bîye embazî. Yew merdimî qindirxe nayê qalûçe feka yew merdimî jî na kalûçe bi şeklêno hemarata tadayê. Qindirxe hewayî resenîya bîyê derge û xo pîya seydê dirikîya tepîştê. Yew merdimî pa her girêdayê jî nêşayê na rîştâ bivisno. Dergeya rista goreye derganeya lodan kerdê nîşan. Merdim o ke verî riştayâ xo biqedînayê merdiman êyî rê çepikî cenayê. Zeke na kayî kayî kerdê dêri jî vatê labreyê newe nînê mi vîrî. Layê naylonî bî vêşî tepîla dewijan pêrin jî riştayî viraştên jî na kayî jî terk kerde.²⁴⁶

Nirxneyîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo merdimî ser o kiştâ hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de merdimî; seke qindirxeyî bi teknîkêna sereyê qalûça girêdanê û destênê xo ya qalûçe doşe kenê qolan û destan de kordînasyonê yo balkêş gereke bibo. No winayîn merdiman hem kiştâ fîzîkî hem hişmendî hem zî kiştâ psîkomotorî aver beno. Na kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de merdimî zûrî nêkenê. No şekla hem merdimî kiştâ nasnamayî hem kiştâ ahlakî aver şînê. Merdimî na kayer çende şaxsî kayî bikerê zî. Areyê merdiman de komunîkayon bîyayen merdiman kiştâ komelkî aver bena. Merdimî bi na kaya karê xo kenê kêfweşî û merdimanê bînan ancenê karî. Arayê merdiman de piştîyayew nabîngirotiş virazenê. No wina hem merdiman kiştâ kulturel hem zî komelkî aver beno. Seke merdimî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan de serkewteyî benê zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî merdiman kiştâ hîssî aver benê. Na kayer mîyan de merdimî tewr vêşî kiştâ psîkomotorî aver şînê. Çike merdimî senî ke qalûçe bi kewaşîya, qindirxeya girêdanê û bi teknîka doşe kenê hem adaleyê ci yê girdî hem zî adaleyêci yê barî aver şînê.

²⁴⁶ Ç₃₅

Merdimî bi na kayer a rişteyî senîn virazîyenê êyî zî mûsenê û no merdiman kişta hişmendî aver beno.

3.3.47. Kaya Remyîşî

Nakayî wextan pêrin de jî kayî bena. Hem kêyneyî hem jî lajî kayî kenê. Verî na kayî qeçan zeke vêyveyî qedîyayê ya jî roşanan de kayî kerdê. Vîste hîris qeç ameyê pê heteke û na kayî kayî kerdê. Newe kes na kayer dewa ma de kayî nêkeno.

Qeçî pêro yenê pêheteke. Hendê didi hîrê kîlometreyî cayê de sîyê bellî kenê. Jû merdimî pîl vîtik ceneno. Qeçî pêro şînê destê xo nanê a sêra ow pêy remenê. Kamcîn qeç rew bîro destê xo bido destê merdimî pîlo ke fitike cenaya eyî ro o merdim beno pêş. Merdimî ke sifte yeno o beno jûyin, o ke êyîdima yeno beno didiyîn, merdimî bîn jî beno hîrêyîn. Na kayer mîyan de hîrêbîyayîş jî çîyêno baş o.²⁴⁷

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; remenê û seke remenê zî adaleyê ci yê girdî girwêyênê. Bi no şekla kişta psîkomotorî adaleyê domanê ay zî merdimanê girdî aver şînê. Seba ke na kayî kay bibo domanî yenê pêheteke, pîya organize benê. Bi no şekla hem benê sosyalî hem zî ziwanê ci aver şîno. Çike mîyanê kayî de areyê domanan de komînîkasyon virazêno. Bi no şekla zî ziwanê domanan aver şîno. Seke domanî goreyê mesafeyê remayîşî û xizê xo ayar kenê zî kişta hişmendî aver şînê.

3.3.48. Sergîn Pêravirnayîş

Na kayî tewr vêşî lajîkayî kayî kenê. Na kayî tenya zimistanî kayî nêbena. Çike na kayî bolê ci şîwaneyî kayî gema kay kenê. Seba ka na kayî sergînê dewarê jûsimî ya kayî bena ow no sergînê rêxa devarîya wişka ow rêxe gema zeke dewar çerenî

²⁴⁷ Ç₂₆

keno. Nêyî ra yo ke na kayî gema kayî bena. Nasirwêran jî dewanê Sûke jî pêrin de şîwanî camêrdî kenê. Cinî jî winênê kêyî, nanê şîwanan benê ow berîwanî kenê.

Na kayî tewr kemî di merdimî kayî kenê. Merdimî benê di birrî, di kiştî. Hewna kayer başle nêkerdo xo rê sergîn kenê kope. Kenê kope ow cayê de rokenê. Kayî zeke başle kena hordina kiştî sergîn virnenê pê ra. Jû fine kewnê pê dime jî. Labreyê merdimê ke jû merdimî dim kewo embazê bînî şînê deste nanê kozikê sergînê ci ser. Sergîn bîro kamcîn merdimî ro jî veşeno ow kayî ra erzêno. Sergîn seba ke nermo coyîra ke bi sergîna kayî kenê. Kiştan jower ra jû merdim tenya heyânî ke bimano na kayî kay bena. Merdimê tenya tewr pêyî de maneno. Omerdim ê kamcîn kişte bo seke a kişte kewna ser. Na kayer mîyan de sere eştiş çînîyo. Xo ra bîro serî ro jî nêveşeno. Na kayî goreyê stratejî kayî bena.²⁴⁸

Nirxneyîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kiştî hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; bi teknîka sergîn erzenê pê. Seke sergîn erzenê goreyê hem qûralan erzenê hem zî areyê çîman û qolan, destan de kordînasyonê yo balkêş gereke bibo. No winayîn domanan hem kiştî fîzîkî hem hişmendî hemzî kiştî psîkomotorî aver beno. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. Mavajê ke sergînî sereyê merdîman eşten kedexe yo. Domanî bi qastî sergînê sereyê embazanê xo nêrzenê. No şekla hem domanî kiştî nasnamayî hem kiştî ahlakî aver şînê. Domanî na kayer bi grûbana kayî kenê. Areyê gruban de komunîkasyon bîyayen domanan kiştî komelkî aver bena. No komînîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem xobawerî gêne hem zî ziwanê ci aver şîno. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gêne zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî domanan kiştî hişmendî aver benê.

3.3.49. Qûnça Newsêk

Na kayî her wexte kayî bena. Yanê qeçî şênê amnanî, zimistanî, payîzî û wesarî kayî bikerê. Kêyneyî jî lajî jî şênê na kayê kayî bikerê.

²⁴⁸ Ç₁₅, Ç₁₇, Ç₃₅

Na kayer tewr kemî di merdimî şenê kayî bikerê. Bi grubana jî kayî bena fer jî kayî bena. Yanê merdimî şenê şaxsî zî kayî bikerê. Zafane ma heteke de grubana kayî bena.

Merdimî xo mîyan de benê di grûbî. Grûbî pê mîyan de şillik zûwa erzenê. Grûba ke a do sifte başle bikero belli bena.

Jû merdim new sîyê pehanî nanô pêser. Sîya ke binda girda. Sî po po benê werdî. Qûnça newsêk virazenê. Qûnçe ra çehar gamî erzenê dûrî û cayê kenê belli.

Şekil 12: Newsêk²⁴⁹

Her jew merdim çend sî keno xo deste. Sifte maka kamcîn grûbe bo seke sî merdimê a grûbe erzenê qûnçe. Her jû merdim seke siraya ci bena tenya şeno jû sî berzo qûnçe. Qûnçer ra her jû merdim tenya şeno jû sî bifino. Eke di sî bifino veşeno. Labreyê jû sî tenya bifino grûba ci yew qal gênê, qalê bena grûba bîn ro. Heyanî kes sîya pêynêyîn dewamkena. Tanya sîya binda a tenya manena. Qalê kamcîn grûbe vêşî bibê grûba bîn ro seke a grûbe kayer gêna. Na kayer rê qordînasyonê destan û çiman zaf muhîm o.²⁵⁰

²⁴⁹<https://okyarmeral.blogspot.com/2012/11/cocuklugumun-oyunu-dokuz-tas-ust-uste.html>(03. 03. 2024)

²⁵⁰ Ç₃₅

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fîzîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; bi teknîka sî erzenê sîyanê binan. Seke sî erzenê goreyê hem qûralan erzenê hem zî areyê çiman û qolan, destan de kordînasyonê yo balkêş gereke bibo. No winayîn domanan hem kişta fîzîkî hem hişmendî hemzî kişta psîkomotorî aver beno. Kayî goreyê qûralan kayî bena û kaye mîyan de domanî zûrî nêkenê. No şekla hem domanî kişta nasnamayî hem kişta ahlakî aver şînê. Domanî na kayer bi grûbana kayî kenê. Areyê gruban de komunîkayon bîyayen domanan kişta komelkî aver bena. No komînîkasyon sebe ke domanî xo îfade bikerê hem xobawerî gêne hem zî ziwanê ci aver şîno. Kayer mîyan de rêzkerdena sîyan û sîyan goreyê teknîkêna eşten hêşê merdiman aver beno. Seke domanî kayî kenê bi heyecana kayî kenê û seke kayan gêne zî benê kêfweşî. Taynî zî qahrênê. Nê hîsî pêro zî domanan kişta hişmendî aver benê.

3.3.50. Virvireke

Na kayî seke va ameyê qeçan kayî kerdê. tewr vêşî qeçanê werdiyan na kayî kay kerdê.

Bîyê wextê kertalan²⁵¹ seke qeçî şîyê game ra perrê kertalan ardê kêye ow nê perrana bi şeklê pîrpilika virvirike viraştê. Girotê qirşêno girde qirşo werdêkek kûwayê ci ow no kortal o ke şeklê pîrpilike bi kardîya dêyayo ci kerdê sere dê darî ya. Dare kerdê vera vayî seke seyde delamî doş bîyê. Jew fîn qeçî vera va pîya remayê ke virvirikê ci bi xiza bigêyrîyo. Ê kamcîn qeçî virvirikê ci vêşî doşe biyê seke kêfê ey bîyê tewr fêşî. Jew fîne qeçan girotê berdê virvirikê xo sornîya zeliqnayê ow no virvirike tenya doşe bîyê.

Qeçan xo mîyan de virvirike viraştişî mûsnayen vêjî hemareteyî ow zenatkareyî waştê. Labreyê qeçî pêro pêra nê çîyê ke bi destana virazênê mûsayê.

²⁵¹ Kortal: Kengerê ke benê wertî û perê ci benê zerdî înan rê vanê kortal.

Taynê qeçan nê virvirikî bi teğta jî viraştê labreyê înan jî no texte hewayî kertalî kerdê tenike. Qeçê ke bi qabirxeyanê mîyana virvirikî viraştê jî estîbî.²⁵²

Şekil 13: Virviriko esteyên²⁵³

Nirxnayîşê Na Kaye: Her yew kaye tesîrê xo domanî ser o kişta hişmendî, fizîkî, psîkomotor, komelkî, kulturel, ahlakî, şaxsî û xo îfadekerdişî (ziwan) virazena. Goreyê taybetmendîyê kaye taynî tesîrî da vêşî yê. Na kaye de domanî; seba ke kertalî bivînê rayî şînê û tebîetî mûsenê. Rayşîyayîşe domanan kişta fizîksel averbena. Qûralanê tebîetî mûsayaen zî kişta hişmendî domanan averbena. Tenya no zî nê na kayî taynekê goreyî hûnarêmediman zî kayî bena. Çike hacetê na kayî domanî bixor virazenê. Seke nînan virazenê zaanaat mûsenê. Hişê ci zî aver şîno û seke nê nirvirikî bi kardîya virazenê zî adeleyê ci yê barî aver şînê. Domanî seke virvirikî virazenê û virvirikê ci doşe beno zî goreyê hîssî kêfê ci beno weş. No kêfveşî domanan kişta hîssî averbena. Bi na kaya domanî kûltûrê xo zî mûsenê. Çike kengerî û kertalî her ca de nêbenê.

²⁵² Ç₃

²⁵³

[https://shoptr7.betterdaysarecominginc.org/category?name=ah%C5%9Fap%20pervane%20yap%C4%B1m%C4%B1\(06.03.2024\)](https://shoptr7.betterdaysarecominginc.org/category?name=ah%C5%9Fap%20pervane%20yap%C4%B1m%C4%B1(06.03.2024))

PEYNÎYE

Ma na xabate de averşîyayîşê domanan ser o tesîrê kayan û pancas kayê dewa Sêwregi Nasirwêranî nuşnayî tasnif kerdî. Nê kayê ke kayî benê pêrin de zî lajî û kêynayî pîya kay kene. Labelê yew gulle teneya zafinde lajî da vêşî kayî kenê. Nê kayan ra zefinde grûbana kayî benê. Yew kaye mîyan de reqabet kemî yo. Na kayî zî xîjnok a. Xîjnoke domanî pê mîyan de kayî kene labelê areyê domanan de reqabete çinî yo. Yan zî vewre serrê mîyande di finî ya hîrê finî teneya varena seba coyî domanî na kaye vêşî kayî nêkenê. Seba ke kayî vêşî kayî nêbena domanan mîyan de qerez nêvirazêna. Nê pancaskayan mîyan de pêrin de zî domanî benê komelkî, benê sosyalî û kîştî zanayen zî aver şinê. Kayan mîyan de hetêyewbînan girewtîş, pê tepîştîş esto. Labelê çende kayan mîyan de qerez este bo zî kayî qedîyenê tepîlya domanî seyde war û birayan pîya embazîn kene. Kayan mîyan de pêro dayene, pê tewnatene, pê şiknayene, nengî çinayene, pêre name dayene çinîya. Domanî zeke nê kayan kayî kene becerîyê gîştan, lingan, destan û çîman zî benê vêşî. Doman kîştî totikî, mezgî, sosyalîteyî, xo îfade kerdene, xo ra heskerdene, merdiman ra heskerdene û quralanê etîkan ra zî aver şino. Kayî kerdene qarekterê, şaxsîyetê domanî ser o zî tesîr virazena. Çike şaxsîyetê merdiman goreyê Adlerî domanîn ra virazîyenê. Şima qayîle şaxsîyetanê merdiman ser o fikîr beyan bikerê bewnîyê werdêkîn, domanîn da merdiman ra. Zulliger vano ke ziwanê domanan o reştayên kayê ci yê. Çike domanî zeke kayî kaye kenê dekewnê yewna dinyayî mîyan. Qarekterê ci yo reştayên kamcîno zeke wîja de o esto. Kayê domanan kulturê komelî ra dûrî nîyê. Goreyê psikologan qarekterê domanan mîyandê kulturê ci de virazêyeno. Kayî seba kulturî, girbîyayen a domanan, şaxsîyetê domanan, fîzyolojî yê domanan, hêşmendîya domanan, sosyalîteyê domanan zaf muhîmî yê. Nêyî ra yo ke gerek komelî, mayî û pîyî nê kayan biparêznê. Gerek mayî û pîyî kayê ke înan werdêkeyî de kayî kerdê pêrin domananê xo rêbimûsnê. Seba ke domanê ci kayî bikerê înan teşwîke bikerê.

Ez na xebata xo de qayîla ke kayanê dewanê Sêwregi dekera lîteraturî mîyan û domanî zî nê kayan bimûsê û kayî bikerê. Çende nê kayî îlkelî biasê zî ez zana ki nê kayî pêrên ra boya kulturê ma yena. Domanan nê kayî kerdî xo vîra tepîla komelî

pêro kulturê xo ra zî bî. Seba ke kultur xo payî ser o vîndero gereke kayê domanandê ci bibê. Domanê ke ê kulturî mîyan de marda xo ra benê gereke kayê ci zî bibê ke kultur emrê ci bibo derge.

Merdimî erdî ser o zeke estê a roj ra yo ke kayî zî estê. Kûltûrê şaran bi kayana yeno reseno tarîxê nikayî û kûltûr bi kayana aver şino. Kayê domanan timo vûrîyenê û ver ra ver benê vinî zî. UNESCOyî serra 2003î de kayê domanan çîyê ke biparêzê ê ûnsûran mîyan de ca dayo ci û mûtaqabat a “ Parezkerden a Kûltûrel Mîras o ki şênber nîyo” de girotê himaye. Teknolojî de aver şîyayene û komelî mîyan de vuryayene vindîbîyayen a kayan kerda zêde. Edebîyatê fekî mîyan de folklor ca yo hera gêno. Qismê yê folklorî zî kayê domanan ê. Kayê domanan qando ke vindî nêbê ke binusno û qeyde bikero zaf muhîm beno. Nûşnayen tenya zî bes nêkena gereke domanî nê kayan kayî bikerê. Doman maya xo ra yeno dinya nîno ke destpêkê kayan keno. Kayê domanan sifte bê kaydeyî benê. Labelê domanî zeke benê girdi û kewnê komelî miyan kayê ci benê biqaydeyî. Domanî zeke nê kayan kay kene kayî şahsîyetê nînan ser o zî tesîrê xo ronênê. Kayî teneya kulturê komelî aver nêbenê şaxsîyetê domanan ser o zî tesîr kene. Coyî ra o ke gerek domanî kayanê kulturê xo bizanê. Goreyê zanistan kayî girdbîyayene a domanan ser o fizikî, psîko-motor, ziwan, hîssî û hêşî tesîr virazenê. Ê her wextî, ê her ser goreyê ci kayê ci estê. Kayî qandoke merdimî adaptasyonê komelî bê û bibê komelkî vijîyayê. Kayî aktîwîteyê komelkî yê. Komelî mîyan de xo bi xo vijîyayê. Nê kayî wexî mîyan de bi tecrûbeyê merdimana sembolize bîyê. Komelî mîyan de hadîseyê ke estê ê seydê kayî wirazîyayê. Na viraşten a kayan seba ke merdîman rê vajê bewnê çîyo ke şima ser o pîya nêkenê zaf zî muhîmî nîyê. Heyatê îsanî seydê kaye o, ke gerek zaf muhîm nêvîno. Kayan mîyan de nê malûmatî estê. Domanî tersan û qaxûyanê girdan seydê kayan vînenê. Kayê domananê komelî mîyan de benê vinî. Dewan mîyan ra vera metropolan şîyayene û teknoloji sosyal falîyetê komelî qedînayê. Kayê domanan ya qedînayê yan ke zî virnayê. Domanî kayê ke yew teneya kayî benê balê xo danê ê kayan sere û benê koleyê teknoljî. Bi teknolojiya girêdanîyê ya anormal virazêna. Kayî hafîzayê kulturî yê seba ke hafîzayê komelan biparêziyo gereke merdimî pêro domananê xo rê kayanê kulturê xo pêrin bimûsno û domananê xo ya nê kayan kayî bikero. Çike kayî ziwanê kulturî yê, ziwanê domanan pêrin ê.

ÇİMEYİ

ADAK, Abdurrahman, *Teşeyên Nezmê, Di edebîyata kurdî ya klasîk de*, Weşanxaneyê Nûbihar, İstanbul, 2019.

ADLER, Alfred, *Çocukta Yaşamsal Sorunlar*, Sayfa Yayınları, İstanbul, 2012.

ADLER, Alfler, *İnsan Tabiatını Tanıma*, Sayfa Yayınları, İstanbul, 2012.

AGELİKİ, Nicolopoulou, “Oyun, bilişsel gelişim ve toplumsal dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası” (çev. M. T. Bağlı), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2. Cilt, 37. Sayı, Ankara, 2004, r.137-169.

ARNOLD Arnold, *Çocuğunuz ve Oyun*, (çev. Rezan Mahmudoğlu), Ece Yayınları, İstanbul, 1980, r. 7.

AND, Metin, *Oyun ve Büğü: Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1974.

ALAY, Okan, “Sözlü kültür bağlamında zazaca (kırdkî) şiirsel/ezgili anlatım geleneği: ozanlık-deyîrbazlık-dengbêjlik”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 6, Ağustos, 2008.

AKMAN, Ekrem, “Siverek Çocuk Oyunları”, *Şehir ve İrfan*, 3. Cilt, Şanlıurfa, 2016.

AKMAN, Ekrem, *Siverek; Şehir, Mekan ve İnsan*, Çizgi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2021.

AKPİRİNÇ, Hüseyin, *Siverek İlçe Merkezinin Coğrafi Etüdü*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, Eylül 2012.

ASLAN, Özge, “Anaokuluna Devam Eden Çocukların Oyun Davranışları ve Oyunlarında Ortaya Çıkan Zorbalık Davranışlarının İncelenmesi”, *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 13, Yıl 2013, s. 27-41 <https://mjer.penpublishing.net/makale/330> (14. 03. 2023).

AKSAN Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.

ARAL, Nermin, Gülen BARAN, *Çocuk Gelişimi*, Yapa Yayın, İstanbul, 2011.

ARTUN, Erman, *Türk Halk Bilimi*, Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2008.

- BAĞLI, Melike Türkân, “Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, cilt 37, sayı 2, Ankara, 2004.
- BARAN, Musa, *Çocuk Oyunları*, 1. Baskı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1993.
- BAŞAL, Handan Asude, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Geleneksel Çocuk Oyunları*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- BAYAR ÇELEBİ, Didem, *Türkiye ve Azerbaycan’daki çocuk oyunları ve oyuncaklarının karşılaştırmalı incelemesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri Ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Muğla, 2007.
- BAYRAK, Metin, “*Geleneksel Mahalli Çocuk Oyunları-Tokat İli Örneği*”, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1998.
- BAŞARAN, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Gül Yayınevi, Ankara, 1996.
- BİRGÜN, Argeş, *Berhevkirina Hêmanên Folklorê Li Gundê Qerekoyinê Yê Girêdayî Sêwrekê*, Artuklu Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü (Tezsiz Yüksek Lisans Projesi), Mardin, 2023.
- BORATAV, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 2000.
- CAFEROĞLU, Ahmet, *Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme II*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1994.
- CANLI, Gözde Akpınar, *Geleşen Dünyada Çağdaş Çocuk Oyun Alanları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- CANLI Sinem Kahya, DEMİRARSLAN Deniz, “Çocuk Oyun Alanlarının Tarihi Gelişimi”, *Çocuk ve Gelişim Dergisi (ÇG-D)/Journal of Child and Development (J-CAD)*, Cilt 3, Sayı 6, 60-65.
- CEGERXWÎN, *Folklara Kurdî*, Weşanên Roja Nû, Stokolm, 1988.
- COLEMAN, J. S. “Learning Through Games”, *The Study of Games*, John Wiley and Sons, p. 322-325, New York, 1971.

- ÇEÇEN, Şükran, *Li Gundên Embar Û Eyintirta Têrkan Lîstikên Zarokan*, Zanîngeha Mardin Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkîyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Mêrdîn, 2020.
- ÇELEBÎ, Didem B., “*Türkiye ve Azerbaycan’daki Çocuk Oyunları ve Oyuncaklarının Karşılaştırmalı İncelemesi*”, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla, 2007.
- ÇELİK, Cennet, *Polînkirina Lîstikên Zarokan Yên Herêma Mêrdînê*, Zanîngeha Mêrdîn Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî Yên Li Tirkîyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Projeya Lîsansa Bilind A Bêtez, Mêrdîn, 2023.
- ÇETİN, Serhat, *Çend Nîmune Ji Lîstikên Zarokan Yên Herema Nisêbînê*, Zanîngeha Mardin Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkîyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Mêrdîn, 2018.
- ÇINAR, Ali Abbas, *Muğla Çocuk Folkloru*, Karaca Matbaacılık, Muğla, 2008.
- ÇOLAK, Faruk, *Geleneksel Kayseri Çocuk Oyunları ve Halkbilimsel İncelemesi*, Kömen Yayınları, 1. Baskı, Konya, 2009.
- DANYEL, Hasan Hüseyin, *Eskiçağ Anadolu Medeniyetlerinde Çocuk Eğitimi; Oyun ve Oyuncak*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2016.
- DEMİRCİ, Elif Şebnem, “Eski Zamanlarda Çocuk Oyunları”, *Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, 2021, 2. Cilt, 119-138, <https://orcid.org/0000-0002-0217-5766> (07. 06. 2023)
- DİLJEN, Haydar, “Sêwregi de Ziwan û Dimilî”, *Medeniyetler Kavşağında Bir Kent Siverek*, Çizgi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2023, r. 37-46
- DİLEK, Aytaç, TORAN Mehmet, “Çocuklar ve Kitaplar: Piaget’nin Oyun Kuramına Göre Bir Değerlendirme”, *Yaşadıkça Eğitim*. 2017, Cilt 31, s 41-54, <http://journals.iku.edu.tr/yed/index.php/yed/article/view/57> (22. 03. 2023).
- DÖKMEN, Üstün, *Yarına Kim Kalacak? Evrenle Uyumlaşma Sürecinde Varolmak Gelişmek Uzlaşmak*, Sistem Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul 2002, r. 275-277
- DOĞAN, Abdullah, “*Geleneksel Çocuk Oyunları Malatya İli Battalgazi İlçesi Örneği*”, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde, 2010.
- DÖNMEZ, Necate BAYKOÇ, *Oyun Kitabı*, Esin Yayınevi, İstanbul, 1992.

- ERŞAN, Şule, *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Altı Yaş Grubundaki Çocukların Oyun ve Çalışma (İş) İle İlgili Algılarının İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü), Ankara, 2006.
- ESEN, Minera Aliyeva, “Geleneksel Çocuk Oyunlarının Eğitimsel Değeri ve Unutulmaya Yüz Tutmuş Ahıska Oyunları”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2008. rr. 357-367
- ELÇİN, Şükrü, *Türk Edebiyatı Araştırmaları II*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1997.
- GANDER, Mary ve GARDİNER Harry, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, (Çev. B. Onur), İmge Kitabevi, Ankara, 1998.
- GÜMÜŞÇÜ, *Dil Gelişim Etkinlikleri*, Ya-pa Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- GÜMÜŞTAŞ, Nihal, “Geleneksel Çocuk Oyunlarından Çağdaş Eğitimde Yararlanılması”, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010.
- GÜNTAŞ ALDATMAZ, Nadire, *Folklorê Kirmancan (Zazayan / Kırdan / Dımılîyan) Ser O Cigêrayîşê*, Ünîversîteya Artuklu Ya Mêrdînî Enstîtuya Ziwananê Ke Tirkîya De Ciwîyenê Qismê Ziwan û Kulturê Kurdan ,Tezê Masterî, 2013.
- GÜRBÜZ, Duru Özden, *Yapısal ve İşlevsel Açından Afyonkarahisar Oyunları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.
- Grûba Xebate ya Vateyî, *Kirmancca (Zazaca)-Türkçe Sözlük, Ferhengê Kirmanckî – Tirkî*, Veşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2019.
- GİRMEN, Pınar, “Eskişehir Folklorunda Çocuk Oyunları ve Bu Oyunların Yaşam Becerisi Kazandırmadaki Rolü”, *Milli Folklor*, S. 95, ss. 263-273, Ankara, 2012.
- HELMUT, Niemman, ”Oyuncağın Gelişim Tarihi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1991, Cilt 24, Sayı 1, 55-61, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auebfd/issue/47891/605408> (22. 01. 2023).
- HUIZİNGA, J. *Homo Ludens -Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*, (Mehmet Ali Kılıçbay, Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- <https://atadan.wordpress.com/2008/06/23/siverekte-cocuk-oyunlari/> (12. 05. 2023)
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/karacadag-nerede-karacadag-turkiyeye-yakin-mi-41011677> (24. 09. 2020)
- [https://shoptr7.betterdaysarecominginc.org/category?name=ah%C5%9Fap%20pervane%20yap%C4%B1m%C4%B1\(06.03.2024\)](https://shoptr7.betterdaysarecominginc.org/category?name=ah%C5%9Fap%20pervane%20yap%C4%B1m%C4%B1(06.03.2024))

[https://okyarmeral.blogspot.com/2012/11/cocuklugumun-oyunu-dokuz-tas-ust-uste.html\(03.03.2024\)](https://okyarmeral.blogspot.com/2012/11/cocuklugumun-oyunu-dokuz-tas-ust-uste.html(03.03.2024))

[https://www.kenanyavuzetnografyamuzesi.org/events/kem-egirme-senligi/\(05.03.2024\)](https://www.kenanyavuzetnografyamuzesi.org/events/kem-egirme-senligi/(05.03.2024))

IRMAK Yılmaz, “Bingöl Geleneksel Çocuk Oyunları”, *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 3. Cilt, 3. Sayı, Ankara, 2016.

İNAÇ YAZGAN, Banu, Mehmet BİLGİN, *Gelişim Psikolojisi, Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Pegem Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2007, r.70-71.

KAHYA CANLI, Sinem, Deniz DEMİRASLAN, “Çocuk Oyun Alanlarının Tarihi Gelişimi”, *Çocuk ve Değişim Dergisi*, 2020, Cilt 3, Sayı 6, 60-75, [https://dergipark.org.tr/tr/pub/cg/issue/58726/723546,\(21,01,2023\)](https://dergipark.org.tr/tr/pub/cg/issue/58726/723546,(21,01,2023))

KALE, Rasim, *Okul Öncesi Dönemde Beden Eğitimi ve Oyun Öğretimi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2003.

KAYA, Doğan, *Çöm Çöm Çömbelek: Sivas Çocuk Oyunları*, 1. Baskı, Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011.

KARĞİN, Dilek, *Şanlıurfa ve Çevresinin Çocuk Oyunları*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2018.

KANTARCIOĞLU, Selçuk, *Anaokulunda Eğitim*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1992.

KARABEY, Turgut, *Evliyâ Çelebî Seyâhatnâmesinde Gûy U Çevgân Oyunu*, *Turkish Studies*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7/1, 2012.

KAYAR, Pınar, *Van'ın Geleneksel Çocuk Oyunları ve Bu Oyunların Eğitsel Yönden İncelenmesi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2008.

KÖK, Emine Ela, *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Ebeveynleri İle İlişkilerinin Çocukların Oyun Davranışlarına Yansımasının İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü), Antalya, 2017.

MUKRÎYANÎ, Mem, *Listikên Gundê Tîzyanê*, Weşanxaneyê Wardoz, İstanbul, 2020.

NİCOLOPOULOU, Anastasia, “Oyun, bilişsel gelişim ve toplumsal dünya: Piaget, Vygotsky ve sonrası”, Çev. (M. T. Bağlı), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, cilt: 37, sayı: 2, ss. 137-169, Ankara, 2004.

- ONUR, Bekir, “*Dünyada ve Türkiye’de Değişen Çocukluk*”, 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.
- ONUR, Bekir, Neslihan Güney, *Türkiye’de Çocuk Oyunları: Derlemeler*, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2002.
- ONUR, Bekir ve Neslihan Güney, *Türkiye’de Çocuk Oyunları: Araştırmalar*, Kök Yayıncılık, Ankara, 2004.
- OĞUZ, Mehmet Öcal, Petek Ersoy, *Türkiye’de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları*, Genişletilmiş 2. Baskı, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, Ankara, 2005.
- ÖCAL, Oğuz, Ersoy PETEK, *Türkiyede 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları*, Tehmber yayınları, Ankara, 2004.
- ÖZDEMİR, Nebi, *Türk Çocuk Oyunları I-II*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2006.
- ÖZDOĞAN, Berka, *Çocuk ve Oyun-Çocuğa Oyunla Yardım*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2000.
- ÖZHAN, Mevlüt, *Çocuk Oyunlarımız*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1990.
- ÖZHAN, Mevlüt, *Türkiye’de Çocuk Oyunları Kültürü*, Feryal Matbaası, 1. Baskı, Ankara, 1997.
- ÖZHAN, Mevlüt, "Çocuk Oyunlarında Dramatik Unsurlar", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kondresi Bildirileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 85, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 22, Ankara, 1987, r. 213-223.
- ÖZER, Arzu, “Oyunun Çocuk Gelişimi Üzerinde Etkileri”, *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2006, Cilt 4, Sayı 3, 54-57, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fudad/issue/47088/592221> (05. 02. 2023)
- ÖZER, Kamil, Dilara Sevimay ÖZER, *Çocuklarda Motor Gelişim*, Nobel Akademik Yayıncılık, 11. Baskı, İstanbul, 2000.
- ÖZTÜRK, Mustafa, “Zûgotinok Di Edebiyata Kurdî ya Gelêrî De”, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, 2. Cilt, Hejmar 3, Mayıs 2016, ss. 23-43.
- ÖZTÜRK, Özhan, *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Phoenix Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2009.

- PERTEV, Ramazan, *Zarok û Çîrok – Destpêka Pedagojiya Kurdî, Weşanxaneyê Doz*, Stenbol, 2009.
- PERTEV, Ramazan, *Edebîyata Kurdî ya Galêrî*, Weşanxaneyê Avesta, Îstanbûl, 2015.
- PİAGET, Jean, *Play, dreams and imitation in childhood*, Trns. (C. Gattegno and F. M. Hodgson), London: William Heinemann Ltd., 1962.
- SAĞLAM, Tülin, *Türk Çocuk Oyunlarında Ritüel Öğeler-Çocuk Kültürü*, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.
- SAKAOĞLU, Yurdanur, *Çocuklara Gençlere Oyunlar ve Eğlenceler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. BASKI, Ankara, 1980.
- SAKAOĞLU, Saim, ALPTEKİN, Ali Berat, ŞİMŞEK, Esma, *Türk Halk Edebiyatı (Ders Notları)*, Elazığ, 2006.
- SARDOĞAN, Mehmet Emin, Tefvik Fikret KARAHAN, *Kişilik Gelişimi*, (ed.) Alim Kaya, Eğitim Psikolojisi, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2007.
- SEDEWALLAH, Nîhad, *Dê Çewa Zimanê Zarokî Pêş Êxîn?*, Pirtûkxaneya Bedîrxanî, Duhok, 2011.
- SENEMOĞLU, Nuray, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, Pegem Akademi, 20. Baskı, Ankara, 2011.
- SEÇİLMEK, Gafur, *Edebîyatê Fekkî Yê Kirmanckî (Zazakî) Yê Mintıqaya Sêwregî*, Tezo Bilinde, Zanîngeha Mardîn Artûklî, Mardîn, 2018.
- SEVİNÇ, Müzeyyen, *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitiminde Oyun*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- SHİRİNOV, Nofal, *Folklorê Kurdên Azerbaycanê*, Teza Lîsansa Bilind, Zanîngeha Mardîn Artukluyê Enstîtûya Zimanên Zindî yê li Tirkiyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn, 2017.
- SUBAŞI, Kenan, “Lîstikên Zarokan Yê Qedîm û Berdewamîya Wan Li Devera Hekarîyê”, *Folklor û Ziman*, Cild 2 Hejmar 2(1), Nîsan, 2021.
- SUBAŞI, Kenan, *Jî Bo Zarokan Dî Fêrkirina Kurdî De Rola Mamikan*, Teza Lîsansa Bilind, Zanîngeha Mardîn Artukluyê Enstîtûya Zimanên Zindî yê li Tirkiyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn, 2014.
- SUN Hilmi, Muammer SEYREK, *Okulöncesi Eğitimde Oyun*, Müzik Eserleri Yayınları, İzmir, 1997.

- SÜMBÜLLÜ, Yusuf Ziya, Mehmet Emin ALTINIŞIK, “Geleneksel Çocuk Oyunlarının Değerler Eğitimi Açısından Önemi”, *ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/2, Temmuz, 2016.
- SÖYLEMEZ, İsmail, “Moludê Babiji Sera Tıveravayışê Zazakiya Sewreg u Boglani”, *Medeniyetler Kavşağında Bir Kent Siverek*, Çizgi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2023.
- SMİTH, P. K. *Children and play*, West Sussex: Wiley-Blackwell A John Willey & Sons Ltd. Publication, 2010.
- ŞAHİN, Derya, *Türkiye’de Çocuk Oyunlarının, Oyuncaklarının ve Oyun Alanlarındaki Değişimlerin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Okan Üniversitesi) İstanbul, 2021.
- ŞAKI, Hadi, *Di Edebiyata Gelêrî De Mamik û Mamikên Herêma Silopî, Zanîngeha Mardîn Artûklûyê Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkîyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Mêrdîn*, 2018.
- TAN, Nail, *Çocukluğumuzun Folklor Hazinesinden Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- TAŞ, Tefik, “Tarihin İzinde: Zazalar”, *Atlas Dergisi*, 4 Eylül, 2014 (<https://www.atlasdergisi.com/kesfet/kultur/tarihin-izinde-zazalar.html>)
- TAŞKALE Hasan, *Lîstikên Gelêrî Li Kurdistanê*, Weşanên Deng, İstanbul, 2021.
- TEZCAN, Mahmut, *Çocuk Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2012.
- TUNCOR, Ferit, *Eğitici Çocuk Oyunları*, Esin Yayınları, İstanbul, 2000.
- TURGUT, Ebru, *Elazığ Çocuk Oyunlarının Halk Bilimi Açısından İncelenmesi*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2005.
- TOKUZ, Gonca, *Gaziantep Çocuk Oyunları Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme*, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep, 2011.
- TOKSOY, Atilla Coşkun, *Yarışma Niteliği Taşıyan Geleneksel Çocuk Oyunları*, *Acta Turcica*, (Ocak), S. 1, ss. 205-220, Ankara, 2010.
- TOSUN, Kendal, *Derheqê Kayê Domananê Dewanê Dorê Licê*, Unîversiteya Artuklûyî ya Mêrdînî Enstîtuyê Zîwanê Ganîyan yê Tirkîya, Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kultûrê Kurdan, Projeyê Lîsansê Bêtezî, Merdîn, 2017.

- TÖREN, Arzu, *Erzincan'dan Derlenen Çocuk Oyunlarının Çocuk Eğitimindeki Yeri*, Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan, 2011.
- ÜNVEREN KAPANADZE, Dilek, "Evaluation of Teaching Turkish in the Context of Vygotsky's Theory of SocioCultural and Cognitive Development", *Sdü Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 47, Ağustos 2019.
- JERREY, Burger, *Kişilik*, İnan Deniz Arguvan Sarioğlu (çev.), Kaknüs Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2006.
- VERİNİKİNA, Irîna, Harris PAULİNE ve Lysaght PAULİNE, *Child's Play: Computer Games, Theories of Play and Children's Development*, 2003, (https://www.researchgate.net/publication/234778099_Child's_play_computer_games_theories_of_play_and_children's_development, 18.02.2024 tarihinde erişildi.)
- YAVUZER, Haluk, *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Kadar Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.
- YAVUZER, Haluk, *Ana-Baba ve Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.
- YILMAZ, Mehmet Fatih, *Isparta Çocuk Oyunları*, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Isparta, 2013.
- YILDIRIM, Süleyman, *Li Navçeya Mîdyada Mêrdînê Lîstikên Gelerî*, Zanîngeha Mardin Artukluyê Enstituya Zimanên Zindî yê Li Tirkîyê Şaxa Makezanîsta Ziman û Çanda Kurdî, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Mêrdîn, 2018.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2004.
- ZABÎT, Şakir Sabir, *Kerkükte İçtimai Hayat- Folklor*, Kerkük, 2010.
- ZULLİGER, Hans, *Çocukta Oyunla Tedavi*, Kamuran Şipal (çev.), Cem Yayınevi, İstanbul, 2013.

Çimeyê Şexsan

- Ç₁: Mah*** Ta***, Nasirwêran ra yo, 54 serre yo, wendiş û nuştîşê ci çinî yo.
- Ç₂: Em*** Ta***, Nasirwêran ra ya, 85 serre ya, wedîş û nuştîşê ci çinî yo.
- Ç₃: Meh*** Ta***, Nasirwêran ra yo, 53 serre yo, wendiş û nuştîşê ci çinî yo.
- Ç₄: Has*** K₁***, Nasirwêran ra yo, 51 serre yo, wendiş û nuştîşê esto.
- Ç₅: Rah*** K₁***, Nasirwêran ra ya, 88 serre ya, wendiş û nuştîşê ci çinî yo.
- Ç₆: Meh*** Nu*** Da***, Nasirwêran ra yo, 37 serre yo, wendiş û nuştîşê ci esto.
- Ç₇: Ö*** Fa*** Ta***, Nasirwêran ra yo, 32 serre yo, wendiş û nuştîşê ci esto.
- Ç₈: Ra*** Ta***, Nasirwêran ra ya, 24 serre ya, wendiş û nuştîşê ci esto.
- Ç₉: Fa*** Ta***, Nasirwêran ra ya, 23 serre ya, wendiş û nuştîşê esto.
- Ç₁₀: Ka*** Ta***, Nasirwêran ra yo, 31 serre yo, wendiş û nuştîşê ci esto.
- Ç₁₁: Ra*** Ta***, Nasirwêran ra yo, 31 serre yo, wendiş û nuştîşê ci esto.
- Ç₁₂: Ab*** Da***, Nasirwêran ra yo, 36 serre yo, wendiş û nuştîşê ci esto.
- Ç₁₃: Ya*** Ç_a***, Nasirwêran ra ya, 39 serre ya, wendiş û nuştîşê çinî yo.
- Ç₁₄: Boz*** Ta***, Bîtik ra yo, 46 serre yo, wendiş û nuştîşê ci esto.
- Ç₁₅: Ra*** Ta***, Bîtik ra ya, 89 serre ya, wendiş û nuştîşê ci çinî yo.
- Ç₁₆: Cu*** Ta***, Bîtik ra yo, 46 serre yo, wendiş û nuştîşê ci esto.
- Ç₁₇: Pe*** Ta***, Nasirwêran ra ya, 53 serre ya, wedîş û nuştîşê ci çinî yo.
- Ç₁₈: Ah*** Ho***, Nasirwêran ra yo, 44 serre yo, wendiş û nuştîşê ci esto.
- Ç₁₉: Mu*** Ho***, Nasirwêran ra yo, 45 serre yo, wendiş û nuştîşê ci esto.
- Ç₂₀: Şük*** Ta***, Nasirwêran ra ya, 50 serre ya, wedîş û nuştîşê ci çinî yo.
- Ç₂₁: E*** Ho***, Nasirwêran ra ya, 43 serre ya, wedîş û nuştîşê ci çinî yo.
- Ç₂₂: Re*** Ho***, Nasirwêran ra ya, 41 serre ya, wedîş û nuştîşê ci çinî yo.
- Ç₂₃: Ku*** Da***, Nasirwêran ra ya, 62 serre ya, wedîş û nuştîşê ci çinî yo.
- Ç₂₄: Ha*** M₁***, Nasirwêran ra yo, 63 serre yo, wedîş û nuştîşê ci çinî yo.

- Ç₂₅: Ya*** Ap***, Nasirwêran ra yo, 34 serre yo, wendiş û nuştişê ci esto.
- Ç₂₆: Ha*** K1***, Nasirwêran ra yo, 44 serre yo, wendiş û nuştişê ci esto.
- Ç₂₇: Yu*** Ta***, Nasirwêran ra yo, 35 serre yo, wendiş û nuştişê ci esto.
- Ç₂₈: Ha*** Kü***, Nasirwêran ra ya, 37 serre ya, wediş û nuştişê ci çinî yo.
- Ç₂₉: Tu*** Ka***, Nasirwêran ra ya, 33 serre ya, wediş û nuştişê ci çinî yo.
- Ç₃₀: Ra*** Ho***, Nasirwêran ra yo, 24 serre yo, wendiş û nuştişê ci esto.
- Ç₃₁: Ku*** Ap***, Nasirwêran ra ya, 93 serre ya, wediş û nuştişê ci çinî yo.
- Ç₃₂: Ne*** Ta***, Nasirwêran ra yo, 32 serre yo, wendiş û nuştişê ci esto.
- Ç₃₃: Me*** A*** Da***, Nasirwêran ra yo, 54 serre yo, wendiş û nuştişê ci esto.
- Ç₃₄: Ab*** Ta***, Bîtik ra yo, 36 serre yo, wendiş û nuştişê ci esto.
- Ç₃₅: Cu***Da***, Nasirwêran ra yo, 94 serre yo, wendiş û nuştişê ci çinî yo.

ÎLAWEYÎ

Îlawe 1: Dewa Nasirwêranî 2023

Îlawe 2: Pilol Kerdene

Îlawe 3: Pastêx Qatkerdiş

Îlawe 4: Nanê Tewq Pewtene

Îlawe 5: Patoz piroyayîş

Îlawe 6: Soqî Kûwatene

Îlawe 7: Serê Salê (xopan)

Îlawe 8: Rişteyî rişten.

T. C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYE'DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ

KÜRT DİLİ VE KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**ÇOCUKLARIN GELİŞİMİ ÜZERİNDE GELENEKSEL
OYUNLARIN ETKİSİ; SİVEREK OYUN ÖRNEKLERİ**

Yakup TAŞÇI

Danışman

Doç. Dr. Ahmet KIRKAN

Mardin-2024